

Àngel DUARTE I MONTSERRAT

EL REPUBLICANISME CATALÀ A FINALS DEL
SEGLE XIX (1890-1900)
(Volum I)

Tesi Doctoral dirigida pel
Dr. Pere GABRIEL I SIRVENT

P. Lluís

Departament d'Història Contemporània
Facultat de Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona

Setembre 1986

"Reina alguna marejada en los círculos republicanos de esta ciudad, pues no todos los federales aceptan como buena la conducta que en la Asamblea Federal han seguido, acaudillados por el señor Vallés y Ribot, los representantes de Cataluña."(116)

La problemàtica no es limitava ni a una senzilla marejada ni a un problema dels delegats catalans.

El següent pas en la divisió federal fou la renúncia a continuar participant a l'Assemblea per part dels delegats legalistes amb Pi al front. Davant d'una majoria partidària del retraïment opten per retirar-se traient legitimitat i força als acords que puguin arribar a prendre's, però debilitant també el partit federal.

Pi i Margall escriu una carta -datada a Madrid el 13 de febrer- a Francisco Lumbreras comunicant-li la seva renúncia i els motius per tal que els faci arribar a l'Assemblea:

"Querido correligionario: cuatro días ha invertido la Asamblea en discutir actas. Dividida en dos bandos, las ha debatido con tal encono, que en dos sesiones ha dado lugar á lamentables tumultos. En la una hubo de intervenir el delegado de la autoridad, y hube de amenazar yo con cubrirme y retirarme si se repetían; en la otra se cruzaron palabras tan ofensivas, que surgieron dos lances de honor, el uno terminado, el otro pendiente. Merced á negociaciones entre los dos bandos, creí que podría abrir la quinta sesión sin temor de nuevos escándalos y con la seguridad de conseguir la definitiva constitución de la Asamblea. Se medijo cuando entré en el local de sesiones que no se había llegado á un acuerdo, y me retiré, delegando en usted mis funciones de presidente. No pude avenirme á la idea de presidir otra sesión sobre actas que podía ser tanto o más borrascosa que las anteriores, exacerbados como estaban, los ánimos de una minoría verdaderamente atropellada por una mayoría á sus ojos nacida de torpes amañes.

La minoría se ha retirado. Siendo imposible toda conciliación, renuncio, no sólo la presidencia interina, sino también el cargo de representante. Sírvasse usted comunicarlo á la Asamblea, á la cual envía un cariñoso saludo su afectísimo."

El cop és dur, però l'Assemblea tirarà endavant els seus treballs amb una victòria en tota la línia dels partidaris del retraïment electoral davant de Pi i Margall, Llosta i tots els qui defensaren l'activitat legal.

Tanmateix de la manera com s'ha produït aquesta victòria es dedueix la falta de possibilitats de dur-la endavant en la vida del partit federal. Pi continuarà essent la màxima figura del federalisme, i ha quedat clar que no se sent vinculat als acords de l'Assemblea. En parlar-ne a la seva Historia, uns quants anys més tard, dirà d'ella que fou "campo de Agramante" i que els seus acords foren "hijos de una mayoría amañada", i per tant nuls.

En el conjunt de l'Estat les coses tornaran, poc a poc, a la normalitat. Però serà a Barcelona on es prolongarà més aquesta situació de tensió i ruptura interna.⁽¹¹⁷⁾

Paral·lelament havia tingut lloc, també a Madrid, una Assemblea del partit progressista. En ella també hi haurà problemes entre els partidaris de convergir amb el possibilisme en un nou partit republicà nacional que assegurí a través de l'acció legal i electoral una participació més gran dels republicans a les tasques legislatives, i aquells partidaris del retraïment més interessats -segons sembla- pel que passava a l'assemblea dels federals. Al final s'aproven uns bases per a la incorporació a la plataforma unitària de caire legalista. Sol i Ortega serà el capdavanter a Catalunya d'aquesta oferta progressista.⁽¹¹⁸⁾

Es a dir, dues de les principals famílies republicanes patien el mateix problema en els mateixos moments. La lluita entre dues concepcions de l'estratègia política que té diferents resultats i que, en el cas dels federals, obrirà importants ferides. El partit quedarà greument afec-

tat per aquesta crisi.

Pi i Margall i els legalistes no renunciaran -ja ho hem dit- a defensar les seves tesis oposant-se a la Unió revolucionària que intentaran els progressistes esquerrans i els federals triomfants a l'Assemblea:

"Ojala que los esfuerzos del Sr. Pi contra la Unión revolucionaria se estrellen en la patriótica entereza de los partidos republicanos llamados próximamente á realizarla!"(119)

El febrer del 1897 s'efectuarà una Assemblea republicana a Reus. És un pas més cap a la creació de la Fusió Republicana. Els federals restaran al marge. La seva activitat podia haver-se encaminat cap a un grau més intens de tancament doctrinal, de discussió inacabable al voltant dels vells principis. El desenvolupament de l'Assemblea del partit afavoria aquesta sortida.

Hi haurà un factor extern que frenarà aquesta tendència: el catalanisme.

Aquest esdevenia una força político-social important i obligava els federals a donar resposta. A començaments de març del 1897 hi ha a Catalunya una reunió dels federals que segueixen Pi i Margall i dels que segueixen Vallès. Té dues finalitats:

1. "...buscar una fórmula de inteligencia para acordar las bases de unión e inteligencia entre ambas facciones."
2. "...al mismo tiempo conseguir que muchos y valiosos elementos regionalistas, hoy distanciados de las luchas políticas, se unieran á los federales como genuinos representantes de las aspiraciones autonómicas."

A la reunió s'acordà redactar unes bases per convocar una Assemblea conjunta i, mentre aquesta no arribi, comprometre's a treballar "de común acuerdo".(120)

La intenció d'aproximar-se als catalanistes pogué concretar-se una setmana més tard amb els contactes de Vallès amb la Unió Catalanista i altres entitats que estaven agitats per les accions governatives contra el Centre Escolar Catalanista i la Lliga de Catalunya.

En aquest punt l'enfrontament no existia entre Vallès i Pi. Aquest acollí en els seus articles l'avenç del catalanisme polític amb esperança, bo i assenyalant els seus perills per la presència de components tradicionalistes. No obstant, la qüestió sí que provocarà reticències entre determinats elements de la base federal.

El conflicte essencial -creiem, doncs, que queda clara- era per la qüestió electoral. I les eleccions municipals de maig de 1897 serviran per observar el manteniment de les dues tendències. Els seguidors de Pi participaran a Barcelona en una candidatura conjunta amb els partits nacional i centralista. La unió d'aquests darrers s'entén en la mesura que s'està a poques setmanes de constituir la Fusió Republicana. Però el paper dels federals és posar en evidència les diferències interiors. El Consell Regional es veurà obligat a fer pública una nota defensant el retraïment com a principi polític de tot el partit federal. (121)

Amb motiu de l'aparició de la Fusió hi haurà algunes desercions del partit federal cap a aquesta nova força política. Individuals, encara que n'hi ha algunes d'orgàniques com la del P.R.D.F. de Terrassa que signà, juntament amb els representants del P.R.C., P.R.Pr. i P.R.N. de la localitat, l'acord de creació de la Fusió en aquella població. Però no es poden considerar com el signe

d'un gran transvassament. Els canvis són menors que els que va provocar la Unió de l'any 1893 quan es mantingueren centres unitaris després de la seva dissolució com a plataforma conjunta. Però, tot i així, alerten els federals d'una i altra tendència que volen assegurar la continuïtat del partit. La necessitat d'apropar-se es fa evident a tots plegats.

A finals de maig de 1897 apareixeran publicades unes bases de reorganització del partit federal que intenten aconseguir tothom sota la base que aquesta reorganització s'havia de fer de baix a dalt; començant pels comitès municipals escollits per tot el cens federal de la localitat i acabant en el consell federal de tot l'Estat. Hi havia com a passos intermitjos els comitès provincials i regionals.

Les bases sorgeixen d'una reunió del 15 de maig al Casino Federal de Barcelona i semblen comptar amb el vist-i-plau de tots els sectors implicats. El juliol del mateix any quedarà clar que no tots els federals catalans han acceptat les bases esmentades: s'adheriran a la Unió Revolucionària sense respectar la disciplina del partit. Durant el mes d'agost es constitueix un nou Comitè Regional de Catalunya presidit pel catedràtic de l'Institut de Figueres, Joan M. Bofill. (122)

El mes de març de 1898 és un mes clau per intentar reagrupar totes les forces federals.

En els primers dies el comitè regional convocarà una Assemblea a Figueres. Aquesta reunió tenia la finalitat de posar en contacte totes les tendències federals i assolir la seva unitat dins el partit.

Immediatament abans de la reunió - el dia 12- apareix a Barcelona un nou periòdic federal: "La Autonomía". La redacció té una composició àmplia i molt propera als sectors més fidels a Pi i Margall. El mateix forma part de la redacció al costat de Bofill, Estévanez, O. Martí, Franquesa -el dirigent mataroní-, Lluhí Rissech, Roig Armengol -del Penedès-, Puig d'Asprer, Ferrer, Fabregat, Redón, Alemany i Bo i Singla. En aquest número inicial aclariran que ells se situen amb aquells que s'oposen -sense citar-lo- a Vallès i Ribot, més per diferències de conducta que programàtiques.

El periòdic centrarà inicialment la seva atenció en dos afers: la defensa de la candidatura de justícia, en el context de la lluita per la revisió del procés de Montjuïc, i l'assemblea de Figueres. Aquesta es contempla com la possibilitat de recuperar la unitat del partit a Barcelona. (123)

A l'assemblea hi haurà representants de Barcelona, Martorell, Vilanova i la Geltrú, Sant Feliu de Llobregat, Sabadell, Vilafraça del Penedès, Girona, Figueres, Santa Coloma de Farners, La Bisbal, Lleida, Balaguer, Cervera, Solsona, Sort, Tremp i Tarragona. La qüestió social tindrà una presència destacada. Tant pel que feia a la situació de les classes populars urbanes i les seves possibilitats de millora, com pel que feia als treballadors del camp i, molt concretament, als rabassaires. (124)

Des d'un punt de vista organitzatiu és presentada com un èxit en tant que obtingué la unitat del federalisme barceloní.

Insistim en aquest punt per tal com s'alçaran diverses veus des de les comarques catalanes exigint respostes clares.

al respecte. El semanari "republicano socialista" de Sabadell, "El Federal", mostrava la seva preocupació per la perfecta unió dels federals barcelonins després de l'assemblea i es felicita quan li confirmen "la unión de los federales de Barcelona y con ellos puede decirse los de toda España". El to poc convençut que utilitzava aquest periòdic obligà a alguna confirmació posterior per part del periòdic barceloní "La Autonomía". (125)

Els criteris organitzatius aprovats a l'assemblea, que són a grans trets els mateixos que s'aprovaren en la reunió barcelonina del 15 de maig, crearan també alguns problemes. En concret es manifestaran dubtes sobre si es permetrà als federals dels Afores funcionar independentment després de l'agregació i si podran dotar-se de comitè propi per representar-se en el Regional. "La Autonomía", ferma partidària dels acords, intentarà fer desaparèixer aquestes reticències. (126)

Però tot semblava indicar que seria possible avançar en el camí de la normalització interior del partit. Algunes iniciatives disgregatives de poca importància, com la dels dirigents de la joventut federal de Sabadell que amb centres d'unió i Fusió crida a la creació d'una unió de la joventut republicana espanyola "sin distinción de matices", no semblen poder alterar la convergència tan durament cercada. Tanmateix serà Vallès i Ribot qui tornarà a donar un pas que portarà el perill de ruptura un cop més als rengles federals.

Efectivament, Vallès i Ribot llençarà durant la segona meitat del 1899 la idea de crear un Club o Lliga Autonomista Catalana que aplegui els federals amb els catala-

nistes per arribar a obtenir la autonomia catalana. Ni Pi, si ens referim a l'Estat, ni els sectors que tenien com a portantveu "La Autonomía", dins de Catalunya, veuran amb gens bons ulls la iniciativa. Les protestes d'agrupacions federals de base es fan sentir. Vallès i Ribot es veu obligat a demanar la convocatòria del Comitè de Barcelona per poder aclarir l'exacte contingut de les seves propostes. (127)

Alguns medis periodístics republicans unitaris aprofitaran per donar més transcendència a la reaparició de conflictes dins el federalisme:

"Continúa la excisión entre los elementos federales, la mayoría de los cuales, verdaderamente demócratas, no transigen en marchar con los catalanistas mientras estos no hagan declaraciones republicanas y progresivas." (128)

El conflicte no arribarà gaire més lluny, però posa de relleu un cop més el caràcter de moltes de les tensions, i les limitacions en la capacitat de maniobra política de Vallès i Ribot: el projecte mor dins dels mateixos ambients federals.

A començaments de l'abril del 1900 el Consell Federal Regional, presidit per Vallès farà una crida als comitès, centres, joventuts i periòdics federals catalans amb motiu de l'aprovació d'unes noves bases d'organització interna del partit "en la Regió catalana". La crida, de marcat caràcter catalanista, acaba dient:

"Ab aquest criteri per norma, ajudeunos entitats federals ab tots los correligionaris ben compactes y units; ajudeunos, obrers de Catalunya, aixís los del camp com los de las ciutats, menestrals, artesans, industrials, comerciants y propietaris, homes de lletras y de ciencia, tots los que res voléu ni esperéu de la Monarquía, del Centralisme, ni dels cacichs y voléu viure honradament y que honradament vostres fills visquin

dintre d'una Catalunya lliure y autònoma, més no coberta amb la mortalla de passadas edats, sino ab lo blanch y novell vel de la nuvia que va á esposarse lluhint totas las joyas de la civilisació moderna, ab lo Progrés, immortal hereu de la humanitat sota'l talem de la República Federal. ¡Visca Catalunya! ¡Visca Espanya Federal."(129)

Vallès i Ribot, amb tots els problemes que hem descrit havia aconseguit mantenir-se al front del partit federal, havia superat les diverses situacions conflictives que des d'un punt de vista organitzatiu se li havien anat plantejant, però no aconseguirà fer d'aquesta organització una força amb perspectives de poder influir de manera decisiva dins la societat catalana. La seva recerca de les masses perdudes l'havia portat successivament a defensar el retraïment i a profunditzar, potser en excés, en les coincidències amb el catalanisme.

Tant en un cas com en l'altre portarà el partit a situacions conflictives per a la seva pròpia unitat i afavorirà el degotar de militants propis cap a altres formacions polítiques republicanes.

I.D. 1896-1900: cap a la creació de les formes organitzatives vigents en els primers anys del segle XX.

El republicanisme català havia arribat, en els dos anys precedents, a desfer totes les esperances que s'havien creat amb la Unió de l'any 1893, però, paral·lelament havia anat comprénent la falta de perspectiva que oferien a les classes populars i també a les classes mitges de caire progressista, les seves velles propostes alternatives, tant en el terreny ideològic i cultural com en l'aspecte organitzatiu.

Hem comprovat com, amb vacil·lacions, el centre i la dreta republicana havia cercat l'acord entre els diferents partits que la formaven, tot accentuant el pragmatisme i oblidant certes formes d'ideologisme exacerbat. Hem pogut observar el progressiu declivi del federalisme -seria més exacte, tornem a repetir, dir del partit federal- malgrat els intents de recuperar protagonisme amb programes de caràcter socialitzant i obrerista. I, hem pogut parlar de la consolidació d'un corrent "revolucionari". Corrent que no significava, en molts aspectes, res més que la manifestació del rebuig d'algunes bases republicanes a la política esclereotitzada que protagonitzaven les respectives direccions dels grups i els partits amb els què se sentien identificats. Corrent, també, que es referma amb la constatació del veritable caràcter de la "democratització" del sistema que havien suposat els textos legals aprovats durant el govern Sagasta del parlament llarg (1886-1890).

Doncs bé, en els darrers anys del segle les iniciatives per sortir de l'atzucac es multipliquen i alguna d'elles, fruit de l'experiència de fracassos anteriors, tindrà una consistència especial: la Fusió Republicana.

En acabar la dècada aquesta organització i el partit federal seran els dos eixos sobre els quals girarà l'activitat del moviment republicà català. Serà, doncs, sobre aquestes forces d'on treurà la seva força i potencial el lerrouxisme. Però no podem oblidar un darrer aspecte.

A pesar de tots els esforços, els republicans independents, aquells que sense pertànyer a cap partit freqüentaven algun casino o ateneu influït pels republicans, aquells que llegien la seva premsa, aquells sectors populars que consideraven el republicanisme com l'expressió política de bona part dels seus interessos però que no estaven afiliats a cap força ni tan sols col.laboraven més que esporàdicament, eren una força decisiva per a qui pretengués convertir el moviment republicà en la força hegemònica de la vida política catalana.

I.D.1. La unió republicana de l'any 1896.

La creació del Partido Republicano Nacional, s'estava convertint, durant la segona meitat de l'any 1895 i els primers mesos del 1896, en una tasca important per aglutinar sota una denominació única tota la dreta republicana. Malgrat això, els centralistes han quedat fora. Fins l'any 1897, amb la creació del partit de Fusió, no els veurem integrats en una formació política al costat dels homes que, ja el 1895, constituïen el P.R.N..

Per tal d'arribar a aquest punt els centralistes hauran d'haver vist fracassar, prèviament, una experiència impulsada per ells mateixos: la Unió republicana, sorgida de l'Assemblea Mixta celebrada a Madrid pel març del 1896. (130)

La idea de recuperar la Unió que, degut fonamentalment a l'èxit de l'any 1893, havia deixat un bon record entre els republicans catalans, ja s'havia manifestat per l'abril del 1895. En aquelles dates qui en va parlar fou la Comissió organitzadora de la primera assemblea de la joventut republicana. No obstant sembla clar que els dirigents d'aquesta iniciativa -Francisco Roselló, bàsicament- acabaran integrant-se en el Partido Republicano Nacional quan aquest comenci a constituir-se. (131)

Es a finals de l'any 1895 quan els centralistes semblen prendre la iniciativa en la direcció indicada. La Comissió directiva del Partido Republicano Centralista, a la província de Barcelona, composta per Joan Salas Anton, Clemente Selvas, José Caparà, José Egózcue del Pozo i José Borrell, es dirigeix al directori nacional del partit, és a dir, a Salmerón. Els membres de la comissió exposen a Salmerón que la dispersió dels republicans és un fet que s'agreuja per moments, i proposen l'alternativa que, al seu entendre pot treure el republicanisme del punt mort en el qual es troba:

"Es hora de que se piense en procurar una organización que, reuniendo las fracciones republicanas bajo una fórmula común, amplia, generosa, y patriótica, retenga y concentre de nuevo á los dispersos, aliente á los desesperanzados y comunique á todos aquel vigor y aquella energía que infunde la fé en un próximo triunfo, tanto más fácil si se acierta á presentar el partido republicano como una solución para los males de la patria." (132)

És l'alternativa de la unió, partint de l'existència de forces amb programes diferents, però amb uns punts mínims de contacte que permetessin enfortir i aglutinar les files republicanes tot evitant la dispersió de la militància.

Com a conseqüència d'aquesta iniciativa, i d'altres semblants patrocinades des de diversos àmbits republicans, té lloc l'Assemblea Mixta Republicana a Madrid, amb l'objectiu clar de concentrar els partits republicans per tal de facilitar l'adveniment de la República, amb unitat de conducta, però conservant els respectius ideals, programes i organismes.

Quant a la conducta, és a dir, a l'estratègia a seguir per propiciar la implantació d'un sistema republicà, es mostren més nombrosos els partidaris del retraïment electoral. (133)

Això fa que la reacció d'alguns destacats dirigents dels republicans nacionals a Catalunya sigui inicialment contrària als acords de l'assemblea mixta. La reacció de "La Publicidad", en aquest sentit, no pot ser més clara, i acusa directament a l'assemblea de no tenir valor per afrontar el present -explicació del retraïment per aquest diari- i de limitar-se a "concertar el futuro". Això és especialment nociu, continuava argumentant "La Publicidad", quan hi ha pendents el problema de Cuba i l'amenaça de conflicte bèl·lic amb els Estats Units.

A més sostindrà que el retraïment encara s'entenia menys llavors perquè, recollint la vella afirmació possibilista, "realmente vivimos, á pesar de los abusos de poder, en estado de derecho democrático". (134)

Pel seu costat els sectors més radicalitzats del re-

publicanisme català, per exemple els seguidors que el doctor Esquerdo, tenia aquí -l'esquerra progressista-, exageren els acords de l'assemblea, i els presenten com un triomf del poble republicà davant dels polítics professionals, molt més acomodaticis davant el poder.

"Decíamos anteayer, al comentar unas preguntas del "Heraldo de Madrid", que el retraimiento, que es el alma de la Unión Republicana, tiene inmensa importancia, porque ni Muro ni Vallés ni Morayta ni Salmerón ni Azcárate ni ninguno de los que votaron y suscribieron los acuerdos de la Asamblea Mixta, hizo otra cosa que obrar conforme á la opinión del pueblo republicano que, desde mucho tiempo há, fatigado de las corrompidas y corruptoras luchas parlamentarias, empuja á sus jefes al retraimiento y los empujará á la revolución; pues todos sabemos por acá los frutos que dá el sufragio universal, arma que un tiempo nos pareció irresistible para nuestros enemigos y con la que no hemos logrado más que herirnos al querer herir..."(135)

En realitat l'exageració era evident per amdues parts, car la base tercera de la Unió deia ben clar que l'acord de no participar en les properes eleccions és circumstancial, motivat per la necessitat d'organitzar la mateixa Unió sense els problemes que significaria engrescar-se en una lluita electoral tot just acabada de néixer; i també queda clar que d'aquí en endavant serà la Junta directiva de la Unió republicana qui acordarà, "en cada caso", si es va o no a la lluita electoral.

Quines eren, en realitat, les bases o acords sobre els quals es va crear aquesta Unió?

Foren signades el 26 de març del 1896, a Madrid, per Gumersindo de Azcárate, Juan Gulaberto Ballester, Dámaso Barrenengoa, Vicente Blasco Ibáñez, Cosme Echevarrieta, José María Esquerdo, Alejo García Moreno, Pablo Jiménez, Pedro Gómez y Gómez, Salvador Gómez Liaño, Marcelino Isabel, Casimiro Junco, Rafael María de Labra, Ricardo Lipiani,

Emilio Menéndez Pallarés, Antonio Merino, Miguel Morayta, José Muro, Pedro Niembro, Manuel Ortiz, Manuel Pedregal, Pablo Perales, Fernando Romero Gil Sanz, Antonio Ruiz Beneyan, Juan Salas Anton, Nicolás Salmerón Alonso, Joaquín Sánchez, el Marqués V. de Santa Marta, José María Vallés i Ribot, Mariano Vela i Juan Simeón Vidarte.

Contenien aquestes bases dotze punts. En el primer es defineix a la unió republicana com "la concentración de los esfuerzos de los partidos centralista, federal, nacional y progresista", és a dir, "supone la existencia de los partidos". La finalitat és preparar el triomf de la República, determinant els mitjans per fer-ho possible de mutu acord entre les forces integrants del pacte.

Hi ha algun punt -el IV- en el qual s'acorda evitar tota hostilitat entre les forces republicanes, i la resta de bases intenten establir els criteris mínims d'actuació conjunta en els primers moments, amb posterioritat al triomf de la República: respecte per part de tots els partits a un procés de Corts constituents, elegides per sufragi universal segons la llei del 1890, que decidirà la forma que adopta la República.

Es contempla l'existència de Junes revolucionàries. Tindran un caràcter transitori, quedant dissoltes immediatament després de la creació, pel procés electoral, dels ajuntaments i les diputacions provincials. Mentrestant, i al front de l'Estat, es constituïria un govern provisional amb participació equitativa de totes les forces que hagin contribuït al triomf de la nova República.

Es tornen a repetir els mateixos criteris i principis utilitzats en els anteriors intents d'entesa republicana.

De fet a les bases no s'estableixen camins concrets per arribar a la transformació política de l'Estat. És el fet de la mateixa Unió el que es converteix en solució i camí per aquesta transformació, però no hi ha una estratègia clara. La creació d'aquesta estratègia queda en mans d'una Junta central que té el caràcter de direcció de la nova plataforma conjunta. La Junta estarà composta per quatre membres de cada partit indicat, fins un total de setze individus. (136)

A partir d'aquest moment, finals de març del 1896, caldria esperar que es produís un esforç organitzatiu i propagandístic més o menys important relacionat amb la Unió. No obstant, les informacions al respecte són més aviat escasses.

Per l'abril tenim notícia d'un míting a Rubí, amb la presència de tots els partits republicans, amb la finalitat de celebrar i donar a conèixer les bases de la Unió. Intervenen Cruells i Camprodon, pels nacionals; Odón de Buen, pels centralistes; Méndez, per l'esquerra progressista, i Ortubia, pels federals. En aquests mateixos dies, hi ha una crida conjunta dels comitès d'aquests mateixos partits a la vila de Gràcia, en la qual acaten i manifesten el seu entusiasme per la consecució, de nou, d'una plataforma conjunta de tot el republicanisme.

Des del punt de vista organitzatiu la darrera informació trobada és la d'una circular de la Junta Provincial d'Unió Republicana de Barcelona, en la qual s'insta a crear, en cada localitat i districte, Junes d'unió, abans de l'1 d'agost. (137)

La manca d'informació a la premsa republicana no vol

dir que el procés d'organització i difusió fos inexistent, però sí que resulta evident que les forces integrades adreçaren tots els treballs a reforçar-se a si mateixes. El cas del Partido Republicano Nacional és clar. Quan té lloc l'Assemblea Mixta es troba en ple procés d'articulació interna a nivell d'Estat, i no el deturará pas per donar prioritats a la dinàmica organitzativa de la unió. És més, intentarà que la conjuntura iniciada amb la creació de la nova Unió -expectatives entre sectors poc militants del republicanisme- beneficiï el partit.

L'1 d'abril del 1896, la Comissió executiva del Consell interí del partit, composta per José Muro, José de Carvajal, Miguel Morayta, Alejo García Moreno i Alfredo Vicenti, dirigeix una circular a tot el partit. Després de dir que l'objectiu últim dels nacionals és la fusió dels republicans i de donar a conèixer les bases de la Unió, s'afirma:

"Una sola importante advertencia tiene el Consejo interino que dirigir á sus correligionarios: que no descansen, que procedan con toda actividad á la organización del partido republicano nacional..."

Avançant en la constitució del partit i arribant a sectors més amplis gràcies a la Unió:

"Y como hay muchos republicanos partidarios de la Unión, que no pueden, sin embargo, ingresar en ella porque no están afiliados á ninguno de los partidos que la han pactado; el Consejo recomienda muy encarecidamente á los correligionarios que dirijan su propaganda á estos buenos elementos para persuadirles de que, sin abdicaciones ni molestias políticas ó personales, tienen su puesto dentro de nuestro partido, y desde él pueden contribuir á los fines eficaces de la unión republicana."(138)

La premsa republicana propera als nacionals recull en

conjunt més informació sobre iniciatives organitzatives del partit que no pas de la unió. La creació a Lleida del partit, la constitució d'un comitè de propaganda republicana a Barcelona, agrupant l'element jove del P.R.N. en són alguns exemples ben clars. (139)

Si el procés organitzatiu no es pot dir que a Catalunya fos gaire extens ni entusiàstic, a més les posicions polítiques adoptades davant problemes concrets varen divergir aviat. L'abstenció davant les eleccions legislatives fou un èxit, però un èxit valorat de manera molt diferent per les diverses forces integrants de la unió.

Així, per exemple, "La Publicidad", el dia 2 d'abril, després de dir que els Azcárate, Ávila i Sol i Ortega no lluitaran a les properes eleccions per tal de seguir els acords de l'Assemblea Mixta, tot i no estar d'acord amb el retraïment com a tàctica política, diu que no pot condemnar els republicans de Manresa i de Calatayud que insisteixen a participar en les properes eleccions. Car, el retraïment, de fet, deixa el camp lliure als monàrquics. Per la seva banda "El Diario del Pueblo", davant del mateix fet i en el mateix dia 2, titllava a Junoy -que era el candidat per Manresa- d'ex-carlí i de "cortesano de todos los capitanes generales y de todos los gobernadores civiles de Barcelona". Massa fort.

El dia 10 del mateix mes es publicava un manifest de Junoy, dirigit als "Electores y amigos del distrito de Manresa" explicant els motius pels quals retira la seva candidatura: és una decisió del partit. (140)

Un cop passades les eleccions, per als nacionals l'abstenció és poc comentada, i es posa l'accent en la disciplina i l'organització.

Per als revolucionaris la valoració és del tot positiva. Per a ells s'ha encetat un camí que pot dur a la República:

"¡La Restauración ha muerto!---Españoles: El resultado de las elecciones verificadas en el día de anteayer pone á la malhadada restauración de cuerpo presente á nuestros pies.

España ha probado de una manera evidente, sin dar lugar á dudas de ninguna clase, que quiere la República por medio de la Revolución.

Nuestra patria nada espera de las Cortes, todo lo confía en las barricadas.

Sépalo el mundo entero."

Hi ha una identificació entre retraïment electoral i inici d'un procés revolucionari. Revolució que, ara ja, no volen només els republicans, sinó amples capes de la societat civil espanyola. (141)

L'agitació d'aquest corrent revolucionari arriba a produir crides per no anar a Cuba i per canviar la situació al darrera de les barricades. El dilema davant l'anunci de la tramesa de més homes a Cuba, fins arribar als cent mil, és sotmetre's o rebel·lar-se.

Aquesta radicalitat, més la dispersió que produïa en els rengles dels vells partits republicans l'actuació d'aquest corrent revolucionari, accelera la ruptura de la Unió Republicana. (142)

A finals de juliol i començaments d'agost, Eusebi Corominas publica en el seu diari un seguit d'articles, signats des del retir estiuenc de Corsà. En aquests articles es manifesten profundes diferències respecte de la política de retraïment.

La preocupació bàsica consisteix en establir la necessitat de trobar i aplicar els mecanismes per arribar a la massa neutra, sector social que no és ni monàrquic

- "por los desengaños que ha encontrado en el transcurso de los gobiernos que han regido los destinos del país a la sombra de la monarquía"- ni republicà - "por temor y desconfianza". Desconfiança per les contínues baralles internes, i temor per l'obsessió d'utilitzar procediments revolucionaris mai prou definits. El que cal, segons Corominas, és apropar-se a aquesta massa neutra, a les classes mitges que tenen la seva fortuna en el treball i en l'estalvi, i que ara són les més afectades per la ineficiència governamental davant la guerra de Cuba.

Però, per fer-ho, cal mantenir la unitat republicana i avançar amb prudència, per vies estrictament legals. La raó d'utilitat social d'aquesta estratègia -facilitaria la pèrdua de por de les classes mitges als republicans- es veu complementada per una raó d'utilitat legal: en una societat, afirma Corominas, que ha acceptat i integrat els principis democràtics en les lleis, els mètodes revolucionaris són equivocats, a més de contraproductius.⁽¹⁴³⁾

El mateix dia que a "La Publicidad" sortia publicat el primer d'aquests articles, "El Diario del Pueblo" publicava una crònica decebuda d'una vetllada al Casino Republicà de Gràcia -entitat del P.R.N.- en la qual Tiberio Ávila, Salas Anton -ambdós centralistes- i d'altres oradors es manifestaren partidaris d'esperar legalment la República.⁽¹⁴⁴⁾

Creiem, en definitiva, que es tracta d'una campanya que nacionals i centralistes inicien. En un primer moment, i davant les eleccions a diputats provincials, defensaran que dins de la Unió podien haver-hi partidaris de les eleccions i partidaris del retraïment, i després d'afirmar que els que esperaven que la Unió unifiqués les conductes es

van equivocar, diu que els partits nacional i centralista han d'anar a les urnes. No volen aparèixer, però, com els responsables del trencament de la Unió, i acaben afirmant que la U.R. creada l'any 1896, és tan àmplia que no es trencarà pel manteniment de polítiques tan diverses.

En els mesos següents poques referències apareixen a la Unió, i quan pel novembre "El País", òrgan del Dr. Esquerdo, dóna per trencada la Unió, "La Publicidad" només diu que no és cap sorpresa.

"No nos sorprende, porque dada la situación en que los revolucionarios colocaron á la Unión Republicana, no podía suceder otra cosa."

Carreguen el mort a les esquenes dels revolucionaris i passen a confiar en les bases del republicanisme, no en els estats majors dels partits a Madrid, incapaços de trencar amb vells dogmes. És curiosa la coincidència; els dos grups acostumen a legitimar les seves posicions de ruptura, fent crides a les sanes bases del moviment republicà.

El darrer article citat està signat pel propi Corominas, i sembla, per les dates, contestar al de Lerroux, esmentat per Artola. (145)

La responsabilitat, doncs, recau en aquells que tenien una alternativa de fusió republicana, d'anar cap a una formació republicana que tingués un programa i una tàctica política, que pogués donar coherència i força als republicans legalistes i unitaris.

I.D.2. El procés d'organització de la Fusión Republicana.

L'any 1896 havia estat un any molt negatiu per a les forces republicanes i per al conjunt del moviment popular. L'esclat de la bomba del carrer de Canvis Nous i la repres-

sió posterior, amb la legislació aprovada en contra de l'anarquisme, havien desarticulat els reduïts nuclis combatius de les classes populars. També cal tenir en compte el paper fet en les eleccions de l'any esmentat que, sobretot per a les forces que confiaven en l'estratègia electoralista, havien significat la constatació d'una profunda davallada i un nou desencís, i provocaren el trencament de la dèbil Unió sorgida de l'Assemblea Mixta.

Es en aquest context que es produirà la construcció del partit Fusión Republicana que esdevindrà, com diu Artola, la integració política de la dreta republicana, la qual, malgrat l'acord de seguir la política de retraïment acordada per la direcció de la U.R., no havia deixat de defensar mai la via electoral de lluita política.⁽¹⁴⁶⁾

A partir de l'Assemblea de Reus, del febrer del 1897, s'inicia un procés de convergència entre les forces polítiques del republicanisme més conservador, d'aquell que, tot i les decepcions continuades, no podia deixar d'insistir en les actituds legals, perquè les altres podien arribar a donar un excessiu protagonisme als sectors populars. El fet que la fusió arrossegui alguns elements de les forces polítiques més radicals no invalidarà l'anterior plantejament, com queda clarament demostrat en comentar els punts programàtics i la mateixa constitució dels organismes directius del nou partit.

La Fusión Republicana cal entendre-la, doncs, com el darrer intent del republicanisme decimonònic per fer front al desgavell organitzatiu i a l'escassa incidència electoral. Intent, però, que com veurem tampoc reeixirà.

Quines seran les forces interessades directament en aquest projecte polític?

Bàsicament, a Catalunya, són les forces dels partits nacional i centralista. El primer sorgit -com ja hem vist- poc abans, fruit de la integració de la dreta progressista (Sol i Ortega) amb els nuclis republicans del possibilisme català (la major part del partit, amb "La Publicidad" al front), no havia assolit una presència sòlida. Havia estat, no obstant, el primer pas cap a la integració organitzativa de la dreta republicana, encara que en la pràctica consistí en la injecció d'homes del vell progressisme, que a més començaven a estar desprestigiats amb l'acusació d'"encasillados", en un partit -l'històric- que tenia una influència certa entre les classes mitges urbanes i sectors qualificats de la classe obrera, encara que a nivell d'Estat havia patit un greu desgast per la deserció de part dels seus dirigents destacats a favor del liberalisme dinàstic.

Per la seva banda el Partit republicà centralista no havia tingut mai una presència organitzativa destacada a Catalunya, malgrat l'actuació política pública d'Odon de Buen en les més variades ocasions, i la presència de Nicolás Salmerón -sobretot als afores.

De la importància d'aquestes dues forces en el si del nou partit ens poden il·lustrar dues referències: els homes que van a Reus, per participar en l'Assemblea, com a membres destacats són els Ávila, Salas Anton, de Buen (centralistes), i Vidal i Valenciano, Corominas, Sol i Ortega (nacionals), al costat d'elements aïllats del progressisme i del federalisme. (147)

Més significativa resulta encara veure la composició de la Comissió executiva sorgida de l'Assemblea, i que havia de tenir cura d'iniciar les primeres passes per a l'organització de la nova força.

Dels vint-i-tres noms que la componen, sis ho són per partit Nacional, cinc pel Centralista, tres pels progressistes -incloent-hi Sol i Ortega qui, de fet, s'havia integrat en el P.R.N. l'any anterior-, tres membres del P.R.D.F., un d'Unió republicana, un republicà autonomista, i quatre de no adscrits, amgun d'ells amb una força tradició unitària dins el republicanisme, com en el cas de Joan Martí. Els noms complets dels 23 membres eren:

Tiberio Ávila, Odón de Euen, José Palet, Juan Salas Anton i Clemente Selvas -aquest, ex-federal orgànic- pel P.R.C..

José Andreu, Pedro Benet, Emili Junoy, Joan Palau Generés, Manuel Pereña Puente, Eusebio Corominas i Juan Sol Ortega -que consta com a progressista-, pel P.R.N..

Enrique Díaz Rosell -fundador d'"El Diario del Pueblo"-, i Rafael Torroella, pel P.R.Pr.

Joan Colominas, que figura per U.R., i que havia estat militant del P.R.Pr. a la Barceloneta.

Isidro Rius -de qui es posa de relleu la seva activitat "socialista", al Penedès, Juan Pla y Mas i Miguel Gancé, pel partit federal.

Ricardo Guasch com a republicà autonomista. I sense especificar condició: Vicente Boada -"acaudalado industrial de Palamós"-, Pedro Gené, Pelai Massanet -ex-diputat a Corts i ex-alcalde de Figueres- i Joan Martí, "el Xic de les Barraquetes".(148)

La presència d'elements federals al si de la Fusió és evident, si més no per les referències que se'ls feia des del mateix partit federal. Aquest havia rebut amb moltes reticències l'aparició d'aquesta nova força; s'hi barregen

les acusacions d'indefinició i inconcrecions programàtiques amb un rebuig instintiu a la creació de noves unions.

"Nosotros consideramos estas uniones, no sólo estériles, sino también perjudiciales. Debilitan á los partidos que las constituyen, y no dan vigor al que se crea."(149)

De fet el problema per al partit federal era greu, car si les unions republicanes havien estat fracassos importants fins aleshores, aquesta fusió republicana anava cap a la constitució d'un partit únic, i no podem oblidar que la vida interna del partit federal devia esgotar, per estèril, a més d'un militant. Les advertències que, encara l'any 1899, dirigia "La Autonomía", en el sentit que a la Fusión Republicana no hi tenen res a fer els federals, car és una agrupació molt retòrica i amb poques concrecions, ens semblen bastant indicatives de la incidència efectiva d'aquest arrossegament de militants federals. (150)

Com s'estructurà aquest nou partit?

Les referències obtingudes a la premsa indicarien un minuciós treball d'organització local a partir de la creació de Juntas locals interines creades per la iniciativa de les Comissions executives sorgides de les Assemblies de Reus i de Madrid. Creació de Juntas que va anar precedida per actes i míting diversos en diferents localitats catalanes. Les juntas municipals interines comptarien amb membres de les antigues formacions republicanes i a la llarga desembocarien en les formacions locals definitives amb les seves juntas o comitès al capdavant.

La relació de localitats de les quals tenim constància que es va celebrar aquest procés no és molt àmplia, encara que significativa.

Cronològicament el procés s'inicia pel febrer de l'any 1897 amb l'Assemblea de Reus, on s'anuncia la participació de les personalitats més destacades del republicanisme unitari català. (151)

És aquest el primer pas. Després s'inicia una campanya, ja des del mes de març, amb actes a Sant Martí de Provençals, Lleida, Poboleda, Molins de Rei i la dreta de l'Eixample barceloní. Pel mes d'abril són les localitats de Gràcia, Sabadell, Ripoll (on assisteixen delegats de Vic, Manlleu, Sant Quirze de Besora, Camprodon, Campdevàrol, Puigcerdà i Sant Joan de les Abadesses) i Igualada les visites pels agitadors republicans. Aquests seran els Junoy, Selvas, Salas Anton, Avila, Corominas, de Buen, Roselló i d'altres. (152)

Abans de la celebració de l'Assemblea Nacional a Madrid, els partits que confluïran en l'estructura de Fusió actuaven, a Catalunya, cadascú pel seu compte, però amb motiu de les eleccions municipals del maig d'aquell any, els centralistes acordaran anar-hi plegats amb els republicans nacionals. A Barcelona participaran fins i tot alguns federals en aquesta candidatura unitària, tot i no tenir el vis-i-plau del Consell Regional Federalista. (153)

Al mateix temps que es treballava en l'elaboració de les candidatures municipals continuava la campanya d'actes per diferents localitats de Catalunya, destacant el míting de Tàrrrega, al començar el mes, amb representacions de quaranta pobles. (154)

Ja a finals del mes de maig té lloc l'Assemblea Na-

cional de Fusió Republicana a Madrid. Comença el dia 30, per la nit. Adhesions directes de localitats catalanes foren les de Palfrugell, Palamós, Tortosa i Balaguer. Alguns aspectes de les sessions poden ser reveladors de que la fusió naixia amb les rèmores i obsessions ja clàssiques en el republicanisme finisecular. Hem destacat quatre:

A. Problemes amb la verificació de les actes que presenten els centres. Verificació que es vol molt escurpulosa per part de Morayta, i que, donat el caràcter d'alguns d'aquests centres -en clara ruptura amb les seves organitzacions centrals- podien restar força als acords de Fusión en cas de resultar l'expressió d'una falsa, o com a mínim parcial, delegació de les bases d'aquests centres.

B. Referències a la premsa, tant durant les sessions com en les conclusions. Referències que venen a reforçar la tesi del paper fonamental de la premsa en el republicanisme d'aquests anys. A la segona sessió dona la xifra de vint-i-set periòdics adherits a l'Assemblea, i a la darrera sessió s'acordà la publicació d'un periòdic que fos l'òrgan del futur partit a escala nacional.

C. Plana pel damunt de l'Assemblea la qüestió social. "La República Social" condemnarà, després de l'Assemblea de Reus, l'intent de fusió perquè no es pot creure -diu- en la tants cops anunciada unió dels republicans, però és que a més, afegeix, aquests republicans s'obliden del problema dels obrers. Això no és del tot cert. Si bé no es pot dir que configuressin, ni a Reus ni a Madrid, una resposta pròpia a la solució dels conflictes socials, sí

que hi ha referències d'una certa preocupació. Quan la premsa ens diu:

"Es acogida con aplauso la comunicación en que se adhiere al espíritu de la Asamblea un grupo de socialistas de Ronda",

i, ens destaca la receptivitat dels assembleistes davant d'aquesta comunicació per damunt de les respostes donades a d'altres adhesions o comunicacions, ens dóna a entendre, que malgrat que tots els esforços anaven adreçats als aspectes organitzatius de la nova força política, aquesta, o els seus membres individualment, entenien que el problema social començava a ser clau, i que les aproximacions dels obrers socialistes al republicanisme suposava una font d'esperança per al futur d'aquest darrer.

D. També és present el problema de la coexistència de diferents forces polítiques, ara no dins d'una coalició o entesa electoral, sinó dins d'un mateix partit. Això porta a que es reflecteixin les posicions favorables a la resolució del plet sobre la forma que ha d'adoptar l'organització de l'Estat amb posterioritat a la implantació de la República. Al respecte, Eusebi Corominas va dir a l'Assemblea que

"La República es la forma de gobierno que debe darse la nación; que hay que reunir fuerzas para traerla derrumbando lo existente y que las Cortes deberán acordar la forma de República que deba subsistir."

Però també aquest problema es planteja clarament a l'hora de dur a la pràctica la creació del nou partit a les diferents localitats i províncies. En aquest sentit els acords, a la quarta sessió de l'Assemblea, portaven a la creació d'un sol cercle com a punt de reunió de tots

els republicans, intentant superar els personalismes com a element consubstancial de la política republicana. Veurem tot seguit com es produí a Catalunya aquesta organització, però cal abans deixar testimoni de que dos anys més tard de la realització de l'assemblea, un diari del nou partit tenia encara necessitat d'anar proclamant l'obligació de superar personalismes:

"Somos republicanos; no republicanos de Juan ó de Pedro, sino republicanos á secas, ó mejor, republicanos de la República."(155)

Un cop acabada l'Assemblea s'inicià un ràpid procés d'organització. Cal destacar, en primer terme, que es tracta d'un procés dirigit des de dalt.

Així, els primers organismes constituïts de nova planta foren les Junes provincials interines de Barcelona i Tarragona, durant el mes de juny. La convocatòria que dona lloc a la constitució de la primera d'aquestes juntes provincials està signada pels homes que han representat la província a l'Assemblea de Madrid, en tant que representants genèrics del republicanisme català i no com a homes de partit. Els signants són Antonio Valls Masferrer, José María Serrallera, Joan Salas Anton, Arturo Gallarg, Clemente Selvas, Mariano Altabás, Juan Bracons i Francisco Roselló.

Això no vol dir que es menyspreïn els partits. Quan es constitueix la Junta interina a la província de Tarragona hi ha, a part del càrrecs directius, tretze vocals en representació de les forces que s'integren a la Fusió, i encara catorze més, caracteritzats com a notables de la província en les diferents branques orgàniques del republicanisme.

El mes de juliol es constituirà la Junta provincial interina de Lleida. Aquesta junta sorgirà d'una reunió oberta amb les següents representacions: Manuel Pereña, de Buen, Francisco Vidal i Manuel Vernis , com a representants de l'Assemblea nacional; Mariano Aguilar, com a president del Comitè provincial del Partit republicà centralista. Així mateix en formen part de la Junta els presidents dels centres republicans adherits al nou partit, els ex-diputats a Corts i els ex-diputats provincials. En darrer terme trobem alguns membres designats pels assistents a la reunió. (157)

Al llarg del mes de juliol hi ha tres fets significatius més en el procés de creació del partit.

En primer lloc, a nivell estatal, la circular del Directori de F.R., format per Gumersindo de Azcárate, Rafael María de Labra, Miguel Morayta, José Muro, Nicolás Salmerón, Marqués de Santa Marta i José Artola, com a secretari. En aquesta circular es remarcà la importància decisiva de la premsa, a la qual assenyalen els aspectes més importants de l'actualitat política, tot indicant la necessitat que facin arribar aquest punts a tota l'opinió pública espanyola. Aquests punts són: una exposició i explicació clara dels principis de F.R. (donada, diuen, la baixa consciència o educació política de la gent durant la Restauració), les "cuestiones de Ultramar", la inseguretat individual per defecte de la llei processal, la dilapidació de la fortuna pública en emprèstits, la constatació de l'avenç del clericalisme i l'escàndol que suposa el caciquisme. Com veiem tot un programa detallat d'actuació de la premsa. (158)

També a la resta de l'Estat tenen lloc mitings -per

exemple, a Lleó- que tenen una repercussió important a la premsa fusionista de Barcelona. Des d'un punt de vista doctrinal es destacà especialment la intervenció de Labra en l'indicat míting. Eusebi Corominas dedicà unes ratlles a la intervenció d'aquest orador destacant la seva definició del nou partit:

"La fusión republicana es la exaltación política de los principios democráticos, desconocidos y atropellados hoy por virtud de las mistificaciones del sufragio universal, por las reaccionarias leyes de enseñanza, por la suspensión de garantías en varias provincias, por la multiplicación de conventos y protección otorgada á órdenes monásticas no consentidas en España."

Tot aquest treball d'organització i l'esforç propagandístic que l'acompanya intenten recuperar el programa democràtic del 68. (159)

En segon lloc, a nivell català, durant el mes de juliol del 1897, varen tenir lloc, també, fets importants. Convé destacar la circular de la secció d'organització de la Comissió directiva de F.R. a la província de Barcelona -Josep Roca i Roca, Joan Salas Anton i Clemente Selvas-, dirigida als republicans fusionats i que cridava a la formació de juntes municipals interines que permetessin avançar en l'agrupament de la major part dels elements republicans, i delimitava les funcions d'aquestes juntes. És curiosa la participació dels consellers -mentre durés la seva presència a l'Ajuntament- i dels directors dels periòdics adherits a F.R., sempre que fossin diaris o setmanaris. (160)

En tercer i darrer lloc, pel que fa a aquell mes de juliol, hi ha tot un seguit de creacions de juntes municipals interines a Sant Martí de Provençals, Santa Coloma

de Gramenet, Santa Maria de Palautordera, Malgrat, Ripolllet, Barberà del Vallès, Sant Cugat, Santa Perpètua de Mogoda, Cerdanyola i Cornellà, tot continuant la campanya de finals de juliol. També es crearà la Comissió permanent de Fusió Republicana a la ciutat de Barcelona, presidida pel vell dirigent Tiberio Àvila.⁽¹⁶²⁾

A partir d'aquest moment la creació de juntes municipals sembla ralentir-se, i en canvi el darrer mes de l'estiu d'aquell any és aprofitat per fer molts actes en campanya de propaganda amb participació de destacats dirigents estatals, a Catalunya. Les juntes municipals creades són les d'Igualada, Sant Quirze de Besora, Rubí i La Bisbal, així com la inauguració del Círculo Republicano Unido de San Andrés, amb la participació de Nicolás Salmerón, pare i fill, Odón de Buen i Salas Anton.⁽¹⁶³⁾

Pel que fa a les campanyes, Salmerón en protagonitzarà dues. Una, durant la primera quinzena de setembre, pel Vendrell, Reus, Valls i Tarragona. En la segona d'aquestes localitats farà un míting. Reus és la localitat on es creà la Fusió, i és al llarg del míting indicat quan el federal Cristobal Litrán farà la seva professió de fe fusionista sense renunciar(?) a les seves conviccions federals, tot dient:

"Porque creo y quiero la autonomía municipal, provincial y regional (...) y porque para obtenerla precisa la República, quiero la fusión para conquistarla."⁽¹⁶⁴⁾

La segona de les campanyes, amb motiu del retorn d'un viatge de Tolosa de Llenguadoc, a la segona quinzena, recorre l'Empordà: Figueres, La Bisbal, Palafrugell, Palamós, Sant Feliu; amb mítings a La Bisbal i Pa-

lafrugell. A part de l'acompanyament, ja clàssic, de de Buen i de Salas Anton, trobem ara la presència d'Eusebi Corominas, molt vinculat políticament a La Bisbal, i la del propi fill de Salmerón. (165)

En els mateixos dies que Salmerón recorria el Baix Empordà, Miguel Morayta feia dos mítings, un a Llívia i l'altre a Puigcerdà, acompanyat de personalitats locals i de José Egózcue del Pozo. D'altra banda la premsa es feia ressò de que l'agitació republicana no es limitava a Catalunya. Logroño, Oviedo, Orense, Lugo, Pontevedra i El Ferrol, havien estat l'escenari d'actes de Fusió que "La Publicidad" havia destacat, entre d'altres motius per tal d'evitar entre els fusionistes catalans la idea d'un cert aïllament en els moments en els quals es configurava el partit. (166)

Barcelona i els Afores no eren abandonats, en el curs d'aquest mes pels dirigents fusionistes. Hi haurà una important vetllada al Cercle republicà del carrer de Portaferrixa, amb la participació dels dos dirigents esmentats -Salmerón i Morayta- com a conclusió de la seva campanya per terrers catalanes. Són acompanyats per Corominas, Ávila i Sol i Ortega. A més, els dos dirigents citats visitaran també el casino republicà de Sant Andreu. (167)

Els mateixos homes que havien protagonitzat aquesta campanya per Catalunya, durant el mes de setembre, participaran un cop acabada aquesta en un acte a València que es pot considerar com la continuació de la campanya catalana. En aquest míting, presentat pel salmeronià Vicente Dualde, hi trobem les intervencions de Nicolás

Salmerón, altre cop pare i fill, de l'Emili Junoy i de Miguel Morayta. Posaran l'accent en qüestions programàtiques i en aspectes organitzatius. El contingut i els oradors ens permeten parlar d'aquesta continuïtat entre la campanya catalana i el míting de València. (168)

A Catalunya, el fusionisme republicà continua organitzant-se al llarg del darrer trimestre de l'any 1897. Es constitueixen juntes municipals interines o definitives a Esparraguera, Granollers i Vic entre els mesos d'octubre i novembre. Hi ha també un míting a Sant Pere de Terrassa amb la participació dels líders catalans. (169)

Tanmateix, els dos fet que poden resultar més significatius de tots els protagonitzats en aquests mesos són: la realització d'un cens de militants de fusió a certs districtes de Barcelona, i la reunió conjunta de les juntes provincials de Barcelona, Lleida, Girona i Tarragona.

El primer, la realització del cens, s'inicia al districte de la Universitat. La comissió encarregada de fer-lo dóna una relació de diferents locals en els quals es poden registrar els republicans: 1 serralleria, 1 tapisseria, 1 fusteria, 2 sastreries, 1 carnisseria i 1 establiment no especificat, al costat de 2 centres polítics. En altres crides similars als districtes del Born i de l'Institut, trobem fundicions, botigues de grans i altres sense especificar la seva funció. El cens s'elaborava per tal de poder realitzar les eleccions internes que permetessin superar l'etapa d'interinitat dels organismes fundacionals del nou partit. Però, a més d'això, aquesta notícia ens permet conèixer millor la infraestructura

utilitzada en aquestes ocasions per les forces republicanes: els establiments comercials i els petits tallers, els propietaris dels quals, a vegades citats en les mateixes notícies, serien militants o simpatitzants d'aquests corrents republicans.

Pel que fa referència a la reunió de les juntes provincials, a començaments de desembre, té lloc amb els respectius presidents al capdavant: Antonio de Magriñá, per Tarragona; Manuel Pereña, Lasala i Jordana, per Lleida; Bonaventura Carreras, per Girona, i Eusebi Corominas, per Barcelona. La seva finalitat sembla ser la d'iniciar els preparatius per a les eleccions de diputats a Corts i senadors, amb la creació d'un cos d'interventors del propi partit que vetllés pels resultats aconseguits a les urnes pels candidats de fusió. En la pràctica es converteix en un embrió de direcció catalana conjunta del partit. (170)

En aquests mateixos mesos semblen aclarir-se les relacions amb l'altre gran tronc organitzat del republicanisme: els federals, o, millor dit, amb l'organització federal. Eusebi Corominas, en una vetllada federal de commemoració de la Revolució del 68, després d'haver vist com es rebutjava la participació per part d'aquests en la F.R. aconseguix una declaració conjunta amb Lluhi i Rissech, per la qual acorden cooperar i mantenir lligams fraternals des de les respectives independències orgàniques. I, com a mostra d'aquesta voluntat de cooperació, un mes més tard se celebrà a Barcelona un míting conjunt contra la suspensió de garanties, amb una assistència fixada per la premsa republicana, en unes 4.000 persones. (171)

Aquesta etapa d'organització inicial del partit de

Fusió Republicana no s'acaba amb l'any 1897. Altrament, podem observar com es prolonga fins a la campanya electoral del març del 1898 amb unes característiques força similars a les que venim descrivint a les ratlles precedents. Vetllades, actes, reunions cridant a l'organització definitiva del partit, acompanyades dels lògics treballs electorals, marquen el quefer dels fusionistes al llarg del primer trimestre de l'any.

En el mes de gener destaca una vetllada a Sabadell, el dia 5, per la participació d'una àmplia delegació comarcal: Ripollet, Cerdanyola, Barberà, Rubí, Sant Cugat, Castellar i Sentmenat. Parlen de Buen, Pla i Mas, Selvas, Salas Anton i Cruells, com a president de la junta municipal.

També hem de citar la reunió de la Junta provincial interina de Barcelona, al Cercle republicà del carrer de Portaferri, per tractar, una altra vegada (!); de la definitiva organització del partit. Al final, la configuració de la Junta, presidida per Joan Sol i Ortega, segueix les directrius ja presentades amb anterioritat: representants a l'Assemblea Nacional, càrrecs interns del republicanisme -presidents de comitès i cercles-, càrrecs o ex-càrrecs de l'administració central o provincial -diputats, etc.-, i directors de diaris pròxims al partit. (172)

Però, serà la proximitat de les eleccions el que portarà a incrementar els intents de completar i revitalitzar les estructures del partit. Cal tenir present que a més de les necessitats pròpies, havien de fer front a l'aparició de moviments republicans independents i radica-

litzats. En aquest sentit es mouran les insistents disquisicions sobre l'existència de dues forces vàlides dins del republicanisme -F.R. i P.R.D.F.- davant dels primers anuncis de la candidatura de Justícia, quan aquesta no tenia ni nom:

"La senda por la cual han de discurrir los partidos republicanos organizados está perfectamente trazada; con la fusión los que á ella se han adherido; con la federación los federales; todos hacia su objetivo respectivo, sin combatirnos y sin confundirnos."(173)

"El Diluvio" va contribuir a la polèmica iniciant una campanya en la qual s'arribarà a utilitzar l'acusació d'"encasillado" dirigida contra Sol i Ortega i Salmerón per tal de desacreditar la Fusió i fer campanya pels elements més radicals del republicanisme barceloní.

Aquests problemes, molt greus per al fusionisme, obligaren a aquest a comptar, durant la campanya electoral, amb la presència d'obrers per contrarestar, entre els sectors populars, la influència de la candidatura revisionista i les crides abstencionistes, alhora que la campanya de "El Diluvio". Lorenzo Porrera, com a obrer, protesta de que aquest diari digui que Salmerón està encasillat durant un míting a Gràcia. Quan el míting té lloc a Sant Martí de Provençals, a part de Porrera parlarà un altre obrer: Solà, qui també ataca "El Diluvio". Una iniciativa paral·lela fou la carta que Ramon Fontanals i Pere Elies, com a president i secretari respectivament de les Tres Classes de Vapor adrecen a l'opinió pública, en el sentit que, com a dirigents d'una societat obrera, no recolzen la candidatura de Justícia.

Ultra això, l'esforç d'apropament als sentiments populars passava per actes com el que significà l'entrega de bons a seixanta pobres de Rubí per part del Casino Republicà d'aquesta localitat, amb motiu del 25^è aniversari de la proclamació de la República. Bons que valien per l'adquisició d'una lliura de carn, una d'arròs i un pa de nou lliures, i que constituïen un clar antecedent de les modificacions en els comportaments dels clubs republicans amb motiu de l'11 de febrer, que Romero Maura situa entre el 1900 i el 1903. (174)

Amb aquest panorama exterior força conflictiu, fins i tot agressiu amb Fusió, era lògic que els òrgans de direcció del partit intentessin accelerar el moviment intern d'estructuració. La primera setmana de febrer la comissió directiva provincial interina de Barcelona, acorda agilitzar de nou la constitució de tots els organismes del partit, començant per les juntes municipals interines a les localitats on falten. Pocs dies més tard es comunica que el Directorio Nacional ha enviat una circular a la comissió abans esmentada cridant a participar en les eleccions a diputats a Corts i senadors, posant com a exemple la victòria republicana a Catalunya, l'any 1893, aconseguida per la coherència i l'esforç organitzatiu. El dia 2 de març, apareix a "La Publicidad" una altra declaració del directori nacional indicant el perquè és necessari presentar-se a les eleccions, i a part de dos objectius polítics generals -denunciar, des del Parlament, les irregularitats que es verifiquen en els procediments electorals democràtics, i reclamar comptes en relació a Cuba i Filipines- trobem una raó directament relacionada amb la mateixa creació del partit:

contribuir a l'extensió i implantació de l'organització de Fusió Republicana, és a dir, convertir la campanya electoral i els seus possibles bons resultats -en forma de minoria republicana parlamentària- en una plataforma de construcció del nou partit republicà. (175)

Quinze dies abans de la celebració de les eleccions tenen lloc unes votacions internes al cercle de fusió per tal d'escollir els candidats a diputats a Corts per la circumscripció de Barcelona. Els resultats foren els següents:

Joan Sol i Ortega	873	vots
Tiberio Ávila	847	"
Emili Junoy	777	"
Francisco Pi i Margall	39	"
Odón de Buen	36	"
Pere Coromines	16	"

A més, amb dos vots trobem els noms de Coromines, Serraclara i Puig, i amb un vot, Codina, Ciurana, Pedret, Rigola, Saperà, Brunet, Roqué, E. Corominas, Passarell, Escudé, Serra i Clará.

D'una banda això suposa un triomf de la terna oficial forjada pels organismes provincials del partit, i a més sembla haver una reafirmació de la confiança en Sol i Ortega, el qual obté més vots, després de la campanya del seu encasillament. Però, també és cert que la candidatura de Justícia obté un cert ressò dins dels mateixos rengles del fusionisme.

En definitiva, seran els tres primers homes els qui constituïran de forma definitiva la candidatura fusionista. Per ells criden a votar la Comissió permanent, la Junta municipal de Barcelona i la Junta directiva del Casino.

Democràtic de Fusió Republicana del districte de la Universitat. Defensant aquesta triple candidatura s'efectua una crida de suport signada per 157 personalitats del republicanisme català. Els mítings s'efectuen en les antigues localitats del districte dels Afores, on es presenta Salmerón. El caràcter de la campanya és diferent en una o altra localitat. (176)

Els resultats electorals els hem de considerar com una veritable prova de foc per a la nova organització. Els mateixos dirigents de fusió així ho havien volgut en expressar de manera prou clara que el retraïment era el suïcidi del republicanisme, i en presentar-se com el resultat de l'esforç decidit d'aglutinar tota la dreta i el centre republicà. Els resultats no obstant no poden ser més desastrosos a Barcelona. Els tres candidats dinàstics obtenen pel damunt dels 13.708 vots, que són els que treu el menys ben situat de tots ells: Puig Saladrigas. L'única acta republicana, per minories, serà la de Sol i Ortega, amb 6.391 vots, situant-se els altres candidats republicans per sota d'aquestes xifres. La candidatura de Justícia obté uns resultats ben minsos. Entre 770 i 382 vots.

Als Afores es parla de la victòria de Salmerón sobre Sedó. A Vilafranca de la del candidat dinàstic Forgas, per davant de Permanyer, candidat regionalista que comptava amb el suport dels federals. A Santa Coloma de Farnés la derrota d'Eusebi Corominas és clamorosa. (177)

La derrota de l'estratègia electoral és clara. Així ho reconeix "La Publicidad":

"El retraimiento es la característica de la pasada lucha; es preciso reconocerlo." (178)

Cal procedir a un replantejament de l'estratègia de Fusió Republicana?

En tot cas no es pot dir que les reaccions siguin gaire originals. Es reafirma que el camp del republicanisme governamental, que és el que té l'única estratègia adient, està representat per la fusió, i en aquest sentit no es deturà el procés de creació de nous centres i de normalització de la vida interna. Bons exemples en són l'àmplia resonància que tenen la inauguració del Centre d'Unió Republicana a Olot, per l'abril del 1898, o la circular de la Comissió directiva provincial, a Barcelona, indicant que ~~es~~ fa necessari preparar els censos interns del partit per poder procedir a les eleccions que permetran el naixement definitiu del partit -"la constitución definitiva del mismo". (179)

No tenen cap intenció de desarticular el que era, segons Romero Maura, un dels "dos clubs republicanos más importantes" de Barcelona. Al revés, calia, i pensaven que així estava susceint, continuar aglutinant forces al voltant de l'estratègia governamental, car era impossible tornar al passat. I l'esmicolament en diferents agrupacions ja no era possible fins aconseguir la proclamació de la República:

"Rotos están los antiguos moldes del republicanismo español. Con el porvenir vendrán los nuevos, los definitivos, á la sombra y amparo de la República constituida. Entonces cabrá poner límites á los campos y denominaciones, á las tendencias que cristalicen en partidos al contacto de la realidad."

Aquesta proposta convé ampliar-la amb una altra de complementària. En efecte, la reorganització dels partits - bàsicament es pensa en fusionistes i federals- ha d'anar acompanyada per la consecució d'una concentració republica-

na. (180)

L'altre aspecte significatiu, i força sorprenent, és la crida fet a Emilio Castelar perquè surti del seu retir i retorni a la vida política encapçalant un republicanisme reunit. A mitjans d'abril un grup destacat de republicans madrilenys fan aquesta crida basant-se en les excepcionals circumstàncies que viu l'Estat: guerra de Cuba i Filipines, greu crisi econòmica...

El que resulta important és que aquesta possibilitat és recollida per la Junta Central de Fusión Republicana, la qual expressa les seves simpaties "hacia el Sr. Castelar". (181)

Malgrat tots els esforços, el personalisme continuava essent una peça fonamental de l'estratègia dels republicans durant la Restauració.

Quan un diari de Fusió, l'any 1899, deia que ells no eren republicans adjectivats amb el nom de cap polític, Castelar ja havia mort, i la Fusió Republicana es reorganitzava de cara a intentar una concentració republicano-democràtica més àmplia. (182)

I.E. Altres aspectes de la vida orgànica.

En haver optat en els apartats anterior per l'anàlisi cronològica -per la descripció de l'evolució- de les principals forces polítiques, han quedat marginats alguns aspectes de la realitat de la vida política -i de les relacions que aquesta creava dins el moviment popular- d'aquells anys que ara voldríem comentar, encara que sigui breument, per tal d'oferir un panorama més complet de l'activitat del republicanisme d'aquells anys.

En primer lloc dedicarem algunes planes a descriure el paper que els centres republicans havien de fer dins el moviment republicà. Amb un caràcter moltes vegades autònom, aquestes entitats eren el centre d'una vida social i cultural que amb un caràcter interclassista, permetia el manteniment i, a vegades, la creació de tradicions i visions del món i possibilitats per a la seva transformació, comunes a sectors de la societat catalana de procedència diversa.

Després parlarem de les joventuts republicanes. Aquestes organitzacions, de la mateixa manera que els partits, no poden considerar-se estructures polítiques modernes, però varen tenir un cert paper a la vida barcelonina. Bàsicament en relació a les agitacions universitàries que diverses vegades al llarg de la dècada varen centrar l'atenció de la societat catalana. També les joventuts jugaren un paper d'avançada en aquells projectes novedosos -per exemple, algunes unitats entre partits- que, pel seu caràcter de trencament amb inèrcies era difícil que les respectives organitzacions "adultes" se'n presentessin com a responsables i inspiradores.

En darrer lloc parlarem d'una dissidència. Una de les moltes que varen tenir lloc durant aquests anys en el si del moviment republicà. Hem escollit el cas de "La Avanzada" per la seva entitat i importància; per la claredat de les seves diferències programàtiques amb la direcció oficial del partit federal, especialment pel que feia al catalanisme i a la qüestió social; per la consistència de les organitzacions i periòdics que va crear i impulsar durant anys.

Tanmateix som conscients que no es tracta del cas típic de les dissidències del republicanisme. Moltes vegades aquestes eren més aviat fruit d'enfrontaments personals temporals que de plantejaments diferents en qual-sevol camp, orgànic, ideològic, etc..

I.E.1. El paper del centres republicans.

Com ha quedat clar en els apartats anteriors, la vida política que menaven els republicans catalans a finals de segle no s'articulava al voltant de partits polítics moderns, concebuts amb una estructura rígida i dotats d'una disciplina interna remarcable. Cal tenir-ho molt present en tant que ens pot ajudar a entendre la dinàmica peculiar de l'evolució d'aquest republicanisme.

Els partits polítics eren, la major part de vegades, estructures molt centralitzades a Barcelona, i en alguns casos, a les altres capitals provincials. Amb el nom de comitè o consell, provincial o regional, aquestes entitats intentaven aglutinar, casi sempre de manera puntual, els centres republicans adherits a la línia política del partit corresponent. I, eren aquests centres polítics els que duïen a terme la tasca de cohesionar, de posar en contacte, els elements dispersos dels barris, de les localitats dels Afores o dels pobles d'arreu de Catalunya. Moltes vegades eren pluripartidistes i, en el seu si, es reunien i actuaven comitès de distintes forces republicanes. La finalitat dels centres era doble: la difusió de l'ideal republicà i l'esbarjo. El primer resultava, moltes vegades, limitat a l'autoafirmació més o menys complaent dels nuclis ja existents de republicans que,

tancats en ells mateixos, s'oblidaven d'intentar arribar a l'exterior. És aquest un tema que sortirà altres vegades en el present treball.

Pel que fa a l'esbarjo es canalitzava de moltes i variades maneres. Indicarem alguns exemples habituals:

A. Participació en festes populars, com podien ser els carnestoltes. A la cavalcada de Carnestoltes celebrada a Manresa, l'any 1894, el Centre d'Unió Republicana de la localitat participà amb una nodrida representació: un carro al·legòric de "La Montaña" -l'òrgan periodístic republicà de la ciutat-, amb una efígie de la República; una carretel·la amb tres socis del Centre que representava la premsa republicana espanyola i tres al·legories de Pi, Salmerón i Ruiz Zorrilla (Castelar havia caigut ja del "santoral" republicà), amb els periòdics corresponents -"El Nuevo Régimen", "La Justicia" i "El País"- sota el braç; tancava la representació republicana un munt de banderes espanyoles i franceses. (183)

B. Celebracions estrictament republicanes: els banquets commemoratius de la Revolució de Setembre, o de l'11 de febrer, o del 14 de juliol i de la Commune. Són actes que es repeteixen tots els anys, alguns amb més o menys fredor o entusiasme, però invariablement acompanyats de discursos i brindis de caràcter estrictament polític.

Com en el cas de l'activitat assenyalada anteriorment, es tractava d'un esbarjo clarament polititzat, amb unes finalitats proselitistes totalment clares. També no eren moltes de les vetllades literàries i musicals que organitzaven.

C. Però els centres republicans eren també l'escenari d'activitats d'esbarjo popular no tan directament unides

a la vida política. És el cas del popular Casino de Fusió Republicana, de Sabadell, on en el seu saló de ball es creà una acadèmia de billar "á cargo de seis señoritas profesoras", o de molts altres centres pertot Catalunya que tenien salons de ball i àdhuc companyies de teatre. (184)

Vegis si més no el Centre d'Unió Republicana, de Valls, que efectuava completíssimes temporades teatrals amb la representació de moltes obres en català: Tal faràs, tal trobaràs, d'Eduard Vidal i Valenciano, o Les joies de la Roser, de Frederic Soler, són exemples habituals del tipus d'obres representades. D'autors de la Renaixença més lligats a les tradicions avançades i republicanitzants.

Ara bé, trauríem una impressió errònia si creguéssim que només es representaven obres d'aquest autors. Centres com el de Valls eren, sovint, centres que feien una funció social més àmplia que la que els correspondria per la definició ideològica que posseïen. Assumien aquest paper en tota la seva integritat fent una programació que completés els més diferents interessos de la població local: no és estrany trobar-nos amb la representació de La Passió y Mort de Nostre Senyor Jesucrist, per part d'algun grup escènic d'afeccionats republicans, durant la Quaresma o la Setmana Santa. (185)

El ball era també una de les activitats més concorregudes, amb temporades a totes les estacions de l'any.

En darrera instància els cafès i les biblioteques acabaven de completar la funcionalitat d'uns centres en els que, en tot cas, en la intenció dels seus promotors, la finalitat política era la fonamental.

L'explicació més completa que hem trobat en boca dels mateixos republicans sobre la funció dels centres és la següent:

"ha de ser espejo de la honradez y sinceridad, el director de la fructífera campaña, absorber una legión de jóvenes, elementos valiosísimos en la futura campaña, debe empujar á las masas al ejercicio de un deber y de un derecho y dar el golpe de gracia al caciquismo, cuyos males son tantos en España."(186)

La idea creiem que queda prou clara i que no requereix cap comentari; la realitat dels centres no va arribar, més que en aïllades ocasions, al que aquestes ratlles insinuaven.

I.E.2. Les joventuts republicanes.

No podem afirmar que les organitzacions juvenils republicanes tinguessin, en la dècada estudiada, un paper mínimament important dins l'estructura organitzativa del republicanisme català. Tampoc es pot destriar, dins del cos teòric i doctrinal segregat per les forces polítiques que comentem, una reflexió, més o menys important, específica sobre la joventut.

Al marge del problema de l'ensenyament -i encara en això es feia més d'un cop abstracció del fet que anés adreçada a un segment específic de la societat catalana- no es pot parlar de política republicana interessada pels problemes de la joventut. Les raons d'aquesta absència semblen força clares: no hi havia cap necessitat de fer aquell mínim esforç. Sociològicament parlant no representava cap fet essencial per a qui reflexionés sobre la vida política: nieren potencials subministradors de vots,

ni semblaven poder intervenir a la vida socio-política amb actituds diferenciades.

Malgrat tot cal recordar dos fets que poden ajudar a completar, ni que sigui amb una peça marginal, el trencaclosques que significava el panorama republicà a finals del segle passat.

En primer lloc, el fet que fou precisament en aquesta dècada quan aparegueren algunes entitats juvenils republicanes. El seu número és escàs si el comparem amb el de centres republicans localitzats, però no deixen per això d'existir. La nostra idea és que aquesta relativa florida de centres juvenils es podria explicar en gran mesura per la complicada problemàtica universitària que es visqué en aquells anys. De fet, les lluites entre els estudiants liberals i els catòlics, i les repercussions que dins la societat barcelonina tingueren, varen revaloritzar el paper que podien jugar aquests sectors de la població catalana; tant des de la perspectiva dels propis estudiants i joves com des del punt de vista dels partits. Com es pot veure en la relació de les societats juvenils inclosa en els apèndixs, algunes de les societats republicanes de joves, unien la seva presència a organitzacions de caràcter estrictament escolar, cada cop que feien acte de presència en públic.

L'altre aspecte que ens interessa destacar és que les organitzacions juvenils republicanes jugaren un paper destacat en els processos d'unitat republicana que varen tenir lloc durant els anys noranta. Tant si fou per pròpia iniciativa com si eren estimulats pels partits -molt més reservats a l'hora d'iniciar contactes aproximatius- el cert és que quan s'inicia el procés po-

lític que portarà a la Unió Republicana de l'any 1893, trobem els joves republicans; i a partir d'aquí pràcticament a totes les iniciatives de coalició els trobarem com a capdavanters. (187)

La més destacada fou la de l'abril del 1895. Francisco Roselló -nom clau pel que fa a la utilització d'etiquetes unitàries de les joventuts republicanes- envià, en nom de l'Assemblea de la Joventut Republicana, una carta oberta dirigida als homes més destacats del republicanisme unitari català, cridant a la formació d'una unitat estable, sense temptacions d'anar cap a la unitat orgànica en un sol partit republicà, de moment,

"lo que no queremos es hacer esfuerzos que de antemano sabemos deben perderse para nuestra causa y aun retrasarla..."

Destacada fou també la iniciativa de finals de l'estiu del 1899.

A "La Publicidad" del 28 d'agost d'aquell any, va publicar-se una circular convocant a una assemblea per a la constitució de la Unión de la Juventud Republicana Española "sin distinción de matices".

Les persones que firmaven la circular eren càrrecs de la joventut federal de Sabadell i de la joventut de F.R. de l'ex-vila de Gràcia, però també eren dirigents de centres d'Unió que no tenien un caràcter juvenil, però que s'afegien a un intent que consideraven podia ser un primer pas cap a operacions unitàries de més transcendència.

Pel novembre d'aquell any -1899- es fa l'assemblea de la joventut republicana espanyola a Girona. Hi haurà delegats de tot l'Estat. Els delegats catalans són molts.

Trobem representades les entitats següents: Joventuts republicanes de Girona, Reus, Blanes i Rupià; Joventut federal de Llançà; centres i cercles republicans de Sant Feliu de Llobregat, Fuliola, Vidreres, Dreta de l'Eixample barceloní, Vilajuïga, Terrassa i Santa Perpètua; centres de Fusió republicana de La Bisbal, Port Bou, Cabanas, Barberà; d'U.R. d'Olot, Ripollet i Torroella de Montgrí; també l'Ateneu Banyolenc, el Cercle Republicà Social de la Creu Alta (Sabadell), i el nucli Germinal de Reus.

Una àmplia representació que anava més enllà de la política estrictament juvenil.

El federal Bo i Singla dirà que seria lamentable que l'Assemblea servís per a crear una nova força política, i que, en canvi, seria molt positiva si fomentés la fraternitat entre els joves republicans de diferents tendències. Malgrat les reticències, anima els federals joves perquè vagin a defensar la democràcia, l'autonomia i les reformes socials. (188)

El mateix motiu que explicaria que els òrgans juvenils iniciessin els contactes per anar cap a coalicions (no es comprometia a tot el partit, encara que com a contrapartida hi havia el perill que sectors engrescats passessin a d'altres partits en cas que un d'ells tirés endarrera un procés ja endegat), feia comprensible el que quan hi havia divisions internes dins d'una determinada formació apareguessin diverses societats de joves.

El cas més clar pot ser el del federalisme. Amb els problemes inicials que es poden veure quan parlem del grup de "La Avanzada" -grup que estudiarem tot seguit com a model de dissidència organitzada- el federalisme pos-

seirà dues organitzacions de joves a Barcelona primer, i després a comarques, que s'"hostilitzaran" bastant més que no pas els respectius centres i casinos. La Joventut Federal Propagandista i la Joventut Republicana Federal serien la confirmació d'aquesta idea.

Sembla, en definitiva, com si les iniciatives juvenils poguessin gaudir d'un grau de radicalitat o, en altres paraules, de claredat, més gran. Com si els seus actes i manifestacions no tinguessin la gravetat que tenien fets o dites pels centres i els comitès oficials dels respectius partits.

I.E.3. Anàlisi d'un corrent dissident: els federals del grup de "La Avanzada".

La finalitat d'aquest apartat no és la de posar de manifest tots els elements ideològics d'aquest grup federal, sinó tan sols aquells que expliquen la seva aparició diferenciada dins del partit federal en els anys noranta. I, comprendre al mateix temps els mecanismes que permetien articular aquestes "dissidències".

"La Avanzada" fou l'òrgan de premsa que donà cos a aquell grup crític. Grup que comptà amb joves federals que manifestaven clares preocupacions obreristes.

Pel març del 1890, davant les eleccions internes del partit, a Barcelona, per al comitè municipal i per al representant del Consell Regional, el periòdic defensarà per aquest darrer càrrec a Francesc Sunyer i Capdevila, i per al comitè una candidatura encapçalada per Cayetano Vilaplana. Aquesta candidatura fou derrotada per l'oficialista, presentada pel Centre Federal del carrer de

Portaferriassa. Aquesta candidatura presentà els noms de Josep M. Vallès i Ribot i Conrat Roure. Els vots obtinguts per cadascuna de les candidatures deixen entreveure una força notable per part de la candidatura dissident:

Repr. regional: Vallès 312 vots-Sunyer 214 vots (189)
Comitè municipal: Roure 324 v.-Vilaplana 214 vots.

Aquesta força diferenciada es manifestà novament, l'abril del mateix any, en la creació d'un Casino Federal Demòcrata de Barcelona -amb cent socis- al carrer Petritxol, on hi participa específicament "La Avanzada".

Aquest Centre organitzà quatre seccions de treball: Estadística, Reformes socials, Propaganda i Biblioteca i Beneficiència. Homes destacats entre els seus dirigents en el primer moment foren Pedro Closas, Francisco Valls, Alejo Amorós, Miquel Rovira i Lluís Bou i Bauló. El Casino s'encarregarà també de l'organització de la Joven-tut Republicana Federal de Barcelona, on jugà, en els seus primers mesos, un paper dirigent Ignasi Bo i Singla.

Aquesta entitat juvenil inicia tot seguit la creació d'organitzacions a d'altres localitats catalanes, d'on destacarà, per la seva vitalitat, la de Sabadell.⁽¹⁹⁰⁾

Per l'octubre del mateix any, 1890, els joves del rival i oficialista Centre Federalista varen discutir i aprovar el reglament de la Joven-tut Federal Propagandista de Barcelona, jutjada per "La Avanzada", com un intent d'oposar-se en l'acció juvenil a la plataforma que havien creat primer ells. Això, diran, dividirà encara més el federalisme català. En tot cas la raó clara de la creació d'aquesta segona joventut federal era que Vallès i Ribot i la resta de la direcció del federalisme català veien com el partit mancava d'una organització juvenil

pròpia, i en canvi la dissidència posseïa entitats amb un cert dinamisme que podien donar més força al conjunt de la dissidència i incrementar el seu pes de cara al partit. (191)

La dissidència, doncs, era clara, i el mateix periòdic establia des de les planes pròpies la necessitat del respecte a les minories quan aquestes sorgien per enfrontar-se als procediments de la direcció, però volien mantenir-se "dins" del partit, en acceptar el programa global del partit. En aquest sentit cal fer notar la reproducció íntegra i constant de cartes, cries i discursos fets per Pi i Margall a les planes del periòdic. L'enemic dins del partit no és el vell ex-president de la República, sinó que era Vallès i Ribot. Periodísticament parlant la lluita es concretarà en una agra polèmica amb "La Región Catalana", òrgan oficial més bel.ligerant contra "La Avanzada". (192)

El sector dissident creurà que el partit hauria de mantenir els seus principis i no prostituir-los en funció de nous camins, més o menys foscos, per tal d'accedir al poder, tant a nivell general com a l'interior del propi partit. Davant d'un procés electoral intern, l'any 1892, denunciarà mètodes antidemocràtics per part de la direcció que

"son una muestra de la profunda corrupción política de los que monopolizan la dirección del partido."

Si això es confirmés, el partit -diran els redactors de "La Avanzada"- no tindria raó d'existir. (193)

La crítica es concretarà en l'absència d'un treball col·lectiu i en l'aparició del personalisme:

"El hábito de obedecer engendra las jefaturas y los caciquismos. La costumbre de no pensar atrofia las inteligencias, substituye en las filas la estéril obediencia mecánica á la fecunda adhesión y al poderoso esfuerzo, y hace de los partidos un agregado inconsciente, sin valor ni influencia en la política de progreso."

La contundència dels arguments farà que altres nuclis del federalisme intervinguin en la polèmica. "El Federal", de Sabadell, criticà a "La Avanzada" el seu apassionament en la polèmica, així com que pretengués desprestigiar el dirigent del federalisme català -Vallès i Ribot-, i el seu periòdic "El Federalista". Pretèn, això sí, conservar bones relacions amb el nucli dissident, però li recrimina l'actitud d'enfrontament radical que no tan sols no solucionava els problemes interns que poguessin haver, sinó que lesionava greument la imatge del federalisme davant l'opinió pública catalana. (194)

Es evident que la dissidència es basava en l'existència de formes de treball poc democràtiques en el si del partit, de mecanismes de direcció que imposaven determinades orientacions al conjunt del partit i que no permetien respostes diferents per part de les bases federals; però també havien, com hem dit en començar aquestes reflexions i en relació a tota mena de possibles dissidències, alguns elements ideològics de fons que explicarien l'aparició com a corrents organitzats de grups com el que estem intentant descriure.

En aquest cas els aspectes més clars de diferenciació foren la qüestió social i nacional, el problema religiós i la qüestió de la participació electoral o del retraïment. Són sobretot els dos primers els que expressen

una distància més gran, més clara, entre els dos sectors.

Pel que fa a la qüestió social, Ignasi Bo, Joaquim Lluhí i Rissech, i d'altres membres de la tendència, varen intervenir sovint, i a vegades al costat d'anarquistes, en centres obrers. Varen recomanar l'organització obrera, al mateix temps que alguns d'ells -sobretot Bo i Singla- s'incorporà a tasques molt concretes: direcció del "Boletín del Círculo de la Juventud Mercantil". Encara que no es consideraven pròpiament socialistes, entenien que

"...siendo como somos obreros y deslizándose como se desliza nuestra vida entre tal clase, conocemos sus necesidades, sus tendencias y los puntos de argumentación que tienen para justificar sus aspiraciones."

Pel que fa a la història del moviment obrer i popular, no dubten en reivindicar com a pròpia la tradició dels cantonalistes, durant la I^a República. (195)

A la pregunta de com solucionar l'opressiva situació que viu la classe obrera, els homes del grup del Casino responen dient que no valen solucions tradicionals com l'augment dels salaris o la beneficiència. Bou i Bauló donava una alternativa clara en el decurs d'una conferència que pronuncià al Centre Federal de Sants:

"Al partido federal, sus elementos y su historia le obligan á convertir la propiedad de individual en colectiva, en la forma que se crea más necesaria, pues lo que á todos pertenece no puede ser patrimonio de algunos; y por fin, al partido federal le corresponde convertir á ese paria del feudalismo moderno, llamado obreiro, en individuo libre y digno de la progresiva sociedad humana." (196)

De fet totes les solucions dibuixades no articulen sortides gaire operatives a l'opressió de classe si no

es parteix de l'autoorganització del proletariat. D'aquí que aviat posin l'accent en l'associació obrera, definida com a força de contrapès a la llei del mercat, que sempre actua en detriment dels interessos del proletariat. Una associació que l'entenen com de resistència al capital, que actui en l'ordre socio-econòmic i que compleменти la funció equivalent, en l'àmbit polític, del partit federal, el qual pot crear les condicions polítiques per tal que el conflicte social es resolgui favorablement per a la classe treballadora. Sosté l'associacionisme obrer perquè cal un instrument de negociació al marge de l'Estat, ens que rebutgen en relació a aquest tema amb l'única excepció d'algun hipotètic cas d'arbitratge. (197)

Potser les propostes més concretes que faran aniran en el sentit de millorar la part de l'obrer en el repartiment de beneficis i, sobretot, en el facilitar-li "los medios de constituirse en una forma adecuada y práctica en empresario de su trabajo"; és a dir, proposen una línia molt similar al que farà la direcció del partit, el foment del cooperativisme de producció. Cooperativisme que

"...le ha de redimir de la condición de proletario, que considera justamente como causa generadora del malestar que sufre."

"La Avanzada" tindrà moltes oportunitats de reafirmar la seva confiança en la via cooperativa per a l'emancipació social. Per exemple, quan es lamentarà que en el decurs del Congrés cooperatiu que va fer-se a Marsella, i al qual varen assistir "nuestros particulares amigos D. Gerónimo Palés y D. Pedro Renom", es parlés poc de les

cooperatives de producció, ja que creu que són aquestes i no d'altres les que poden portar a la regeneració obrera. (198)

El rebuig a la condició de proletari i la defensa d'una artesanat posseïdor dels mitjans de producció, té unes clares connotacions proudhonianes; influència que el propi Pi i Margal escampava a través dels seus articles o discursos reproduïts a "La Avanzada"; articles en els quals era corrent l'afirmació que només el treball legitima la propietat. Influència reconeguda pels mateixos redactors del periòdic dissident i que a més utilitzaren per explicar els evidents punts de contacte amb els anarquistes, corrent del moviment obrer per la que, a diferència del socialisme marxista, manifesten simpaties prou clares. (199)

La defensa de l'associació obrera feia que, a despit d'algunes reticències respecte a la utilitat de reivindicar millores concretes (salarials, d'horari,...), defensessin sempre la posició dels obrers en els seus enfrontaments amb la patronal i que abonessin objectius estrictament laborals. És des d'aquest punt que defensaran la vaga, i aviat intuiran que té un potencial revolucionari molt més gran. Roberto Castrovido, des de les planes de "La Avanzada", s'anticipà a les concepcions mitificadores de la vaga general expressades a començaments del segle XX, quan afirmi davant d'una vaga de telegrafistes, el juliol del 1892, que:

"urge que cunda el mal ejemplo, y se declare la huelga general salvadora." (200)

Si aquesta qüestió -postura davant la lluita de classes- els diferenciava moltes vegades pel to i la fermesa

de la direcció del federalisme, molt més encara ho feia la qüestió del catalanisme.

Efectivament, el problema del desvetllar del catalanisme polític centrà molts conflictes entre els dos centres esmentats. "La Avanzada" no s'estarà de criticar amb rigor el que qualificarà com de catalanisme dins del partit federal; catalanisme que localitzà en la direcció del Centre de Portaferri. L'any 1892, en el mes de juliol, una decisió d'aquesta entitat provocarà les ires del periòdic dissident i donarà peu a uns articles teòrics de Joaquim Lluhí i Rissech sobre el catalanisme.

En ells deia:

"... yo tengo para mí que el catalanismo alimienta una aspiración reaccionaria y anacrónica." (201)

L'argumentació de l'atac al catalanisme gira al voltant del caràcter regressiu i tradicionalista d'aquest, manifestat a bastament en els atacs a la revolució liberal -tot i que Lluhí reconeix el caràcter "unitarista" d'aquesta- i en les inclinacions historicistes. Però, tant o més interessant que la crítica al catalanisme resulta el perquè de la preocupació de Lluhí: pel que representa com a ideologia conservadora que, curiosament, obté el favor d'amplis sectors del mateix federalisme català.

De fet, "La Avanzada", ja s'havia manifestat a propòsit del catalanisme abans del fet del 1892. Destacà un cilce d'articles signats per Lucas Llamas amb el títol genèric de Cuestiones de ortodoxia.

En aquest articles l'argumentació central girava sobre la consideració de la regió com a producte de la lliure

voluntat dels municipis que la formen, car tan sols l'home i el municipi són -racionalment parlant- entitats anteriors a qualsevol pacte; la regió, la província i l'Estat, com a organismes polítics intermitjos

"arranca(n) de las conveniencias y necesidades de los municipios que lo crean; darle otro origen es desvirtuarlo; no garantirlo..."

"Nos dice la razón que la región deriva de la voluntad de los municipios, y hemos de aceptar su dictamen."(202)

La crítica del catalanisme des de "La Avanzada" admetia certs matisos. Podia arribar a veure amb moderada esperança l'evolució del Centre Català, tot atacant la Lliga de Catalunya:

"encontramos á faltar en este programa la idea clara y terminante de la Democracia, y muchas otras reformas que deberían estar en el ánimo de los socios del Centre; pero conste de todos modos que aplaudimos estas manifestaciones, cada día más separadas de los de la Lliga de Catalunya. Que este programa se concrete más y más es necesario."(203)

Amb "La Renaixensa" mantindrà una curiosa polèmica doctrinal, pel desembre de l'any 1891; polèmica en la qual, enmig d'invocacions a l'autoritat filosòfica de Kant, es mantindrà el principi de que la democràcia s'ha de basar en l'individu, i l'Estat i les regions en el lliure consentiment de les persones, i no pas en cap força, i encara menys si aquesta és la de la tradició.(204)

Al nostre entendre l'accent obrerista i el rebuig del catalanisme per part de la dissidència concretada al voltant del Casino Federal Demòcrata de Barcelona i de "La Avanzada" són dos aspectes d'una mateixa línia política, la de l'esquerra federal urbana, jove i més propera als llibertaris que a una direcció que s'allunyava, en

la seva manera de fer política, del proletariat organitzat que més o menys directament havia girat al voltant del partit federal.

Una línia política que estarà molt més a prop del retraïment electoral que no pas la direcció del partit, en aquells anys. Més tard veurem com -en el decurs de l'Assemblea federal del 1896- els plantejaments variaran.

Una línia política que ha comprès les enormes dificultats, la quasi impossibilitat de la unió republicana, i que opta per reforçar les postures polítiques republicanes més properes al moviment obrer. (205)

Pel que fa referència a la qüestió religiosa -un altre dels temes centrals en el discurs de "La Avanzada"- no la tractarem aquí, perquè malgrat que entenem que es presenta amb una radicalitat molt més gran que a la resta del partit, no era, en essència, un problema clau que expliqués l'aparició del corrent radical.

En resum, aspectes ideològics, però també problemes de funcionament intern -que bandegen o impideixen la representació suficient dins les estructures de poder del partit d'alguns corrents diferenciats- són les dues motivacions que porten -en aquest cas al partit federal, i en altres a la resta de les formacions republicanes- a escissions i ruptures més o menys greus. Escissions i ruptures que permeten entendre la dinàmica republicana d'aquells anys tant o més que el funcionament regular dels diversos partits i plataformes.

II. Alguns aspectes de la ideologia social i política dels republicans catalans.

II.A. Laïcisme, anticlericalisme i lliurepensament en els ambients republicans. El paper de l'ensenyament.

En aquest apartat de la present tesi voldríem tractar d'un component força important en la concepció del món que tenien les classes populars catalanes a finals del segle XIX: les reaccions davant l'Església i les creences de tipus filosòfic i religiós que podien haver-hi al darrera. La importància que en aquest terreny tenia l'ensenyament.

Es aquest un camp en el qual la connexió entre els medis republicans, obreristes i llibertaris, i a vegades simplement liberals, resulta, amb matisos, molt evident. També cal dir d'entrada que els plantejaments i les alternatives tenien notables diferències que lligaven, lògicament, amb el grau de radicalitat de les altres propostes socials d'aquestes variades tendències del moviment popular.

Les diferències no ens impedeixen veure un substrat comú -laicista, anticlerical i lliurepensador- a tots aquests sectors polítics i socials; substrat que s'articulava al voltant de la maçoneria, d'entitats lliurepensadores, d'escoles laïques, de societats d'estudis psicològics i de cercles o fundacions espiritistes.

Vetllades lliurepensadores que tenien per escenari els locals de les escoles laïques; col.laboracions periòdiques de destacats anarquistes en diaris federals tot defensant el lliurepensament; actes en societats lliure-

pensadores amb oradors republicans i públic d'extracció obrera; lògies de les quals formaven part, quan no dirigien, destacats republicans, eren els mecanismes que van permetre configurar una ideologia comuna a la classe obrera, a la menestralia, a certs sectors de les classes mitges catalanes.

Pere Sánchez Ferré ho ha expressat amb claredat, partint de la seva investigació sobre la maçoneria, dient que a finals del segle XIX

"...comença a proliferar a Catalunya un ampli panorama d'heterodòxies, en què els aspectes socials, l'anticlericalisme i el substrat religiós mai no desaparegut s'entrecreuen i es confonen. Pensem que aquesta crisi social i de valors ètico-religiosos és allò que explica, en definitiva, per què a les darreries del segle XIX trobem aquesta llarga llista de societats espiritistes, panteistes i deistes que militen a les files de la il·lustració àcrata, lliure pensadors i místics arquitectes del paradís futur. I dins d'aquest món d'alternatives socio-culturals i espiritistes hi trobem sempre un maçó o la maçoneria de ple."

Abans d'entrar en l'anàlisi de les posicions republicanes en aquest aspecte de la vida social catalana, cal exposar com veien ells mateixos la situació a Espanya, sobretot pel que feia a la presència de l'Església com a poder manipulador de les consciències i com a grup de pressió en la vida política.

La veritat és que ho veien molt fòtut. Totes les variants del partit republicà, sense excepció, veien un progressiu increment de la influència de l'Església catòlica i dels sectors socials que a redós seu intentaven infiltrar-se en els llocs dirigents de la vida pública, arreu de l'Estat:

"A la vista de todos están los grandes, extraor-

dinarios esfuerzos que hace la reacción clerical, para dominar la opinión pública y prevalecer en los destinos de la nación española."(1)

Una Església, l'espanyola, que era forta perquè tenia al darrera seu una sòlida base econòmica i perquè comptava amb la tolerància de l'autoritat pública en les seves incursions fora de l'àmbit estrictament espiritual. Com deia Tirso Ortubia:

"Mas ahora, que se permite levantar suntuosos templos, lujosos palacios, que se le permite su diaria propaganda católica en el púlpito, sus frecuentes procesiones, sus molestos sonidos de los esbeltos campanarios, y en fin todas las consideraciones que no goza partido político ni dogma religioso alguno, añadiendo además los presupuestos que le destinan, como en Francia y España, para satisfacer los placeres ó necesidades de los señores sacerdotes con cargos religiosos, ahora se levantan en amenaza continua á la misma libertad que les respeta, y á las instituciones que les subvencionan."(2)

Fa referència amb aquestes paraules a les declaracions polítiques del Congrés Catòlic de Saragossa, de l'any 1890.

Sembla que ni liberals ni conservadors tenien cap interès en frenar el poder de l'Església i continuaven destinant importants fons dels pressupostos a subvencionar el culte. Bon exemple en són els fets a finals de l'any 1899, fortament criticats, com tots els de la dècada, pels republicans. Aquests incloïen, segons publicava "El Nuevo Ideal", més de 40 milions de pessetes, als quals s'havien d'afegir 3 més, "desparramados por distintos ministerios". El periòdic federal acabava afirmant:

"Gastamos en culto y clero mucho más que la más poderosa de las naciones cristianas."(3)

La política republicana es dirigirà cap a l'eliminació

d'aquesta base material sobre la qual s'edificava el poder socio-polític del clergat.

Però, és que a més, els republicans veien el panorama més fòtut pel caràcter propi del catolicisme hispà. Un catolicisme que era decididament antiliberal i que es fonamentava en l'expansió dels ordes religiosos-sembla que algun d'ells no contemplat en el concordat vigent aleshores.

Pel que fa al caràcter antiliberal i extremadament bel·licós de què feien ostentació sectors del catolicisme a Catalunya només cal reproduir algunes declaracions de principis fetes en la premsa catòlica per adonar-se de les seves dimensions. En la seva declaració de principis el "Diario de Cataluña" deia:

"Empuñaremos, pues, la espada del espíritu que es la palabra de Dios, y lucharemos como soldados de Cristo á la voz de mando de su lugarteniente que no cesa de gritarnos: Guerra á los errores dominantes, guerra al liberalismo, á sus injusticias y desafueros;: guerra á las pasiones victoriosas, á la impiedad triunfante, y á todo este mundo depravado y sin Dios que pretende arrebatarnos nuestra bandera que es la Cruz y nuestra patria que es el Cielo."

O bé, recollir la valoració feta per un diòcesà d'Urgell de la influència nefasta del liberalisme a les platges!!!.

"El liberalismo ha aportado á nuestras playas, el despotismo, la tiranía y la barbarie incompatibles con la libertad tradicional de que disfrutaba España, antes de que aquel mónstruo de cien bocas, posase su inmundia planta en nuestro suelo."(4)

No és estrany que els republicans estiguessin esverats davant d'un catolicisme que no tenia el mateix to,

la mateixa evolució que -els hi semblava a ells- tenia l'Església fora d'Espanya sota la direcció de Lleó XIII.

Però, a més hi ha el problema dels ordes religiosos, institucions antinaturals per a la majoria de republicans, i que tenien una gran implantació. De fet trobem referències constants de la preocupació dels republicans per aquests temes, en anys diferents i fet referència a llocs allunyats entre ells. Des de diaris dels Afores, d'inspiració republicana progressista, que l'any 1886 parlen d'una situació de renovació de convents i congregacions al pla de Barcelona, fins a les intervencions dels principals dirigents del republicanisme espanyol en mítings de propaganda, l'any 1897, que tenen com a eix la denúncia de "la multiplicación de conventos y protección otorgada á órdenes monásticas no consentidas en España". Fins i tot en determinats moments s'atribuí als ordes monàstics un paper contrari a la presència espanyola a les colònies. En concret, s'explicava en els ambients republicans la insurrecció filipina pel domini que en aquelles illes tenien aquestes institucions. Segurament, com a resposta als intents conservadors i eclesiàstics d'involucrar la maçoneria en la mateixa rebel·lió.

Vegis com a exemple aquest paràgraf dedicat als frares aparegut en un setmanari federal de Sabadell:

"Esta plaga de holgazanes pedigüenos que, en mengua de la dignidad de un pueblo como el nuestro, dominan descarada y despóticamente en Filipinas, ha influido y mucho, en agravar la desgracia del periodista antillano señor Rizal (sic)"

D'una manera o altra sembla clara l'obsessió republicana pel tema. (5)

La resposta republicana a aquesta situació era varia-

da, com variades eren les seves opcions ideològiques.

Veiem en primer lloc les propostes polítiques donades a la qüestió clerical, per passar després a analitzar les propostes de nova moral que fonamentaven l'alternativa dels sectors populars al catolicisme institucional.

II.A.1. Les alternatives polítiques republicanes a la qüestió clerical.

Joaquín Romero Maura, en la seva obra La Rosa de Fuego, distingeix dins del republicanisme de finals de segle XIX i començaments del XX, dues classes d'anticlericalisme. En primer lloc, parla del que demanava la secularització de l'Estat, però no de la societat, representat per Castelar, Azcárate, Melquíades Álvarez,... En segon lloc, parla d'un anticlericalisme demagògic. Cap dels dos, diu, era necessàriament ateu.

Fins aquí estaríem d'acord. Si entenem que aquí el terme demagògic fa referència a l'anticlericalisme com un dels valors emotius clarament presents entre les classes populars catalanes.

Ara bé, limitar l'explicació d'aquesta divisió a la diferència de cultura entre uns i altres, parlar de la inexistència entre els republicans de conviccions sociològiques de la funció social negativa de tota religió, i negar, com a exemple de l'anterior afirmació, l'existència d'atacs al protestantisme, ens semblen clarament arguments incomplets, si no decididament falsejadros de la realitat.

Hi haurà, com veurem tot seguit, diferències profundes entre uns republicans i altres, però a més d'haver-hi

alguns atacs al protestantisme, hi ha desqualificacions globals a la religió pel seu paper socialment aletargador, i no creiem, per últim, que l'explicació més clara sigui la ignorància o la falta de cultura. Més aviat és una reflexió a partir de la pròpia experiència de classe la que creiem que porta a aquests plantejaments ben diversos, tant els més moderats com els més "demagògics".⁽⁶⁾

Analitzem concretament aquestes qüestions en les més diverses alternatives. I comencem fent-ho amb els sectors més interessats en arribar a acords amb l'opinió pública catòlica.

Miguel Morayta, important dirigent polític del possibilisme, francmaçó i professor universitari, en un discurs pronunciat a la darrera sessió d'un congrés de lliurepensadors, sintetitzà amb claredat els punts essencials de la posició dels republicans històrics en relació a la qüestió religiosa: respecte a totes les religions, no als privilegis del clergat en l'aspecte jurídic, inutilitat dels ordes religiosos a la vida moderna.⁽⁷⁾

Serà Emilio Castelar qui es dirigirà d'una forma més reiterada a l'opinió pública i als seus seguidors possibilistes per parlar de la qüestió religiosa, tot orientant les alternatives polítiques que aquests devien plantejar per a la solució del problema. Les seves orientacions parteixen d'una perspectiva de creient.

L'any 1885, des d'una publicació madrilenya, Castelar deia que la religió és connatural a l'home i que durarà sobre la terra tant temps com hi duri la presència de l'home, i que "allá en el cielo coexistirá eternamente con Dios". Uns quants anys més tard escriví una carta al seu

amic Víctor Balaguer en la qual li anuncia, des d'Esparraguera, un viatge a Montserrat, comentant-li també les seves motivacions religioso-polítiques:

"Pienso rezar para que Dios salve la libertad, hoy destituida que la defiende y salve la patria, nuestra idolatrada España, en desecho naufragio."

Les intervencions divines, per tant, també eren sol·licitades, per la salvació d'Espanya l'any 1896, des d'individualitats del republicanisme més aigualit i conservador.⁽⁸⁾

En general el possibilisme català rebrà aviat aquesta influència, si no és que aquestes mateixes posicions sorgien del seu propi interior, i es definirà com un corrent republicà no anti-religiós, i sovint es defensarà d'acusacions sorgides des de nuclis conservadors o pròpiament eclesiàstics dient que la inclusió de la llibertat de cultes, en el seu programa polític, és suficient per eximir-los de tota inculpció d'enemics d'una religió determinada.⁽⁹⁾

L'any 1891, en un article de fons publicat a "La Publicidad", i titulat La religión y la libertad, E. Castellar exposava la visió possibilista del que hauria de ser l'Església catòlica per tal que no suposés, a Espanya, un obstacle al progrés:

"Lo que se necesita, es una Iglesia, que no contradiga sistemáticamente la ciencia, que no haga del sacerdocio y sus ministerios sublimes, el privilegio exclusivo de una casta; que no condene á las sociedades humanas á vivir bajo el estrecho círculo de las antiguas coronas; que no trabaje por la servidumbre intelectual y no convierta en seres mecánicos los hombres libres ni en ergástulas tenebrosas los altares, que no excomulgue á las democracias modernas, las cuales al fundar la República y traer los derechos naturales y al erigir sobre las urnas de los Estados la libertad religiosa, no hacen

más que llevar á la vida social y política las máximas del Evangelio."(10)

En definitiva, venia a expressar la necessitat d'una Església oberta al progrés científic i polític, que no es convertís en el darrer baluart de la reacció, sinó que acceptés el règim democràtic -entès per Castelar com una possible República- i la llibertat religiosa.

Les dificultats perquè això fos possible a l'Estat espanyol eren grans, car els sectors ultra-conservadors dins de l'Església jugaven un paper importantíssim. Bon exemple en fou el ja citat Congrés de Saragossa, l'any 1890; Congrés que fou rebut per "La Publicidad" i els possibilistes catalans com un acte de caràcter polític i escassament espiritual.(11)

Certament resulta curiosa la postura dels castel·lans que en la seva necessitat de no presentar l'Església amb una valoració negativa en el seu conjunt, parlà de Lleó XIII com de l'home que beneeix la democràcia i accepta els governs populars, mentre que els catòlics espanyols -i, en concret el corrent neocatòlic- s'oposen a aquestes directrius o les interpreten a la seva manera, recoltzant-se en l'actuació pastoral d'un segment important del oapellandum, el qual actuava visiblement contra tota força no conservadora o tradicional. En definitiva,

"... la benéfica influencia de este amplio espíritu cristiano (el de Lleó XIII) no ha llegado todavía á las últimas capas de las asociaciones religiosas."(12)

El mateix bisbe de Madrid va haver d'imposar, l'any 1892, la prohibició que el clergat tractés temes polítics "y aquellos que se rozan con el socialismo". Decisió ca-lurosament aplaudida pels possibilistes, els quals feia

mesos venien denunciant les "insinuaciones, pareceres y recomendaciones" que els capellans feien, en matèria política als seus feligresos. (13)

En definitiva, la crítica possibilista no s'adreça a l'Església, sinó als catòlics tradicionalistes i intransigents, que defensen el poder temporal del Papat i continuen rebutjant les més moderades manifestacions del pensament liberal i socialista.

Es per això que valoren molt positivament figures com la de l'arquebisbe Ireland -i al seu darrera tota l'Església nord-americana- clau, diuen, en la conversió del Vaticà a la democràcia.

Per bé que aquesta situació d'apertura vaticana es veuria posteriorment afectada per l'Encíclica Pascendi, obria en aquells moments, als republicans possibilistes i conservadors, la possibilitat d'evitar enfrontaments amb la institució eclesiàstica i d'intentar interessar alguns sectors de l'opinió pública catòlica en els seus projectes polítics.

El centre i la dreta republicanes qualificaren també com a molt positives les primeres referències aparegudes al voltant de la idea de "Democràcia cristiana" -obra també de Lleó XIII-. La seva aparició -encara tímida- l'entenen com la resposta a la inquietud existent en el si de l'Església per les grans diferències socials existents, al temps que com el reconeixement de la irreversibilitat dels processos democratitzadors en les estructures polítiques dels Estats europeus. (14)

Com a republicans conservadors els castel·larins no estan disposats a jugar gaire sovint la carta de l'anticlericalisme, un element utilitzable des d'una perspectiva

revolucionària de lluita pel poder polític, però no per a una estratègia legalista i , fins i tot, escassament anti-monàrquica.

La principal campanya de caràcter anticlerical que trobem a les planes de "La Publicidad" té lloc l'any 1894, que no ho oblidem és l'any de la ruptura d'Abarzuza i, per tant, d'una major radicalitat republicana dels possibilistes que a Catalunya segueixen a Morayta.

Aquesta campanya es produeix entre els mesos d'agost i setembre, i s'inicia amb un article titulat significativament El carlismo. En aquest article fa una àmplia reflexió positiva del fenomen religiós:

"No somos enemigos de la religión; por el contrario, las máximas cristianas nos extasían y complacen, formando entre los que aplauden la obra reformadora de la Iglesia por el Santo Padre León XIII emprendida."

Ara bé, de seguida dóna la seva opinió sobre el problema central de l'Església espanyola:

"Pero no tenemos reparo en confesar, que la extensión y preponderancia de las órdenes monásticas nos inspira mucho cuidado, recordando siempre su aptitud invasora en todos los órdenes de la vida y los cánones de sus organizaciones particulares, negación permanente de la familia, fundamento esencial de la sociedad, y obstáculos permanentes para el desenvolvimiento del progreso moderno."(15)

Valora positivament les reformes "democràtiques" de Lleó XIII, enfront de Pius IX, i relaciona la permanència a Espanya de les influències reaccionàries dins l'Església amb les connexions que es veuen entre els carlins i algunes associacions clericals.

La continuació d'aquesta campanya se centrarà, a més del problema dels ordes, en l'ofensiva clerical en el camp de l'ensenyament. L'altre article cabdal de la campanya,

titulat La invasión, comença assenyalant que els col·legis no religiosos han de tancar davant la competència dels centres clericals, els quals ofereixen un ensenyament més barat i asseguruen un tracte més favorable per als seus alumnes quan entrin a la Universitat, peï caràcter tan reaccionari que té la de Barcelona. Després d'indicar que la llibertat d'ensenyança només ha beneficiat els clericals, acaba:

"Hay que combatir esta invasión solapada é hipócrita del neocatolicismo y hay que combatirle mirando al porvenir de nuestra desventurada patria."

car l'ensenyament clerical prepara, per al futur, l'adveniment del carlisme.

La campanya anticlerical es prolongà. I "La Publicidad" declara haver rebut moltes felicitacions per ella. De fet s'acaba tot aclarint que ells no ataquen la religió, sinó que ataquen els neocatòlics i la seva presència cada cop més alarmant en la vida política catalana i espanyola. No modifica, doncs, els punts de vista exposats anteriorment, no altera el sentit de fons de la seva alternativa. (16)

Aquesta alternativa pròpia -moderadament laïcista, anti-neocatòlica, però, en el fons, gens anti-catòlica- davant de la qüestió eclesiàstica fa que els possibilistes rebutgin les posicions de federals, i altres corrents republicans, favorables a la separació de l'Església i l'Estat. Com en el cas de la disjuntiva Monarquia-República, els possibilistes sostenen que no és aquesta la problemàtica essencial per a la definició d'un projecte polític coherent. La política de progrés va per una altra banda:

"No, no hay que pensar en la separación de la Iglesia del Estado; no se puede, no se debe, no es conveniente en manera alguna. Lo que hay que pensar es en hacer votos para que continúe el discreto y previsor León XIII por el camino de paz, de amplitud y de generosidad que hasta ahora ha seguido." (17)

No ens han de fer creure aquestes paraules que els possibilistes havien modificat altres elements del seu cos filosòfic o doctrinal. Continuaven essent molts dels seus dirigents homes relacionats amb la maçoneria i amb el lliurepensament; continuaven publicant-se a la seva premsa col.laboracions culturals que, com les de Pompeu Gener, tenien pocs aspectes relacionables amb l'ortodòxia catòlica. Però en les seves manifestacions públiques, en els conflictes estudiantils de l'any 1893 per exemple, voldran diferenciar clarament catolicitat de reaccionarisme, i culparan aquest darrer dels fets. La intolerància catòlica a Espanya, i no el catolicisme en si mateix, és el problema.

Aquesta reflexió els distancia àdhuc de les posicions secularitzadores de l'Estat a les que Romero Maura es referia.

I cal dir que a vegades originà polèmiques ben curioses. Emili Junoy, el controvertit diputat per Manresa, es va despenjar l'any 1894 anunciant la seva participació a la processó que durant la festivitat dels Sants Patrons s'havia de fer en aquella ciutat. La seva participació consistia en portar un dels pendons. Lògicament, això va motivar una controvèrsia amb diferents sectors del republicanisme que veien en aquest fet una manifestació més de la complicitat dels possibilistes amb l'Església i amb l'Estat de la Restauració.

Per què el possibilisme evoluciona fins a distanciar-se de les postures clàssiques del republicanisme espanyol?

La resposta ens sembla clara; perquè és una força política conservadora, i com a tal necessita interessar en el seu projecte a sectors amplis de la societat espanyola entre els quals es troben els catòlics en nombre important. Però més enllà encara, com a força conservadora necessita anar integrant en els seus esquemes ideològics aquells factors d'estabilitat de cohesió social més lligats a la tradició: l'escola, la família, la subordinació en el lloc de treball i, per què no, la religió catòlica, encara que sigui en la seva vessant menys anti-liberal. (18)

Les propostes sorgides des del partit federal-a diferència de les dels possibilistes- destaquen per la defensa que fan del principi de separació d'Església i Estat. Això, diuen, provocaria la veritable llibertat religiosa. La religió oficial no és compatible amb la llibertat de pensament. La defensa de la separació es basa en criteris de llibertat i justícia en termes socials; però, també en l'argument del caràcter estrictament individual del pensament religiós. L'any 1891, Pi i Margall, en un discurs a Xixon -reproduït per la premsa federal catalana de manera íntegra- deia:

"No es la religión función social, sino función individual y de pura conciencia; el Estado nada tiene que ver ni con los católicos ni con los disidentes." (19)

Aquest punt de la separació de l'Església i l'Estat és presentat generalment com un aspecte més del programa

federal. Conjuntament amb reivindicacions d'un ensenyament lliure i dels retalls exigits en els pressupostos de l'Estat en les seves partides destinades al clergat, i ben barrejat tot amb la reivindicació dels drets de reunió, associació, etc. Una forma clàssica de presentar-ho era la que utilitzava el Consell Directiu de la Joventut Federal de Sabadell quan deia:

"Conviene la separación de la Iglesia y del Estado, la abolición de las cesantías, la libertad de cultos, la de reunión y asociación y la de imprenta; la creación de escuelas libres desterrando de ellas todo fanatismo religioso; la escuela es el templo de la ciencia; para aprender la religión hay abiertos los templos; hay también necesidad..."

El primer pas a donar és, segons els federals, la supressió del pressupost del clericat. Els federals consideren que es troben aïllats dins del republicanisme, perquè són tan sols ells qui demanen la supressió d'aquest pressupost, mentre que els zorrillistes, centralistes i possibilistes volen mantenir-lo "alegando que con ello evitan obstáculos y facilitan el triunfo de la forma republicana".

Això no és del tot cert. Com veurem, també els centralistes i els progressistes -potser amb referències més indirectes, o menys contundents- defensaran el fet de deixar a l'Església sense el suport econòmic de l'Estat.

Retornant als federals, la seva posició contrària al pressupost, a part d'un instrument per procedir a la separació d'Església i Estat, era també el medi més eficaç per tal de fer front a la reacció clerical que tots els republicans denunciaven. (20)

Per a se definitivament eficaç, aquesta mesura havia d'anar acompanyada d'un procés d'allunyament de l'ensenyança religiosa dels joves i dels infants. En conseqüència, es mostraran contraris a la catequesi i partidaris de l'eliminació de l'ensenyament de la religió a la segona ensenyança, quan es plantegin reformes en aquest nivell educatiu.

Trobem també entre els federals atacs molt directes al clergat. Baldomer Lostau sembla fer professió de fe anticlerical quan en un banquet dirigeix la paraula als comensals i llença un "...no podemos dejar de atacar al clero."

Per què? Ens ho aclareixen les paraules d'un altre federal, Bo i Singla; perquè és un

"enemigo declarado de la libertad, como muestran los groseros y calumniosos ataques y calificativos que dirigen á los secuaces de las ideas modernas los órganos en la prensa de la opinión absolutista."(21)

Es reproduceix la identificació entre capellans i absolutistes.

Aquests atacs eren més forts quan es concentraven damunt els ordes religiosos. Agafaven un to sarcàstic i molt més dur. Semblava com si s'atrevissin més, com si comptessin amb una més gran complicitat per part dels lectors dels seus diaris i dels assistents als seus mítings; així com, molt possiblement, de les autoritats judicials.

L'alternativa que veuen a l'existència dels ordes i convents arreu de l'Estat és clara, i extraordinàriament simplificadora. Pi i Arsuaga la va resumir d'aquesta manera:

"¡Monjas, frailes! el suelo inculto de España os brinda una ocasión de ser útiles: ¡A la aza-

da, al rastrillo, al arado.... ó á la frontera!" (22)

L'anticlericalisme era molt contundent, i en moments de lluita interna dins el partit federal podia ésser usat per algun dels sectors enfrontats per tal d'intentar desprestigiar el comportament de l'altre, generalment dels sectors més moderats o més vinculats a la vida institucional.

Un cas clar fou el del periòdic manresà "La Montaña", que durant uns pocs números del mes de setembre del 1887 es declarà periòdic federal independent i entrà en conflicte amb la direcció federal a la comarca. Aquest diari, en aquest números editats en situació conflictiva, intentà desprestigiar els elements que havien quedat en l'organització regular del partit, i ho feia amb arguments com el següent: sota el títol ¡Como degeneramos! escrivia:

"Estos días de la pasada fiesta mayor, el Sr. Rafat, (que era un membre de l'Ajuntament) afiliado al partido republicano-democrático-federal, é inscrito por tanto en el Censo, asistió á actos religiosos, como el oficio de la Seo y á la procesión."

Es evident que aquestes consideracions tenien un ampli ressò dins de l'opinió pública addicte al federalisme i, també, entre els sectors pròxims. Per això no dubtaven a l'hora d'utilitzar-les. (23)

Un darrer aspecte. Gràcies, ben segur, a la insistència de Cristobal Litrán trobem entre els federals declaracions a favor d'una dona no sotmesa pel cristianisme. Es constata que la influència del cristianisme havia estat més gran sobre la dona que no sobre l'home. La preocupació fonamental era evitar aquesta influència no tant

per que la dona prengui les seves pròpies decisions, en forma de lluita pel seu alliberament social i personal, sinó, molt més senzill: el cristianisme, l'educació religiosa, per a Litrán, han provocat "la degeneración intelectual de la mujer", degeneració que la té molt lligada als principis que es defensen a les esglésies, i que fan que sigui la dona un obstacle per tal que l'home pugui participar en les lluites polítiques o socials pel progrés.

Si convé apartar la dona del cristianisme, a part de per la seva pròpia revalorització com a persona, és bàsicament perquè no continuï obstaculitzant des de la llar la participació dels veritables agents de la història: els homes.⁽²⁴⁾

Totes les ratlles precedents no suposen posicionaments anti-religiosos; més endavant parlarem de les posicions contràries al propi fet religiós i veurem com moltes d'aquestes posicions tenen lloc entre elements federals, però també cal dir ara que les veus oficials del partit federal no mostren un especial interès per manifestar-se antireligiosos. Ben al contrari, hi ha referències de postures favorables al fet religiós o, com a mínim, negadores d'una incompatibilitat d'arrel entre les creences religioses i la militància federal. Com, per exemple, les paraules de Laporta en un míting celebrat a Sabadell, organitzat pel Comitè local i que comptà amb la participació del màxim dirigent del federalisme català: Vallès i Ribot. Laporta, segons la premsa local, féu un parlament que va tenir una nota destacada:

"La nota saliente del mismo fué su afirmación

categórica, negada por muchos, de la perfecta compatibilidad existente entre las creencias religiosas y las ideas políticas."(25)

També dins el federalisme feia la direcció un tipus de declaracions francament més moderades i conciliadores.

La resta de forces republicanes, aquelles que en els primers temps de la Restauració es trobaven agrupades sota la denominació de republicans reformistes, aquelles que més tard ocuparen l'espai que hi havia entre el possibilisme i el federalisme amb diverses denominacions, també exposaren alternatives pròpies a la qüestió religiosa. Alternatives que es corresponien amb la seva posició centrista dins el partit republicà.

Ja en els primers programes polítics d'aquests sectors es trobem referències a la qüestió religiosa. Concretament el partit reformista recollia el principi de la llibertat de creences religioses en igualtat de condicions, es parla d'una instrucció primària laica, obligatòria i gratuïta a càrrec de l'Estat i es toquen alguns temes molt concrets com és el de la secularització dels cementiris.

No es tracta, però, d'un programa ni molt concret ni molt extens, sinó d'unes declaracions de principis força limitades.(26)

El progressisme, i al capdavant el seu dirigent Ruiz Zorrilla, semblen voler evitar conflictes amb l'Església pel to utilitzat, parlant sovint del respecte que cal tenir a l'Església catòlica. Darrera d'aquestes paraules no hi manquen posicionaments clars a favor de la separació d'Església i Estat, a favor de que a Espanya l'Església visqui sota la jurisdicció del dret comú i que es mantingui gràcies a les contribucions dels creients.

En el seu pamflet Á sus amigos y á sus adversarios, Ruiz Zorrilla després de fer un ràpid repàs als obstacles que l'Església espanyola ha posat, des dels temps de les Corts de Càdix, als veritables liberals, diu:

"Es necesario que desaparezca la guerra de la Iglesia á la sòciedad civil, y el ódio de algunos á la Iglesia; pero, para ello, es necesario que ésta se ciña al desempeño de su sagrada misión, viva dentro del derecho común y funde su subsistencia en el cariño de los fieles y en la satisfacción con que estos pagarían un servicio que consideran, y han de mirar siempre, como el más importante de todos."(27)

L'esquerra progressista, un cop es produeix el trencament per la sortida de Sol i Ortega, tindrà un comportament molt més dur. Atacarà frontalment el jesuïtisme, al qual acusarà d'estar infiltrat en tots els àmbits decisius de la vida política i social, i d'ésser un veritable obstacle per al progrés de les llibertats.

En un curiós article es compara els jesuïtes amb els jueus:

"Judios y jesuitas se combaten y aparecen distanciados, pero es una apariencia. La comunidad de la explotación, la fraternidad del robo nacional, les une estrechamente."

Article curiós no perquè qualifiqui els jesuïtes d'explotadors i lladres, cosa que en altres tons segurament ho defensarien molts republicans de l'època, sinó per l'anti-semitisme que traspua. És aquest un aspecte molt poc present -com a mínim de forma clara- en les reflexions republicanes. Més aviat ens hem trobat amb pressa d'altres matisos -federal sobretot- que criticava de manera radical l'anti-semitisme. És per aquest sentit excepcional que resulta curiós l'esmentat article.(28)

Els centralistes de Salmerón també defensaren, en el seu programa del 20 de juny de 1891, la sobirania exclusiva de l'Estat en l'ordre del dret i la independència de l'Església en l'exercici de la seva funció. Al mateix temps parlaven de la llibertat de cultes com l'objectiu central.

De tota manera, sobretot per la presència dins els rengles centralistes d'Odón de Buen - el "campeón del librepensamiento"- trobem algunes declaracions d'una notable radicalitat. Aquest lliurepensador publicà l'any 1890, conjuntament amb un altre centralista com Salas Anton, un periòdic que portava la capçalera de "El Radical". En el primer número donen una definició del que havia de ser la República espanyola, i no s'obliden de parlar de l'Església:

"Entendemos que la República en nuestro país ha de ser esencialmente radical, si quiere concluir con la atmósfera creada por largos tiempos de absolutismo político-religioso; para matar los restos del primero ha de apoyarse en el pueblo y huir del personalismo, y para matar al segundo debe dejar á la Iglesia abandonada á sus propias fuerzas y establecer indefectiblemente la enseñanza laica."

Aquest element de l'educació laica està molt present a les reflexions fetes pels centralistes. La presència d'homes vinculats a l'ensenyament al front del partit, tant a nivell d'Estat com a Catalunya, podrien explicar-ho, i encara més si veiem la forta component krausista i institucionalista -Salmerón, Azcárate,...-de la direcció central del partit.

També trobem referències complementàries molt concretes com les realitzades a l'existència de cementiris catòlics, fruit, segons els centralistes, de la intolerància

religiosa. (29)

Els centralistes, però, no escaparen -com no ho féu la dreta republicana en general- a la temptació de valorar positivament la figura de Lleó XIII, qui entenien s'havia caracteritzat per intentar, d'una manera decidida, "apaciguar la discordia entre los hombres". També observen -com els possibilistes- que els elements "ultramontanos" pressionen molt a Espanya per evitar la possible entesa entre l'Església i els elements liberals de la vida política estatal. (30)

Altres forces del republicanisme, com la posterior Fusió Republicana, insistiran, ja en els anys 1897-99, en la denúncia de l'avenç del clericalisme, i en concret d'activitats de capellans contra el liberalisme. Alguns periòdics republicans no adscrits inclouen també en els seus programes polítics apartats de defensa de la llibertat de cultes, del matrimoni civil o de la secularització dels cementiris. I, en fi, tampoc faltaren exemples de reivindicació de la figura de Jesús, com la que farà amb motiu de la seva aparició el "Diario Republicano de Barcelona", que juga amb la idea de que la data de la seva sortida al carrer coincideix amb la commemoració de la resurrecció de Jesucrist, a qui descriu com l'home que defensà els ideals d'igualtat, justícia i fraternitat, que ara venen a defensar amb el nou diari. (31)

II.A.2. L'anàlisi del fet religiós: religió i anti-religió.

Fins ara hem estat comentant les posicions genèriques -quasi programàtiques- que el fet religiós provocava entre les forces republicanes. En comentar el paper que les di-

verses posicions republicanes donaven a l'Església dins una societat democràtica, en plantejar com veien les relacions d'aquesta amb l'Estat, ha planat pel damunt la idea d'una possible crítica del mateix fet religiós per part de determinats sectors populars republicans.

Es, sens dubte, entre els federals on trobem exposades idees que superen l'estricte laïcisme o anticlericalisme. En definitiva, idees clarament antireligioses.

Cal deixar clar que no defensem, ni de lluny, la idea que les federals fossin tots o majoritàriament antireligiosos, sinó tan sols que en el si del federalisme existia un corrent radical que, ens atrevim a afirmar, coincidia amb les posicions més marcadament obreristes i possiblement més properes als àmbits llibertaris. Federals que agafaven d'aquests les crítiques a les religions com a instruments de dominació ideològica que legitimaven les estructures socio-econòmiques del capitalisme.

No parlem, tampoc, de les posicions que poden considerar-se com irreligioses, ben representades si recollim l'afirmació de Jutglar sobre la posició irreligiosa de Pi i Margall.

Parlem d'afirmacions com la feta per Tirso Ortubia en justificar, al final de l'obra ja citada en aquest capítol, el caràcter del seu treball:

"Y como consideramos á la Religión, perniciosa á la civilización y progreso de los pueblos, por eso hemos combatido al Congreso Católico de Zaragoza celebrado recientemente..."

Es a dir, de postures que troben el mal en la Religió i que analitzen el clericalisme, no com una degeneració dels principis cristians, sinó com la seva conse-

quència natural.

Parlem, també, d'aquelles afirmacions que consideren les creences religioses com un "detritus" que priva del correcte ús de la intel·ligència i que es producte de "las fábulas infiltradas en la niñez".

D'aquelles altres que neguen l'existència de cap prova directa de l'existència de Deu, i que en tot cas sostenen que

"...desde el punto de vista social actual la idea de dios carece en absoluto de utilidad práctica."

En fi, volem deixar constància de que sectors significats del federalisme es dedicaven a combatre les preocupacions religioses, a través d'articles periodístics o en conferències, tot considerant-les "como plaga funesta y rémora de la civilización y el progreso".⁽³²⁾

Ens sembla molt aclaridor el fet de que la majoria d'aquestes cites estiguin extretes d'un periòdic com "La Avanzada", que en un altre moment del present treball hem presentat com el portantveu d'un grup de joves federals amb tendències obreristes. Això ens referma en la idea que les postures contràries a la religió, i no tan sols al clergat, es troben molt més representades en el que podríem qualificar com l'extrema esquerra del republicanisme.

Si no hi havia continuïtat en aquestes sortides a la llum pública de les postures més clarament antireligioses era per uns motius molt concrets, que encara que expressats per "La Tramontana" entenem com a explicatius dels silencis entre els federals d'extrema esquerra.

El periòdic llibertari es defensava davant la pregun-

ta de per què fa campanya anticlerical i no antireligiosa com li correspondria. La raó és bàsicament la d'evitar xocs frontals amb l'administració de justícia:

"nostra propaganda anticlerical, salpicada tot lo possible dintre la legalitat, de pessigolles á la idea de Deu, y de alguna que altra bastonada á la teología, interin aném fent salivera esperant lo dia de poderlas cantar claras al Pare, al Fill, y á la demás familia que no es enlloch."(33)

És, doncs, dins del medis federals avançats on trobem de manera pràcticament exclusiva les posicions més clarament antireligioses i, també, i molt lligat amb això, les anàlisis de la religió com a instrument de domini social.

Des de la mateixa publicació en la qual hem trobat les referències anteriors, Cristobal Litrán carregará contra la Sociedad de padres de familia, coneguda per federals i anarquistes com la societat de "La Fulla". Aquesta societat carrega contra la premsa i els medis lliurepensadors i políticament avançats, enviant-los davant dels tribunals, i ho pot fer perquè els seus components "tienen dinero, son dueños de fábricas, talleres, empresas ferroviarias, editoriales, etc, etc,". En definitiva, per Litrán, aquesta entitat mostra la col·laboració, millor dit, la identificació d'interessos entre l'Església i els capitalistes; és "el catolicismo y la banca de bracte, intentando ahogar la voz del progreso, y hacer un negocio".

Una identificació que Vallès i Ribot, un home de sentiments escassament antireligiosos, feia arribar fins a la mateixa Restauració, a la qual acusava de fomentar

l'extensió dels convents i la creació d'esglésies per tal com aquestes fan que

"los ignorantes fijan el espíritu y los ojos en las cosas del cielo, para poder ellos con mayor facilidad apoderarse de los bienes de la tierra".

Aquest aspecte de la religió com a desviador de l'atenció de les classes populars, dels que serien els seus veritables interessos cap a interessos purament espirituals, i el conseqüent efecte desmobilitzador ja havia estat comentat algun altre cop per "La Avanzada":

"Las religiones son inútiles para buscar la justicia, pues todas las aguardan en el cielo".⁽³⁴⁾

En els ambients federals, per tant, es procedia a efectuar una identificació clara entre el sistema polític de la Restauració, els interessos de les classes dominants i els esforços clericals per expandir-se dins la societat civil. A vegades això es contretava en conflictes socials molt concrets, i no es quedava en la pura reflexió teòrica. En arribar a aquest punt també s'hi afegien altres republicans que no tenien posicions ideològiques o programàtiques antireligioses.

"La Montaña", diari federal de Manresa, recull una col·laboració d'A. Calderón a "La Justicia", diari centralista de Madrid, el 3 d'agost del 1890. Aquest article feia referència a la intervenció del bisbe de Vic en el conflicte social que es vivia per aquelles dates a Manresa, amb l'atur fabril. El bisbe va recomanar els obrers que retornessin al treball. Calderón deixa clar que la resignació evangèlica, adduïda pel bisbe, ha servit per dur endavant les grans injustícies socials. La resposta republicana és clara:

"Los obreros manresanos están en lo firme. No se han declarado ellos en huelga para ganar el cielo. Sin negar la buena fe del señor obispo de Vich, pueden sí con justicia desconfiar un poco de su imparcialidad. ¡Es tan frecuente que en toda especie de conflictos la Iglesia esté siempre del lado del capital!".(35)

I, encara més, els republicans arribaran a presentar els ordes religiosos com institucions que invertien els capitals acumulats en diverses empreses, esdevenint uns membres més de la classe opressora i procedint com la resta de patrons per tal d'evitar l'associació obrera i l'agitació en defensa del proletariat. Bon exemple és el ressò que té un afer ben curiós a Manresa.

Un frare caputxí, anomenat Manuel Palau, "vestido de persona" es dedicava -segons les denúncies de "La Montaña Republicana", "periódico democrático-obrero"- a espigar "cerca de los elementos obreros y de los partidos democráticos". El mateix periòdic dóna l'explicació de l'estrany afer:

"Hay que tener en cuenta que, si bien en lo que vamos á decir, los jesuitas son el non plus ultra, no dejan las demás congregaciones de tener invertidos fabulosos capitales en la explotación de grandes empresas industriales, agrícolas o mercantiles, cuyos intereses, como es natural, se hallan íntimamente ligados así con el movimiento societario, como con la marcha u orientación de la política."(36)

El periòdic continuarà insistint durant algunes setmanes sobre el tema.

Hi ha, per fi, un darrer aspecte denunciats pels republicans en relació a la religió i la qüestió social: la competència que efectuaven alguns convents de monges que feien treballs per empreses tèxtils i treien el treball als operaris/es de les fàbriques, provocant una competència deslleial que impedia el triomf de les agitacions

-que moltes vegades no podien arribar ni a plantejar-se per la millora de les condicions laborals: sous, horaris laborals, etc.

Algunes vegades s'arriba a denunciar la conversió d'antigues fàbriques en convents. Bon exemple d'aquest darrer punt és el cas d'una fàbrica de filats i teixits de cotó que

"ha pasado á ser propiedad de una comunidad de monjas, las que han transformado aquel templo del trabajo, con una rapidez asombrosa, en regalada vivienda de las hijas que para servir al Señor, abandonan á sus padres y familias".

La denúncia es produeix posant l'accent en el re-fermament del caràcter fanàtic i ignorant de Manresa, però també que treurà llocs de treball per als obrers de la muntanya. (37)

En general els republicans obtenien entre la classe obrera una bona resposta quan procedien a lligar i argumentar els xoc dels interessos socials de l'Església amb els del proletariat, el paper de justificador de les accions dels patrons que adoptava el clergat i l'anàlisi de les religions com abaltidores de les consciències populars.

També l'obtenien quan feien ús d'altra mena d'escàndols lligats a la qüestió clerical que acabaven per convertir-se en motius d'escarni de la mateixa religió catòlica.

Quins són els principals conflictes entre Església i societat dels quals el republicanisme se'n fa ressò? Quina és la utilització política dels escàndols provocats pel clergat?

D'entrada intentarem respondre a la primera pregunta.

Trobem bastants i significatius conflictes relacionats directament o indirecta amb la Universitat de Barcelona. Tot seguit en farem una relació. També hi ha una atenció important per l'afer Verdaguer.

Els conflictes universitaris més importants varen tenir lloc entre el 1892 i el 1895 i foren: la discussió motivada per la creació d'una càtedra d'antropologia, l'any 1892; les agitacions en protesta pel tancament d'una capella evangèlica a Madrid, l'any 1893, i els problemes per la retirada dels textos d'Odón de Buen per pressions del bisbat.

El primer fet comptà amb l'oposició del "Brusi". "La Avanzada" fou un decidit defensor de la nova càtedra, aprofitant algun dels articles dedicats al tema per afirmar algun dels criteris científico-ideològics que consideraven més adequats per explicar l'origen de la vida: la teoria de la "generació espontània" de Letourneau.

El paper que el setmanari federal atribuïa a la càtedra anava molt més enllà del limitat aspecte acadèmic. Era la constatació de la decadència, afortunadament imparable, de la consciència religiosa:

"Una cátedra de Antropología en la católica España, refugio de la inquisición y la intolancia por espacio de siglos, es signo evidente de que muere de muerte natural "la fé religiosa de nuestros mayores" aún en la conciencia de sus pretendidos adalides".

Molt més greu va resultar el conflicte acadèmic motivat per les protestes estudiantils davant el tancament d'una capella evangèlica a Madrid per ordre governativa. El conflicte, en aquest cas, desbordarà l'àmbit acadèmic i penetrarà en el conjunt de la societat barcelonina.

Aquest farà que al costat dels estudiants liberals es trobin tots els republicans, des dels possibilistes fins a l'extrema esquerra federal, i els llibertaris i socialistes. (38)

El darrer dels conflictes universitaris citats és el de l'octubre del 1895. Per la seva importància en la vida política catalana l'explicarem amb un cert detall en parlar de l'evolució viscuda durant els anys 1895 i 1896. Però convé indicar aquí que la polèmica creada al voltant d'uns llibres de text editats per Odón de Buen va gafar de ple a les autoritats eclesiàstiques de Barcelona i a les autoritats polítiques. Manifestos i actes permetran recuperar una certa unitat del republicanisme gràcies a la defensa feta davant d'una agressió clerical bastant barroera. (39)

Pel que fa a l'afer Verdaguer la posició del republicans és clara. Quan a mitjans del 1895 Verdaguer trenca amb el bisbat, els republicans es posen al costat del poeta. És el conflicte amb la jerarquia eclesiàstica el que porta els republicans a donar-li suport -"víctima y esclau dels seus mateixos"-. "La Publicidad" publicà unes sèries de cartes en les quals Verdaguer explicava les seves postures i els motius del conflicte.

El diari republicà publica també nombrosos articles propis explicant els problemes interns que han portat Verdaguer a la situació de trencament. Es reproduïxen poemes seus i s'encoratgen les iniciatives, adoptades per diferents grups, d'organitzar festes o vetllades artístiques i literàries en honor de Verdaguer. "El Demócrata" el qualificarà de

"mártir de la veritat y la justicia en eix
sigle plé d'hipocresía y maldat".

Verdaguer es convertirà en la bandera de combat dels republicans contra el clericalisme i els elements més reaccionaris de l'Església. (40)

Hi ha altres tipus d'escàndols aprofitats pels republicans. Per exemple, les tensions provocades per la retirada de plaques o inscripcions religioses en edificis públics. Fins i tot típiques demostracions d'anticlericalisme popular, directe i agressiu tenen cabuda a la premsa republicana.

Així podem llegir des de casos de capellà amb "querida" fins a situacions en les quals un capellà escolapi va a la presó acusat d'haver abusat de la seva condició de mestre i d'haver atropellat la innocència dels seus alumnes. Casos de doble moral sexual provocats pels vots de castedat, que converteixen monges, frares i capellans en "seres que en tal pendiente de degeneración se hallan".

En fi, referències als pares vells i solitaris abandonats per les seves filles que ingressen en convents.

De tota la premsa republicana serà especialment la satírica i popular la que utilitzarà més aquest tipus d'arguments. Vegis per exemple "La Campana de Gràcia". Entre els mesos de gener i febrer del 1899 apareixeran a les seves planes parteres pobres que moren en el part en no ser admeses en algun convent; bisbes, com el de Madrid, que utilitzen la seva autoritat per impedir que s'investiguin casos de cobraments de misses que no es deien; capellans de poble que maten al seu pare; un capellà de Mataró acusat d'abusos deshonestos; i la violació i assassinat d'un noi de 13 anys per part d'un germà

de la Salle, a França.⁽⁴¹⁾

Tanmateix la premsa republicana "sèria" no gastarà les seves energies en aquest tipus d'anticlericalisme. La reflexió sobre el fet religiós intenta predominar sobre l'acusació tremenda o l'insult. Però aquest s'escola subtilment afavorint l'aparició i el reforçament d'aquelles postures antireligioses que els republicans avançats sostenien. En definitiva, l'escàndol era-sovint més que la reflexió filosòfica- l'aliment de l'antireligiositat popular.

II.A.3. Lliurepensament i nova moral. L'ensenyament laicista.

Com a contrapartida de la crítica del fet religiós i de l'anticlericalisme, existeix entre els republicans una certa teorització de la moral fonamentada en la raó; com existia, d'altra banda, una moral "racionalista" entre els anarquistes dels mateixos anys.⁽⁴²⁾

No és, però, una posició defensada globalment per tots els republicans. Hi ha republicans, com el centralista Odón de Buen, clarament lliurepensador que, en una conferència al cercle La Llum, sostindrà el principi que la moral va ser implantada pels principis religiosos, i que el que s'esdevingué fou la corrupció moral de les doctrines de Crist per part de l'Església.

Altrament, hi ha republicans que sostenen la raó, en conflicte amb tot tipus de fe religiosa, tant com a base de les concepcions polítiques com de les postures morals.

Encara hi haurà qui, utilitzant la raó, creu que es

poden arribar a purificar els principis religiosos i donar-los nova vida un cop estiguin allunyats del fanatisme i la ignorància.

Serà en el llibret del federal Antonio Petit, publicat l'any 1893, on trobem una defensa més contundent de la raó com a font de la moral i del coneixement. En aquest treball, després de parlar del conflicte entre fe i raó, entre Déu-home i Déu-naturalista, s'identifica a Déu com a consciència i raó universals, eternes, immenses i puríssimes, de les quals dimanen la raó i la consciència humana, úniques fonts de coneixement possible. Aquesta obra no és un treball aïllat en els medis federals. De fet correspon a la posició pimargalliana al respecte, autodefinida com a panteisme racionalista: Déu-Raó present en el món i concretat individualment en cadascú.

Es plantegen, però, limitacions a aquesta confiança genèrica en la raó dins dels medis federals. "La Avanzada" publica, sense signar, un article en el qual, després de dir que la raó crea i realitza el progrés i la justícia, s'afirma que "la razón es soberana, pero no omnipotente". L'afirmació, i l'article en el seu conjunt, ens fa pensar en un reflex de la defensa de la voluntat i de les passions lliures com a factors que compleixen l'acció de la raó. Com un reflex de les posicions vitalistes dels llibertaris entre els federals obreristes i radicals d'aquest periòdic.⁽⁴³⁾

Hem dit que al costat d'aquestes posicions radicalment racionalistes, n'hi ha d'altres, no tant contradictòries com complementàries de les primeres, que sostenen que no existeix contradicció entre raó i moral i sentiments religiosos.

Després de reproduir un text d'Herbert Spencer, "La Montaña" conclou que "la ciencia ensancha el sentimiento religioso", i que els progressos científics han donat la certesa de la presència d'una "Fuerza Infinita y Eterna". És a dir, d'un Déu, que torna a interpretar-se en sentit panteista.

Paral·lelament obtenen ressò la creació a països veïns d'entitats destinades a promoure una moral al marge de qualsevol doctrina religiosa; per exemple, la creació d'una Associació per a la cultura i la moral, que a França pretenia "reunir en un pensamiento y una acción comunes á todos los hombres que no profesan religión alguna", a aquells que pretenen basar-se en els criteris elaborats per Kant. (44)

Partint de totes aquestes referències confuses i a vegades contradictòries, hi haurà alguns intents de creació d'un pensament moral o religiós de caràcter natural, i justificat en la raó.

Un intent rar en aquesta línia és el de l'anomenada religió laica, que l'any 1887 Manuel Navarro Murillo donà a conèixer a les planes de "La Montaña".

Aquesta religió laica no és de creació pròpia, sinó que fou creada per Charles Fauvety. Navarro només vol donar-la a conèixer perquè creu que encaixa en les característiques del pensament dels federals en la matèria.

En primer lloc, explica Navarro el que pretenia la religió laica, en vuit punts:

"1º Trabajar en destruir las plagas sociales: la Ignorancia y sus tinieblas, la Embriaguez y sus embrutecimientos, el Proletariado y sus miserias, la Guerra y sus ferocidades, el Robo y la Mentira con su cortejo de prisiones y tugurios, la Prostitución con sus infecciones é impudencias, el Egoismo satisfecho que triunfa por arriba, la Envidia que roe por abajo, y el

odio que reina por todas partes haciendo á cada hombre un lobo para su semejante."

Els altres set punts fan referència a la llum, la justícia, la solidaritat, la redempció del proletariat per l'Associació. Tot sotmès a l'examen crític de la raó. Lògicament, aquesta nova "religió" no creu en els miracles, car no creu en l'arbitrari dins de la Natura. Una natura amb la seva pròpia lògica que l'home pot conèixer per mitjà de la ciència.

Ara bé, admeten les ensenyances morals de Jesús,

"y además la posibilidad de los hechos del Evangelio, que vemos reproducidos en nuestros días, y universalmente difundidos, sin que sea solo patrimonio de los cristianos."

És aquesta una idea àmpliament recollida, com ja hem vist, per la comprensió positiva de la figura de Jesús, ens els seus actes i en els criteris morals que expressava, en totes les famílies republicanes.

El diari indicat arriba a publicar-se un parenostre redactat pel propi Fauvety, que insisteix en les idees anunciades -religió entesa com a criteri moral de lluita contra les injustícies i com a reconeixement de l'existència d'un ésser superior creador de la vida. (El reproduïm a la següent il·lustració).⁽⁴⁵⁾

El contingut maçònic del text, o, millor dit, les referències de procedència maçònica són indiscutibles. La lluita contra el mal entès com a ignorància i misèria, les referències a l'harmonia que regna en "las esferas celestes" i el desig de transplantar-la a les societats humanes, el procés d'elevació progressiva cap a la llum -font de coneixement-, són algunes d'aquestes reminiscències maçòniques que deiem.

MESES DE SUSCRICION
Manresa y Sabadell un mes 1 pe-
Fuera 5 reales.—Número suelto
5 céntimos.
PRECIOS, REMITOS Y COMUNICACIONES
Se insertarán á precios convencio-
es, habiéndose de hacer efectivo
importe en esta administración.
Redacción y Administración: Calle
n.º 19.—Manresa.
Sabadell: Círculo Federal.

LA MONTAÑA

DIARIO FEDERAL ILUSTRADO

DE AVISOS, NOTICIAS Y DECRETOS

PUNTOS DE SUSCRIPCION
En la Redacción y Administración:
de este diario, Sucursal en Barcelona
Kiosko «El Sol», frente al Liceo y
Carmen, 40, bajos.

PUBLICACIONES

De todas las obras que se nos remi-
tan se insertará un anuncio gratis y
se hará un juicio crítico.
Sale todos los dias menos los si-
guientes á festivos.

AÑO VIII

Manresa.—Domingo 6 de Febrero de 1887

N.º 359

NUESTRO GRABADO.

Entre los patrios que con mayor
fuerza han defendido los fueros y
libertad del suelo en donde nacie-
mos, destaca en primera línea el ilus-
trado Pablo Claris, apellidado por los
catalanes contemporáneos suyos, «li-
bertador y padre de la patria».
El nombre de tan inmortal patrio
nos dispensa de hacer su biogra-
fía que su vida y sus hechos
son justamente celebrados por
el pueblo y muy bien conocidos por los
lectores de las glorias catalanas.

CATALUÑA FEDERAL.

Ningun sistema mas contrario á
las leyes de la naturaleza y á la vida
de las regiones españolas, que el cen-
tralismo avasallador que absorbe los
derechos de cada pueblo,
para adornar á otro con el vestido
de los agenos.

Mientras el unitarismo ha impe-
dido en nuestra patria; la que fué en
el tiempo reina de la industria, se-
ñora de la mar y dueña de sus libe-
res patrias, ha ido languideciendo
en el contacto de la muerte, como el
viejo moribundo que se encuentra
sin vida y movimiento, al notar que
la luz palidece ante sus ojos, que la
oscuridad mas espantosa reina al rede-
dor de su lecho y el silencio de la
muerte se posesiona del espacio, cu-
ando el patrefacto ambiente respira.

De aquella hermosa vida sublima-
da por la libertad, solo queda el re-
cuerdo, para atormentar mas terri-
blemente la memoria.

Si no lo que constituía la esencia
de la patria catalana, sin aquella sa-
crosanta libertad, emblema de sus
glorias; sin su propia inicia-
tiva que la elevaba al nivel de los
pueblos mas augustos y poderosos.
Cataluña siente á cada momento el
contacto de un frio glacial que le
aniquilación inevitable á su comu-
nidad en aquellos tiempos, si el recuerdo
de nosotros la esperanza de re-
conquistar lo que en otro tiempo
perdimos, á manos de la monarquía
absoluta y unitaria.

Por esto Cataluña que no reniega
del pasado, sino que lo estudia para
aprovechar de él las enseñanzas del por-
venir, anhela con entusiasmos el triun-
fo de la federación, su antigua y ado-
rada forma de gobierno, regenerada
por la virtud de la Democracia y la
libertad pública, celebrando de esta mane-
ra las felices nupcias de la antigüe-

dad con los tiempos presentes ante
el ara sacratísima y augusta del Pro-
greso.—F. y P.

EL PADRE NUESTRO

Padre Nuestro Celestial.

Tu, cuyo espíritu de vida, de sabidu-
ria, y de amor, llena el mundo, y anima
cuanto existe:

Que tu nombre sea santificado por to-
do hombre dotado de razon:

Venga tu reino, y que se haga tu vo-
luntad así en la tierra, como en el cielo,
á fin de que la santa armonia, que reina
en las esferas celestes, se realice tambien
en las sociedades humanas.

LOS ORADORES SAGRADOS Y LA PRENSA

Siguen algunos predicadores convir-
tiendo la cátedra que llaman del *espíritu
santo*, en formidable baluarte desde el
cual lanzan injurias, denuestos y ca-
lumnias contra la prensa liberal manre-
sana.

Después de los ataques que el orador
de la Seo dirigió á LA MONTAÑA, viene otro
jesuita y en su sermón de la Cueva, olvi-
dando los mas sagrados y pacíficos deberes
de su ministerio, llamado de paz y de con-
cordia, arranca de sus labios períodos
lentos de oratorio cruel y salvaje para
convencer al auditorio que los redac-
tores de los periódicos liberales y muy
especialmente los de LA MONTAÑA, son ene-

PABLO CLARIS

Da á nuestro trabajo cotidiano el pan
del cuerpo y del alma; haznos conocer la
verdad, cuando la buscamos con energia
y perseverancia; y danos la fuerza para
despojarnos de nuestros errores y reparar
nuestras faltas.

Perdónanos como perdonamos nosotros
deudores.

Ayúdanos para no sucumbir en las cul-
pables tentaciones del odio, del lucro, y
de las frívolas vanidades.

Sosténenos en la lucha contra el mal;
inspiranos nobles y viriles resoluciones
para el triunfo de la justicia; y permíte-
nos comunicar por la razon, la ciencia, y
el sentimiento, con tus perfecciones divi-
nas, á fin de que nos sea permitido, ele-
vándonos progresivamente hacia la luz,
construir el cuerpo espiritual de nuestra
humanidad conforme á las leyes de tus
santas armonias y á las glorias de tu vida
eterna.

Charles Faacety.

mitos de Dios y por ende indignos de
pertenecer á la sociedad y de obtener la
estimacion pública.

Y en cambio, á estas palabras, enca-
minadas tan directamente á desmerecer la
conducta de laboriosos ciudadanos, infa-
mándolos con injurias que solo merece
quien tan convenientemente sabe imagi-
narlas, no hay ninguna ley humana que
pueda poner un merecido correctivo, ni
fiscal que tenga el deber de formarles un
proceso, ni nadie que tenga derecho á
protestar, ni autoridad alguna que pueda
siquiera llamar al orden, como vulgar-
mente se dice, á un ser que habiendo
aborrecido á su familia, no hace otra cosa
que procurar la division y el encono en-
tre los ciudadanos.

Nosotros sin embargo, defendemos
nuestras ideas con mayor nobleza, con
mas decencia, con la mas estricta justi-
cia. Por un lado tenemos el fiscal que nos
mira continuamente, esperando que la
pluma se deslice, para darnos el último
golpe que ha de sumirnos en el abismo,
y por otro, al público á quien nos dirigimos,
compuesto de hombres libres, que por lo
mismo, no tienen obligacion de poner su

fé en nuestra palabra y pueden condenar-
nos si estamos desprovistos de razon y
fundamento.

Si alguna vez, mal informados, ó ya sea
que la pasion nos ciegue, hemos herido la
susceptibilidad de alguien, la justicia ha
venido á darnos la pena merecida. En cam-
bio los oradores sagrados ya saben muy
bien que pueden decir cuanto les conve-
nga en la seguridad de que la cátedra es
inviolable:

¿Es acaso que hay restriccion en la im-
prenta y libertad completa en la emision
del pensamiento por medio de la palabra?
No. La esclavitud se ensancha extraordi-
nariamente con la circunstancia de que
los gobiernos la ejercen contra los que
desean la libertad y concede libertad de
accion á los que anhelan la esclavitud.

Así vemos, como el tribuno pronuncia
sus discursos con el agente de policia al
lado y el orador sagrado difunde su pen-
samiento sin el menor inconveniente. Así
vemos tambien como el primero está con-
tinuamente cohibido y muchas veces es
castigado, y el segundo; no obstante, abu-
sa de la libertad y en recompensa á este
abuso recibe distinciones y aplausos.

Ya que extirpar todos estos abusos, no
es obligacion de las autoridades judiciales;
á las de la localidad corresponde evitarlos
puesto que es esta cuestion de orden públi-
co y de la misma manera que se corrige á
quien por estas calles y plazas escandaliza
al vecindario, de igual modo debe corregir-
se á quien sigue idéntica conducta en los
templos de la Religion retribuida y pro-
tegida por un gobierno liberal y que los
mismos jesuitas llaman franc-mason.

CARTA DE MADRID

4 de Febrero de 1887

Sr. Director de LA MONTAÑA

Querido amigo y estimado correlligio-
nario: ¿querrá Vd. creerlo? por aquí habla-
mos mucho estos dias de las disidencias
carlistas. Parecen próximas á extinguirse
y ahora se reproducen mas violentas que
nunca.

Y todo ello á consecuencia de la inau-
guracion del Casino de Zaragoza. Y lo
mas peregrino que hay en esto es que el
Sr. Cabero (general le llaman sus corre-
lligionarios, como llaman Rey á D. Car-
los) era socio del susodicho Casino y ahora
salta y viene con una excomunion, no
sé si mayor ó menor, ó mediana, porqué
en esto de las excomuniones y de su ta-
maño no estoy muy al corriente, pero va-
mos una excomunion de Cabero y muy
Sr. mio. Esto ha enojado á la prensa car-
lista de Madrid (excluido *El Siglo Fu-
turo*) y ha disgustado al barón de Sangu-
ren, diputado por Azpeitia, ha contesta-
do á la excomunion con una carta bastan-
te desdenosa y no poco expresiva que pu-
blica *El Liberal* de hoy; la prensa car-
lista de Madrid ha protestado contra Ca-
bero y contra Nocedal con una exposicion

Aquest fet no ens permet dir que fos un intent maçònic. Més aviat, un intent paral·lel. Dels molts que en aquests anys es produïren a tota Espanya, i que a vegades contribuïen a confusions denunciades per la mateixa maçoneria.⁽⁴⁶⁾

Però, abans de tractar de la maçoneria en relació als republicans d'aquells anys voldria arrodonir el tema que estem tractant -l'intent de construcció d'una religió laïca- amb el comentari sobre uns articles publicats pel mateix Navarro Murillo en un altre periòdic republicà quatre anys més tard.

El novembre del 1891 apareixen publicats a "La Fraternidad" una sèrie d'articles d'aquest autor encapçalats pel títol comú d' El Cristianismo y el porvenir social.

En aquests articles l'autor fa un repàs dels socialisme utòpics que tenen, en general, un deix molt positiu. Destaca per damunt de les altres la referència als falansteris i una certa declaració de proximitat al fourierisme. En un moment donat, l'autor diu que el cristianisme també indueix a la fraternitat, a l'amor, a l'associació, el dret i la llibertat. Que és un principi moral extraordinàriament positiu, encara que pervertit per les institucions històriques sorgides en la seva evolució.

La conseqüència que treu l'autor és que hi ha un procés de recuperació del Cristianisme, absolutament necessari, i que cal accentuar. La posició defensada suposa un clar atac a les posicions antireligioses de determinats sectors del republicanisme.

"Así pues, en vez de decir que ya no somos cristianos, decimos, todavía no somos cristianos y es preciso serlo."

Ser cristià dins de l'Església, amb el pou de fanatisme que té aquesta, amb els límits a la raó que s'ha autoimposat, i amb les vinculacions amb la reacció, és impossible per a un republicà

Aquesta és una idea molt comuna dins el republicanisme català, però no és menys comú el desig de recuperar els principis morals del republicanisme en estat pur. Es designi aquest intent com a religió laica o bé d'una altra manera no té, al nostre entendre, excessiva importància.⁽⁴⁷⁾

Ja hem vist que moltes de les propostes d'una nova moral tenien punts de contacte amb la maçoneria. Anem a veure les relacions del republicanisme amb aquesta societat.

Hom ha constatat que la maçoneria a Catalunya tingué una especial activitat durant la Restauració. Per diversos motius entre els quals no mancava la possibilitat d'obtenir influències polítiques i socials, les lògies s'estengueren arreu del país. Només a Barcelona, quaranta lògies en iniciar-se la dècada dels noranta, i diverses publicacions donen una idea clara d'aquesta puixança.

De les relacions existents entre la maçoneria i elements republicans hi ha àmplies referències a la bibliografia especialitzada. Un personatge clau va ser el possibilista Miguel Morayta, que en una època d'importants dissensions entre els maçons espanyols, es fa càrrec de la principal organització maçònica i la tira endavant. El Gran Oriente Español tindrà un gran desenvolupament sota la direcció de Morayta. Això passa a partir de l'abril del 1888.

El 1893, un altre republicà destacat, el federal orgànic Rispa y Perpiñá, és escollit Gran Mestre del Gran-

de Oriente Ibérico, escissió de l'anterior. Un altre federal, el Marqués de Santa Marta, era el Gran Mestre de la Gran Logia Simbólica Española del Rito Antiguo y Primitivo Oriental de Memphis y Mizraim, en el mateix any 1893.

Sabem, per bé que de manera més imprecisa que la Gran Lògia Simbòlica Catalano-Balear estava molt lligada, tant amb el moviment lliurepensador com amb el republicanisme federal.

A la revista maçònica "La Concordia", òrgan oficial de la lògia barcelonina del mateix nom, trobem referències a republicans catalans que eren maçons. Per exemple, Eusebi Corominas que apareix com a orador de la lògia Puritanos; o del "hermano" Odón de Buen que intervindrà en un acte organitzat per la lògia "Libertad del Porvenir", el 8 de març del 1889 en honor del brigadier Manuel Villacampa, el conspirador derrotat que així mateix era maçó. En el mateix acte intervenen el federal i maçó Joan Pla i Mas i el conegut republicà Mariano Altabás. Altres republicans catalans amb conegudes activitats maçòniques foren Fernando de los Ríos, dirigent tarragoní que posseirà el grau 14; el centralista José Capará; Salas Anton, el qual oferirà el "mallette" a un visitant il·lustre, l'"eminente repúblico portugués" Magalhaes Lima. Vallès i Ribot també ocupà càrrecs destacats a la Gran Lògia Simbòlica Catalano-Balear.⁽⁴⁸⁾

En definitiva, a les institucions maçòniques hi havia una notable presència de republicans.

Més difícil resulta reseguir les relacions institucionals entre republicans i maçons: reunions comunes, ac-

tes fets en locals conjunts,.... I resulta difícil per l'especial prudència que uns i altres tenien en aquests afers. En tota la dècada només podem indicar, amb seguretat, la celebració d'una tinguda blanca de la Lògia Constància a uns locals republicans, els del Centre de Fusió Republicana, de la Rambla de Canaletes, 11. El dia 22 de febrer de 1900 i en commemoració del natalici de Voltaire.

Fins i tot per als republicans deslligats de la maçoneria aquesta representa, si més no, un clar aliat en la lluita pel progrés. Encara que hi ha alguna declaració que dóna a entendre que la maçoneria ha vist passar el seu moment històric, i que resta com un anacronisme, la immensa majoria de cops se la presenta com una força positiva, no ja per als republicans, sinó per als propis grups anarquistes de la línia de Llunas i Pujals:

"Som anarquistas per convicció y masons porque, después de cumplir nuestros deberes revolucionarios, volem aprovechar además las energías masónicas."(49)

De fet la maçoneria vivia uns anys difícils, no ja per les diferències internes, sinó per l'agressió exterior. Aquesta agressió venia animada des del Vaticà. I no deixa d'estranyar que els republicans, com hem vist abans, valoressin tan bé Lleó XIII, quan durant el seu pontificat varen sortir uns dos-cents documents en contra de les societats secretes i de la maçoneria.

A partir de l'any 1884 -quan va aparèixer l'encíclica Humanum Genus- es comencen a crear societats antimaçòniques a Espanya. (50)

L'any 1886 "El Eco Posibilista", de Manresa, lamentava la creació d'una lliga antimaçònica. Deia que el Go-

vernador ho hauria de prohibir, al mateix temps s'assegura que, a Manresa, encara que distingits, són pocs els membres de la maçoneria. I, que els catòlics exageren la importància de la franc-maçoneria. (51)

El novembre de l'any 1887 apareix al periòdic federal "La Montaña" un article referit a les campanyes anti-maçòniques i a la creació de lligues amb aquesta finalitat. En l'article es diu que el culpable de la campanya és el jesuitisme, que domina l'Església catòlica, i que veu en la maçoneria el seu principal enemic:

"Masonería y jesuitismo, son los polos opuestos, el día y la noche, la afirmación y la negación, la ilustración y la barbarie, la libertad y la esclavitud".

De tota manera, segons l'article, l'efecte de la campanya, és el contrari del que es pretenia:

"Desde que se inició por el clero alto y bajo la campaña contra la Masonería, es admirable y digno de atención el grandísimo incremento que adquiere la institución en toda España." (52)

Com analitzen els republicans aquests atacs? De la manera següent: els reaccionaris ataquen la maçoneria i l'acusen de tots els mals perquè ja no poden atacar la llibertat i la democràcia de manera frontal. L'atac a la maçoneria es converteix així en un atac pels flancs a la llibertat:

"Sépanlo los liberales y los republicanos; esta guerra sin cuartel contra la masonería es una maniobra de la reacción, es una plataforma adoptada para hacer atmósfera contra los progresos modernos, es un medio hábil y traidor para sembrar la desconfianza en los núcleos liberales y republicanos." (53)

Els republicans, en aquestes circumstàncies, oferiren el seu suport a la maçoneria. A les planes dels diaris

republicans trobem circulars internes de la maçoneria, com la del 10 de febrer del 1888, signada per Morayta, com a Gran Mestre interí de la Gran Logia Simbólica del Gran Oriente de España. Circular en la qual es demanava a les lògies que fessin una estadística dels convents, monestirs i ordes -la gran preocupació republicana, com hem vist- que s'inclouria en una memòria destinada a combatre aquestes associacions que "viven de abusos y á fuerza de privilegios; y que todas ellas son, cuando no perniciosas, por ser contrarias á la naturaleza humana, inútiles de toda utilidad".

Troblem, també, articles del propi Morayta fent afirmació de la legalitat de la maçoneria, o notícies, amb to aprovatori, del total de maçons que existien pel món, o referències a actuacions filantròpiques del Gran Oriente Español que serveixen, prèviament, per identificar-se amb els objectius maçònics.⁽⁵⁴⁾

Un punt culminant en la identificació entre republicans i maçons es produeix amb motiu de la insurrecció a les Filipines.

Quan els patriotes filipins s'alcen en armes, a la península s'acusa des de sectors conservadors a la maçoneria de ser la instigadora d'aquesta revolta. I, en concret, s'acusa a les lògies creades per Morayta a l'arxipèlag. Morayta, a més de maçó i republicà, era el president de l'Associació Hispano-Filipina, amb la qual cosa l'aspecte de les acusacions devia tenir més credibilitat als ulls de l'opinió pública peninsular.

De fet a la Historia de España, de Ballesteros, es recollia, uns anys més tard, l'afirmació que el Katipunan o reunió de notables, era una organització de caràcter

maçònic que dirigia les reivindicacions filipines i que es va posar en contacte amb el Gran Oriente de España. Recull també la idea, sens dubte molt més discutible, que les aspiracions dels tagals s'expressaven a Madrid gràcies a l'Associació Hispano-Filipina.

Aquestes acusacions, de manera molt més crua, es produïren l'any 1896. El 21 d'agost d'aquell any, i fruit d'aquest ambient, els locals del Gran Oriente seran escorcollats per la policia i hi haurà detencions amb l'excusa de les connexions entre aquesta obediència i els insurrectes. Hom ha llençat la hipòtesi que les inculpacions fetes a la maçoneria a conseqüència de les lluites independentistes filipines fossin l'origen de la dissolució de moltes entitats maçòniques espanyoles -com a mesura cautelosa dels seus dirigents a Madrid- i de la decadència en la qual viu la maçoneria a l'Estat espanyol durant el període 1898-1903.

"La Publicidad" va sortir en defensa del que era el seu cap de fila:

"El Sr. Morayta, es verdad, creó logias en Filipinas, reuniendo á su alrededor elementos de juventud y de vida del Archipiélago."

El seu objectiu era del tot patriòtic; les creava

"...para que los elementos citados respiraran atmósfera sana, ambiente español, ideas, sentimientos peninsulares."

No obstant, alguns paràgrafs del mateix article, d'una manera indirecta, tradueixen dubtes sobre l'èxit obtingut. Sembla com si volgués deixar entendre que donades les circumstàncies d'explotació i domini clerical a les illes, era possible que, malgrat els objectius personals de Morayta,

l'estructura maçònica hagués possibilitat la creació de corrents d'opinió independentistes a la societat filipina.

El preàmbul de la Constitució política que, l'any 1899, donaren a conèixer els patriotes filipins en lluita amb els Estats Units tindrà, efectivament, un registre maçònic clar:

"Nosotros los Representantes del Pueblo Filipino, convocados legítimamente para establecer la justicia, proveer á la defensa común, promover el bien general y asegurar los beneficios de la libertad, implorando el auxilio del Soberano Legislador del Universo para alcanzar estos fines, hemos votado, decretado y sancionado lo siguiente..."

En tot cas, i per descarregar les possibles responsabilitats de la maçoneria -durant els anys de conflicte i davant l'opinió pública espanyola-, sempre era lícit dirigir els atacs contra els freres, tot dient que la importància de la maçoneria a les Filipines s'explicava per la influència dels ordes regulars. Era el seu contrapès natural.⁽⁵⁵⁾

A part d'aquestes connexions directes amb la maçoneria institucional, hi havia un marc de relació més ampli amb maçons i lliurepensadors, que eren les vetllades organitzades en centres lliurepensadors o mítngs amb la mateixa etiqueta.

Aquest espai del pensament heterodox -el del lliurepensament- resulta paradigmàtic pel que fa a la intenció última d'aquest treball. Veiem per què:

L'any 1887 se celebra una vetllada al Nuevo Ateneo Obrero Manresano, de caràcter literari en la qual participen nens i nenes de les Escuelas Libres, "instaladas en los locales de aquel naciente y ya tan arraigadísimo

Ateneo". Es tracten diferents temes, desenvolupats per nens de l'escola per un jove agricultor, i "el tema "Lo Lliure-Pensament en nostra Patria", fué el que le correspondió desenvolupar á nuestro amigo y correligionario don Alejandro Llorens...". Hi trobem de tot, i força barrejat: entitats obreres, militants federals, escoles lliures i el tema del lliurepensament.

Dos anys més tard, el 1889, podem deixar constància d'un míting lliurepensador, aquest cop a Terrassa, convocat el 8 de desembre com a reacció davant les "missions católicas". Al costat dels anarquistes Lorenzo, Esteve, Soledad Gustavo o Mármol i trobem la intervenció del republicà Odón de Buen.⁽⁵⁶⁾

En aquestes dues primeres referències ja trobem l'explicació del perquè resulta paradigmàtica per aquest treball el tema d'aquestes ratlles. És un espai clar de confluència de tots els sectors populars, és un valor comú a totes les formes d'expressió col·lectiva avançada, social i política, de les classes populars.

En general l'activitat lliurepensadora girava al voltant de vetllades o mítings.

Hi ha també la variant del certàmens com el que convocà el Centro de Instrucción Popular Sallentino per al 25 de maig de 1890, "con aplauso de todos los demócratas y federales de la Comarca". O bé, els "banquetes de promiscuación", celebrats invariablement durant la Quaresma i la Setmana Santa, i en els quals s'acabava brindant pel lliurepensament, la democràcia i la revolució.

Alguns d'aquests banquets sembla que reunien un nombre elevat de persones a la taula -110 o 120 persones-, a vegades amb referències a l'abundància de dones entre

els participants i servint, quasi sempre, com a local per a la celebració l'estatge social del cercle La Llum. A vegades els diaris donen referències dels oradors: Angels López de Ayala, J. Barber, Tirso Ortubia, Teresa Claramunt, Palmira Bruno; una barreja de federals, llibertaris i dones adherides a societats maçòniques. Dos dels noms que han sortit fins ara relacionats d'alguna manera amb el lliurepensament -Odón de Buen i López de Ayala- i un altre -Cristobal Litrán-, tots tres republicans, són per a Pedro Álvarez Lázaro -estudiós de les relacions entre maçoneria i lliurepensament- personificacions del que dirà lliurepensament maçònic o del maçonisme lliurepensador. És a dir, integrant destacats d'aquell corrent que pretenia identificar els objectius d'un i altre moviment, fent-los convergir per arribar a configurar aquella "nova moral" que preconitzaven.⁽⁵⁷⁾

L'any 1892 se celebrà un Congrés de lliurepensadors a Madrid. L'organitza el periòdic "Las dominicales del Librempensamiento". El que resulta interessant és la circular feta pels següents grups: Círculo Librempensador "La Luz", Sociedad laica "Guttenberg", Grupo Garibaldi de Sants, Colegio laico "Colón", Grupo Garibaldi de Terrassa, Academia Libre de Barcelona, i "La Tramontana".

Algunes d'aquestes societats, col·legis i acadèmies laïques tenien en el seu si elements republicans destacats, i totes elles s'autoqualificaven de societats lliurepensadores que viuen "por ó para la clase obrera". Doncs bé, en aquesta circular, criden a organitzar una representació obrera per tal de participar en l'acte lliurepensador, car això, diuen, pot fer avançar les seves posicions dins

dels elements avançats de la societat. És la recerca d'uns potencials aliats per a la classe obrera entre els elements progressistes de la petita burgesia, de les professions liberals,...

Periòdics i entitats republicanes consideraran el Congrés com d'una importància extraordinària i reproduiran els seus documents. Destacats homes del republicanisme hispà tindran una participació activa en la preparació de les sessions o intervindran de manera preferent a les seves sessions. Morayta -de clara obediència maçònica-, Odón de Buen o Nicolas Salmerón García seran alguns d'aquests homes.

El Governador de Madrid suspendrà les sessions del Congrés a poc de començar. Els republicans, al costat dels delegats estrangers presents en el Congrés, alçaran la seva veu per protestar de la decisió governamental.

Per l'octubre del 1893 tenim notícia d'un altre important acte lliurepensador a Terrassa, amb la participació de republicans -de Buen, Salmerón García-, llibertaris -Llunas, Gurri, Claramunt- i l'agitadora lliurepensadora López de Ayala. Un altre cop tots reunits.

L'any 1895 va haver-hi un altre míting lliurepensador al Circ Equestre, de Barcelona. Presideix el federal Lostau, el qual és criticat per cedir davant les pressions del delegat del govern. Aquest indicà a Lostau que no es parlés en català al llarg de l'acte. Les crítiques es fonamenten en el caràcter legalista d'aquest federal, i es contraposen a l'actitud decidida de Litrán en el decurs del mateix acte.

Per acabar aquesta breu relació d'actes lliurepensadors -que no ha pretès ser exhaustiva, sinó tan sols es-

tablir el grau de participació dels republicans en aquest terreny- volem deixar constància de l'existència d'actes lliurepensadors de dones, molt ben acollits per la premsa republicana, com el que va tenir lloc a Barcelona per l'abril del 1896, amb la participació de Palmira de Bruno, Amalia Domingo Soler i Belén Sárraga de Ferrero, i en el qual es va llegir una carta de la Teresa Claramunt.⁽⁵⁸⁾

Pensem que amb aquesta relació d'actes queda prou clar que les societats lliurepensadores i la seva activitat resulten un marc ideal i molt aprofitat per la confluència pràctica de sectors ideològicament i organitzativament diferenciats del moviment popular.

Encara que més reduïdes que les referides a la maçoneria o el lliurepensament, també existeixen referències positives de l'espiritisme a la premsa republicana.

Potser l'article més significatiu resultà aquell del qual reproduïm, tot seguit, alguns fragments. En ell es defineix l'espiritisme de la forma següent:

"El espiritismo es el abrazo fraternal de todo lo legítimo que pregonan el Materialismo y el Espiritualismo; el fundamento sólido de las ciencias morales; la solución de las crisis filosóficas y religiosas; la inauguración de la Edad de la Armonía de la Humanidad terrestre, ya preparada de antemano por ilustres filósofos; y finalmente al cumplimiento de las doctrinas fundamentales del cristianismo, el más hermoso florón de bien y verdad, que el cielo envió al mundo, por conducto del divino mensajero, que veneramos con el nombre de Jesús, primer Maestro de los hombres y el Superior á todos."

Un estrany agregat de conceptes filosòfics, defensa de l'aportació moral del cristianisme, valoració de la figura de Jesús i terminologia d'inspiració maçònica, que conflueixen per justificar l'espiritisme. Que, a més, segons l'article, resulta molt útil. Útil en la mesura

que el contacte amb el més enllà, permet sempre saber, amb anticipació i notable precisió, com serà la vida futura.

En el mateix diari apareixen, més endavant, uns articles en els quals es fa una autèntica relació dels corrents i organitzacions presents dins l'espiritisme. Aquest periòdic -"El Eco Posibilista"- no és l'únic cas de premsa republicana interessada en el tema. En altres periòdics republicans apareixeran notícies de sessions d'espiritisme a Catalunya, anunciant-les amb anticipació.

El periòdic centralista de Sabadell, "El Campeón", notificava als seus lectors que havia estat invitat per la societat espiritista La Fraternidad a la vetllada literària-científica que el 2 d'abril del 1893 havia de tenir lloc

"en conmemoración del XXIV aniversario de la desencarnación del primer propagador del Espiritismo en Europa el reconocido y profundo filósofo Allan Kardec".

El periòdic afirmava que pensava assistir acceptant de tot cor la invitació.

Una dada més pot resultar especialment aclaridora per demostrar la connexió existent entre l'espiritisme i individus republicans significatius.

Hi ha en els anys vuitant i noranta del segle passat un home clau dins el moviment espiritista espanyol, és el "vizconde de Torres Solanot". Un home que en més d'una ocasió tingué oportunitat de declarar la seva condició de republicà progressista partidari dels medis legals, la qual cosa el portarà a defensar la integració del seu partit a la Fusió Republicana, l'any 1897.

Doncs bé, aquest aragonès amb constatable presència en els ambients republicans catalans, clarament definit políticament, i que participava de forma destacada en altres iniciatives paral·leles -com l'anomenada Liga Internacional de la Paz, serà un personatge destacat del Ier. congrés internacional espiritista que, sense la transcendència del congrés lliurepensador, se celebrarà a Barcelona -per iniciativa del Centre Barcelonès d'Estudis Psicològics, l'any 1888-.

Entre els delegats al congrés espiritista trobarem també Amalia Domingo Soler i el professor de Metafísica de la Universitat de Barcelona, Manuel Sanz Benito, un altre personatge de conviccions polítiques republicanes. (59)

L'interès per l'hipnotisme -també present en aquests ambients- té un origen diferent. És un interès molt més "científic" i motivat per una confiança, a vegades entusiàstica, per la psicologia com a ciència que permet descobrir les veritables manifestacions de l'esperit humà. Els republicans faran referències a sessions d'hipnotisme a la Facultat de Medicina, presentades com autèntiques passes endavant en el coneixement de la naturalesa humana. També convindria recordar el cicle de conferències sobre l'hipnotisme a l'Ateneu Barcelonès, durant l'any 1890, amb la participació, entre d'altres, de Joan Giné i Paragàs.

Una darrera mostra de la relació indirecta d'aquests àmbits amb els republicans pot ser la sol·licitud davant Vallès i Ribot, feta conjuntament l'any 1891 pel Centre barceloní d'estudis psicològics i la Fundació espiritista catalana, demanant-li que defensés l'amnistia que es produirà en breu, inclogui els delictes d'imprensa, que

eren els que més podien afectar els socis d'aquestes entitats.

De la connexió entre aquestes entitats i el moviment laicista i republicà n'és un darrer exemple la festa laica que varen fer les nenes de l'escola laica que dirigia Júlia Aymat, al saló d'actes del centre d'estudis psicològics indicat. Durant l'acte es llegiren també treballs de Belén de Sárraga, Domingo Soler i López de Ayala que, en aquells moments, dirigia el periòdic republicà on apareix la notícia de la festa.⁽⁶⁰⁾

La clara connexió entre els nuclis republicans i aquells que cercaven en la maçoneria, el lliurepensament i algunes manifestacions de caràcter científic o pseudocientífic unes propostes, elements per a la configuració d'una nova moral de caràcter positivista o racionalista, va donar lloc a l'aparició de fenòmens que s'interrelacionaven directament amb els projectes esmentats.

El conglomerat format per republicans, lliurepensadors, maçons i obreristes, era el més adequat marc per tal que -encara que de moment de forma aïllada i no excessivament decidida- fessin la seva aparició algunes propostes pacifistes. Propostes que proclamaven el rebui més enèrgic a l'ús de la força, a la guerra en les relacions internacionals i en la solució dels conflictes interns a cadascun dels països.

Resulta evident que la dècada no és pas gaire favorable a l'expansió clara i rotunda d'aquests ideals. Espanya es veu involucrada en greus afers en el que quedava del seu imperi colonial. La repressió de les insurreccions patriòtiques i revolucionàries a Cuba i Filipines,

i la guerra amb els Estats Units, varen afavorir l'aparició d'un patriotisme xovinista i extremament agressiu a l'interior de l'Estat.

Tot i això hem trobat dades significatives de l'existència d'un incipient moviment en defensa de la pau al llarg de tota la dècada. Un pacifisme que, com diu Gabriel Cardona, a partir de les mobilitzacions massives que comporten els nous models bèl·lics, tindrà una notable expansió dins el moviment obrer, degut a la càrrega que representava la guerra per als treballadors.

A Catalunya, el 1889 es fa pública un manifest en el qual diverses societats catalanes criden a la pau i a la fraternitat entre els pobles, tot considerant que la millor manera d'avançar en aquest camí és la substitució dels exèrcits permanents per les respectives nacions en armes en cas d'agressió exterior. El manifest va destinat a donar ressò a Catalunya i a Espanya d'un acte que amb aquesta finalitat se celebrà a la ciutat italiana de Milà.

Les entitats signants, un cop més, són reflex de la gama de posicions i interessos presents dins el que denominem moviment popular: set grups maçònics per damunt dels quals sobresurt la Gran Lògia Simbòlica Regional Catalano-balear; diversos periòdics entre els quals trobem tots els republicans -"La Publicidad", "El Diluvio", "El Federalista", "La Avanzada"- i els obreristes -"La Tramontana", "La Asociación"- . Els centres cabdals de totes les tendències del republicanisme d'aleshores també signen el manifest. Societats lliurepensadores, obreristes, i alguna destinada al foment de l'ensenyament

laic completen la nòmina d'entitats adherides.

En el mes de març d'aquell any 1889 es presentarà a Barcelona mitjançant un míting el resultat directe de la trobada de Milà: la Lliga Universal per la Pau i la Llibertat de tots els pobles.

A Espanya, un republicà progressista, lliurepensador destacat -del qual hem parlat poques planes enrera-, l'aragonès bescomta de Torres-Solanot, serà l'home públic de la Lliga.

La preparació del míting citat constitueix una nova manifestació de la complexitat del moviment popular. El mateix míting -gràcies a les presències i intervencions efectuades- és una mostra tant d'aquesta heterogeneïtat com del caràcter internacionalista del moviment per la pau.

Italians i francesos -alguns d'ells residents a Barcelona, d'altres vinguts expressament des dels llocs on residien habitualment- participen al costat de polítics republicans catalans -Litrán, Salas Anton, Arús, Tortella- i de llibertaris -Torrent Ros, Tarrida del Marmol o Lluas.

Les conclusions del míting coincideixen amb els objectius marcats en els estatuts de la Lliga per la pau, i són propostes fetes als respectius estats per aquesta organització:

1er. Abolició dels exèrcits permanents per donar pas a la nació armada en cas de perill d'agressió exterior; com a pas previ es demana la reducció dels efectius dels exèrcits existents a les diverses nacions europees.

2on. Establiment d'un estat de dret internacional

que solucioni per l'arbitratge els problemes sorgits entre els diferents estats.

3er. Desenvolupament dels tractas comercials entre les nacions com a medi d'apropar-les.

4rt. Avançar cap a la confederació de pobles lliures europeus, cap a la unitat europea. També s'estableix un possible camí d'avanç: la prèvia confederació dels pobles llatins.

L'any 1899 una altra iniciativa internacional -una conferència que pretenia revitalitzar la consicència de la necessitat de la pau- revitalitzarà la qüestió a l'Estat espanyol, i molt concretament a Catalunya. Hi havia raons perquè fos així: feia pocs mesos que havia acabat el conflicte amb els Estats Units, i perduraven els efectes traumàtics dins la societat catalana, i molt especialment entre la classe obrera.

El dia 3 de maig apareixia a "La Publicidad" un escrit important en el qual es relacionaven dos fets propers a la data de publicació de l'article: el ler. de maig i l'anunciat Congrés de la Pau.

L'autor de l'article és Pi i Margall. Aquest, malgrat mantenir-se en un relatiu ostracisme motivat pels conflictes dins del partit federal, tenia de tant en tant alguna sortida a la llum pública que, per la seva lucidesa, ens ajuda a entendre el manteniment del respecte i admiració de la classe obrera catalana envers ell.

En aquest article apostarà per un pacifisme vinculat estretament a aquella classe social que el pot fer possible: la dels treballadors. Res no es pot esperar, dirà, d'un congrés per la pau que només demana mantenir

els actuals exèrcits, evitar el seu increment. Només una proposta clara de suprimir els exèrcits pot fer avançar la pau de manera irreversible.

De les paraules utilitzades per vincular la classe obrera amb aquest projecte reproduïxo per la seva claredat el llarg paràgraf central:

"La guerra no la puede atajar sino el trabajo; el concierto de los trabajadores todos para no dar su sangre en holocausto de la ambición y la soberbia. Es la guerra para los que la dirigen y la sostienen manantial de honores y riquezas; para los que trabajan el peor de los azotes: al trabajo toca desarmarla.

Quisiera yo, no sólo que en todas las ciudades se celebrara anualmente la fiesta del 1º de mayo, sino que también en los linderos de tres ó más naciones se reuniesen jornaleros de distintas partes del mundo, y puestas en haz sus banderas, se abrazaran y declararan guerra á la guerra."

No voldríem, però, que s'entengués el moviment pacifista com quelcom articulat i fort. Els anys noranta, insistim, no són els més adequats, ni per les circumstàncies que els envolten, ni pel nivell d'estructuració dels moviments populars. Però el que si hem volgut amb aquestes poques ratlle és indicar la presència d'un objectiu de lluita per la pau dins del moviment popular finisecular. Una lluita per la pau que formava part dels valors alternatius que podien arribar a configurar una nova moral, per a una societat amb un protagonisme directe dels sectors populars.⁽⁶¹⁾

Per últim, no podem oblidar que dins d'aquest panorama que estem analitzant, de relació d'alternatives a la moral per part dels republicans i altres moviments populars, les propostes d'ensenyament laic eren unes alternatives que també es constituïren en una referència

unitària més.

Seran també els possibilistes, la dreta republicana, la que davant d'aquesta qüestió es desmarcarà relativament aviat, després d'una etapa inicial de fervent recolzament.

Veiem el cas de les escoles laiques de Manresa. Es constitueixen l'abril del 1886, amb la presència de delegats de les societats obreres i dels centres federals i possibilistes de la ciutat. Un mes abans els possibilistes es felicitaven dels projectes existents d'escoles laiques, tot dient que no la entenien com una escola antireligiosa, sinó com

"aquella para quien siendo la instrucción un fin social, considera la religión tan solo un fin individual y en consecuencia secundario para la comunidad".

L'escola laica suposa un triomf davant la tirania, però no es pot convertir en un instrument de combat a les idees religioses.

Uns mesos més endavant, quan ja funcionava, ressalta el paper fonamental dels obrers manresans en l'endegament de l'escola.

"Unos pocos obreros sin más recurso que su gran fuerza de voluntad y gran fé en el éxito, han puesto el cimiento á una institución eminentemente útil para la emancipación de la juventud á una enseñanza interesada."

Aquesta actitud canviarà aviat. Just tres mesos després d'aquest darrer article, apareix un altre en el qual s'adverteix que l'ensenyament laic no és el que s'havia proposat, i no ho és per dos motius. D'entrada els mestres no són els adequats, i moltes vegades, diu, són els

pitjors que hi ha. El segon motiu és que en lloc de ser una escola neutra s'ha convertit en una escola anticatòlica militant, i això ha fet que molts liberals s'allunyessin d'aquesta iniciativa, empobrint-la econòmicament.

En el fons el que hi ha és una crítica al radicalisme laicista d'aquestes escoles que comportava un projecte social ben diferent del defensat pel republicanisme conservador. (62)

Els grans defensors esdevindrien els federals, que comptaran amb la col.laboració dels anarquistes. "La Montaña" publicarà, el 1888, un article de Soledad Gustavo defensant les escoles laiques pel paper que aquestes tenien en defensa del progrés:

"Hora es ya de que el pueblo se convenza de que el único ideal que puede conducirle á la regeneración es el Laicismo." (63)

Fora de Manresa, els actes en defensa de les escoles laiques presentaven la mateixa bigarrada composició que els actes lliurepensadors. I, pel que fa a les famílies republicanes, mostraven una notable unitat al respecte, fet el matís anterior dels possibilistes.

II.A.4. L'ensenyament.

No és l'ensenyament estrictament laicista el que preocupa el moviment republicà. En la concepció d'aquest nou ordre moral que podia bastir els fonaments d'una societat més justa i progressiva, l'ensenyament -entès en un sentit ampli- era un objecte de reflexió preferent.

A la historiografia existent sobre els corrents pro-

gressistes catalans de la segona meitat del segle XIX i de començaments del XX, sempre ha estat present la idea que en el corpus teòric i en la visió de l'acció social que tenen aquests sectors -des dels republicans i liberals reformistes fins als anarquistes- l'ensenyament, l'educació, la instrucció ocupaven un lloc destacat. Com a camí per aconseguir una societat civil avançada que permetés el correcte funcionament d'una vida política democràtica, com a via per a l'emancipació de la classe obrera; des de perspectives reformistes i individualistes o des d'alternatives profundament revolucionàries, l'esforç realitzat en aquest terreny per les classes populars catalanes és molt destacat.

Ha estat sobretot el moviment d'escoles i d'iniciatives pedagògiques que gira al voltant dels ambients llibertaris el privilegiat per l'atenció dels historiadors, però tot i així sempre s'ha posat de manifest que des del lliurepensament, des del laïcisme, en connexió o no amb la maçoneria, han estat significatius els esforços del republicanisme per treballar per l'ensenyament, per reflexionar sobre la seva importància social i per concretar tot això en propostes concretes d'actuació. Des d'escoles per a nens i/o nenes fins a Ateneus per a la classe obrera, les iniciatives foren moltes i variades. (64)

En els anys noranta, els republicans catalans comptaven, com a mínim, amb un parell de reflexions teòriques prèvies -i al marge dels programes dels partits- sobre l'ensenyament. Una d'elles havia sorgit, en els primers anys de la Restauració de mans d'un polèmic intel·lectual català: Pompeu Gener. En el moment d'elaborar el seu tre-

ball -Apuntes para las bases de un plan de instrucción pública-, pel setembre del 1876, no havia esdevingut encara un home amb poca credibilitat cultural degut al seu costum de subratllar -com afirma Ramon Pla i Arxé- els aspectes més detonants de la seva ideologia i de la seva personalitat. La seva reflexió, doncs, mereix una especial atenció, lliure de les prevencions amb que s'han de valorar alguns dels seus treballs posteriors. I mereix aquesta atenció també per tal com va escriure i publicar a El Libro del Ciudadano (1887) aquests Apuntes... I recordem que l'edició del llibre es considera la primera manifestació republicana des de l'adveniment de la Restauració. Encara que pugui semblar allunyat -cronològicament- del nostre estudi no ho resulta pas si tenim en compte que serveix de font d'inspiració per a moltes reflexions de republicans catalans amb posterioritat, i que, fins el mateix Gener utilitzarà molts dels seus suggeriments més endavant, ja en els anys noranta, i en col·laboracions de primera plana a "La Publicidad".

La segona de les reflexions a les que he fet referència és la que conté el llibre de Pablo Correa y Zafri-lla, Democracia, Federación y Socialismo. Encara que no fos publicat a Barcelona, ja hem dit en altres parts del present treball, la influència que va tenir com a text de reflexió teòrica entre els federals catalans.

També podríem incloure, com a referència teòrica, els treballs elaborats en el Congrés Nacional Pedagògic de Barcelona, de l'any 1898. En aquest congrés, organitzat per l'Associació de Mestres Pùblics de la província de Barcelona, varen participar alguns republicans il·lustres. Però l'interès central de les seves intervencions -la re-

lació entre el sistema educatiu en els territoris colonials i el progrés i l'espanyolitat d'aquests- les aparta de la nostra perspectiva de treball.⁽⁶⁵⁾

Partint de textos com els indicats, i dotats de la convicció d'una certa capacitat màgica de l'ensenyament per alliberar l'home (convicció que s'arrela en la consideració com a mites d'alguns components de la direcció del republicanisme tant per la seva trajectòria personal unida a la vida cultural i educativa -Salmerón, Castelar,...- com per les posicions filosòfiques sustentades -paper del krausisme-; però convicció que també -diria que sobretot- es fonamenta en l'experiència de les classes populars que identifica directament les diferències en l'accés a la cultura en els primers anys de la vida de l'home i de la dona amb la consolidació d'unes posicions socials més o menys privilegiades), els republicans faren de l'ensenyament, de la instrucció i de la transmissió de cultura en general una de les idees centrals de la seva activitat.

Convé dir, arribats a aquest punt, que per als republicans l'ensenyament, entès com a instrucció generalitzada, tenia un triple interès:

Primer: era un mecanisme de millora de la societat. El més efectiu. La millora de la societat exigia una prèvia millora dels individus que la composaven. Per aconseguir aquesta millora individual era necessari -segons un treball llegit per un nen en una vetllada republicana a Terrassa, l'any 1899, tot parlant de la qüestió social-:

"el conocimiento de las leyes superiores del progreso y de la solidaridad y la revelación de nuestra naturaleza y nuestros destinos."

La instrucció no afecta, només, a la vida de la inte-

l.ligència. L'home ignorant és per als republicans un home incapaç d'assolir el seu propi fi, no ja científic, sinó moral, artístic, jurídic,... És a dir, només s'aconsegueix la dignitat personal gràcies a l'ensenyament. Aquesta dignitat és la base de la llibertat individual. Única base sobre la qual es pot construir la llibertat i la dignitat col·lectiva.⁽⁶⁶⁾

Segon: l'educació, la cultura, tal com queda dit és la font de la llibertat individual i social. Els republicans argumentaran que seguint el raonament lògic, l'extensió i la millora de l'ensenyament a tots els nivells, obra les portes a la forma republicana d'organització de l'Estat. Ben al contrari,

"(...) la ignorancia (...), incapacita á los más para su propio gobierno."

obrint les portes a l'organització de poder com quelcom absolut. Al manteniment, en altres paraules, de la monarquia.⁽⁶⁷⁾

En el sentit indicat en aquests dos punts anteriors va intervenir Pompeu Gener -des de les planes de "La Publicidad"- amb motiu de la campanya electoral de març del 1893. En un article-manifest fet -com deia el títol- En nombre de la inteligencia, farà una crida als candidats republicans, federals i liberals recordant que l'objectiu final dels partits progressistes és només un: "la emancipación completa y la instrucción integral del hombre"; dues idees que apareixen constantment unides. A partir d'aquí, dirà Gener, es podrà aplicar qualsevol de les alternatives previstes o previsibles per a la transformació de la societat.

L'article de Gener ens serveix per introduir el ter-

cer motiu de l'interès republicà en l'ensenyament. Per als republicans l'ensenyança que rep un poble és l'indicador de la seva cultura, del seu benestar i de la seva "presión en el concierto de las naciones privilegiadas". L'Estat espanyol només pot tenir, diran, un paper destacat a la política europea i mundial si compta amb un grau d'instrucció important dels seus ciutadans, i no d'uns pocs; no d'una aristocràcia de la intel·ligència, "sino -dirà Gener- en virtud del gran número de inteligencias desarrolladas".

En alguns casos aquesta argumentació presentarà l'ensenyament com el possible motor d'una presència més agressiva d'Espanya al món. En el cas de Gener, ho haurà entès com l'hipotètic creador d'unes condicions de progrés i igualtat entre els estats que afavoreixin la pau internacional:

"No habrá paz entre los Estados mientras todos no sean iguales, mejor dicho, equivalentes; y (6 no han de serlo hasta que todos sean instruídos."

L'única manera amb que, preveuen els republicans, l'ensenyament pot arribar a cobrir aquestes tres expectatives indicades, és fent-lo obligatori i laic. Fins i tot s'arribarà a parlar, més aïlladament, de gratuïtat. És clar que aquestes propostes es limitaven, la immensa majoria de vegades a l'ensenyament primari, i les poques vegades que s'ampliava era, lògicament, per a l'ensenyament secundari.⁽⁶⁹⁾

Abans, però, d'entrar en la valoració que feien de cadascun dels tres nivells educatius existent volem afegir algunes consideracions generals que ens semblen importants. Hi ha molt poques declaracions republicanes, en

aquests anys, en abonament de la idea d'una educació integral, en el sentit d'afavorir tots els camps de l'activitat humana integrant-los en el procés educatiu. El més contundent en aquesta línia serà Pompeu Gener qui, en el treball esmentat, defensa una instrucció completa, científica i artística, tècnica i literària alhora.

Ara bé, Gener constitueix una excepció. Durant l'any econòmic 1880-1881 varen fer-se unes conferències sobre arts i oficis al Foment de la Producció Espanyola. Una d'elles la va pronunciar el director de "La Campana de Gràcia", i llavors fervent possibilista, Josep Roca i Roca. Doncs bé, una de les idees bàsiques de la seva conferència és la d'explicar l'endarreriment industrial i econòmic per la preponderància dels estudis no directament relacionats amb les activitats productives. Farà la comparació entre els nivells universitaris; remarca la desproporció de les matriculacions que tenen Filosofia i Lletres, Dret, Ciències, Medicina, Farmàcia i Notariat, d'una banda, i les d'enginyers industrials i arquitectes de l'altra. Molt elevades les primeres (sobretot Dret), molt reduïdes les que considera més vinculades a la indústria. (70)

Al marge de la dosi de realitat que hi ha en aquesta afirmació (R. Garrabou ha constatat que fins al curs 1892-1893 el nombre d'alumnes matriculats a l'Escola d'Enginyeria es manté en uns nivells baixos -250 a 350- per iniciar una ràpida expansió posterior), és evident que traspuja una idea de menysteniment de l'ensenyament de les "humanitats" -que d'altra banda són majoritàries en els programes d'ensenyament a finals de segle XIX- en tots els nivells de la vida escolar d'una persona. Des de la

primària fins a la Universitat. L'ensenyament concebut d'aquesta manera porta a afavorir les carreres amb sortides burocràtiques i, en canvi, allunya l'estudiant espanyol dels estudis relacionats amb el desenvolupament del comerç i la indústria.

Aquesta idea serà comuna a bona part dels republicans que s'ocupin de l'ensenyament i de la instrucció. Cal tenir present que aquesta insistència en la limitació de les humanitats en els plans d'educació té relació amb la voluntat de construir una escola laica. Un dels punts més importants del conflicte serà, concretament, la denúncia de l'omnipresència del llatí en els plans d'estudi oficials, davant de les matemàtiques i de les ciències físiques. I, d'aquesta denúncia del llatí es passava a atacar l'existència de la religió a l'ensenyament.⁽⁷¹⁾

La lluita contra l'ensenyament dirigit per organitzacions religioses és també un punt important en la definició del "projecte" d'ensenyança patrocinat pels republicans.

Quan hem comentat l'anticlericalisme dels republicans ha quedat clar que un dels camps concrets on se centra aquest anticlericalisme és a l'ensenyament. Aquest, diran, no pot estar en mans d'homes i dones que porten una vida que xoca diàriament amb la seva pròpia naturalesa. Tampoc poden estar en mans de sacerdots els joves d'un país que es vol modern i més industrialitzat, amb uns futurs tècnics amb una preparació que no poden donar uns religiosos que posen per davant la fe a la ciència.⁽⁷²⁾

Aquesta lluita contra la influència clerical a l'en-

senyament porta a rebutjar moltes vegades la construcció de nous col·legis regentats per ordes religiosos, o el funcionament dels que ja existien. Portava a defensar els professors dels col·legis liberals davant dels catòlics establint la següent diferència:

"Los que se dedican á la enseñanza respetando la conciencia de la niñez, no son rutinarios porque comprenden la extensión de sus facultades dentro de su sagrado ministerio; por lo cual, enseñan la ciencia sin mistificaciones; su enseñanza no es rutinaria, porque la ciencia se demuestra por hechos reales que rara vez dan lugar á equivocaciones, por ser hijos de la observación y la experiencia; no ya como los misterios religiosos, que jamás dejarán de ser misterios, que deben abrazarse por la fé, negación completa de la inteligencia."(73)

Però els republicans -dins del que podem considerar la trajectòria del moviment popular català en aquesta àrea de l'ensenyament- també rebutjaren l'ensenyament estatitzat com alternativa a les escoles clericals. Per poder donar un ensenyament efectivament laic no s'havia de confiar en les escoles d'un Estat com el de la Restauració que tenia, entre altres motius pel seu caràcter d'estat confesional, evident compromís amb l'Església catòlica. Una veritable alternativa laïcista exigia la lluita per la llibertat d'ensenyament. Alguna vegada es varen arribar a efectuar declaracions d'una gran radicalitat en aquesta línia:

"Es preciso declarar, no sólo la libertad de enseñanza, sino la suspensión de la enseñanza oficial."

Afirmacions que se sostenen en l'argument que l'ensenyament oficial, en tots els nivells ha perdut el seu prestigi. I la raó d'aquesta situació és la dependència que de la política ha tingut l'ensenyament. Tothom ha

volgut introduir les seves pròpies "reformes" i això ha provocat un "eterno desbarajuste", una manca d'orientacions clares i continuades, que li ha restat independència i prestigi. (74)

El no sense vacil·lacions a l'escola religiosa, el no pràcticament majoritari a l'escola estatalitzada, es completa amb algunes alternatives; es completa amb les opinions i actituds favorables a les escoles sorgides de les entitats laïcistes o lliurepensadores; dels ateneus obrers; de la iniciativa aïllada d'alguns mestres republicans i racionalistes; i, també, a les escoles de caràcter municipal. Aquestes, depenents d'un òrgan de poder més proper al poble, valorat de manera molt més positiva per la tradició liberal esquerrana, serà defensada en diverses circumstàncies:

-Opinant contra les restriccions en la matriculació de les escoles municipals de Barcelona, l'any 1898.

-Manifestant-se contra els intents de suprimir l'Institut Municipal de segona ensenyança de Manresa, l'any 1899, presentant-lo com el baluard de l'ensenyament no clerical a una ciutat amb una gran força social de l'Església.

-Fent propaganda dels serveis prestats per les escoles d'alguns ajuntaments catalans.

-Cridant els Ajuntaments a completar la seva tasca educativa tot creant seccions especials o negociats d'instrucció pública; obrint escoles superiors, biblioteques, pensions a l'estranger o borses d'estudi; millorant els museus i les clíniques,.... (75)

De les altres iniciatives educatives -de les estric-

tament privades- hi ha mostres periòdiques de l'interès dels republicans. Alguns dels seus dirigents -Fius i Pallà, Litrán, Bo i Singla, Salas Anton...- participaren cativament en festes escolars organitzades per escoles creades per Ateneus -com l'obrer de Manresa, o el d'Iguallada- o per la iniciativa d'alguns professors republicans. Societats dirigeides tant a l'educació de l'infant com a la de l'obrer. Societats com les escoles laiques Colom o Guttemberg, com el Círculo Familiar Instructivo de les Corts de Sarrià -on a més de ser professor tenia una paper destacat com impulsor d'activitats complementàries un federal anomenat Munné-, com el Círculo Republicano Instructivo del Pueblo Nuevo -amb 400 socis l'any 1892-, en són una mostra.

També podríem citar la Institució lliure d'ensenyança depenent del Cercle Federal de Sabadell, del qual el novembre del 1892 es podia dir que "va progresando muy notablemente y cada día alcanza mayor crédito". Les raons d'aquest progrés, s'afirmava, procedien de la introducció del sistema "froebeliano" en l'educació dels pàrvuls, del qual es deia "que es el mejor y más racional que en materia de educación de la infancia se conoce". També procedien de la creació d'un museu enciclopèdic, de la transformació i millora de determinades aules així com en el mobiliari. Tot això era el que havia conduït a un augment del prestigi educatiu que provocà un augment de les matriculacions aquell any. (76)

La darrera preocupació republicana -abans d'entrar en els nivells educatius- és la preparació dels professionals de l'ensenyament i els mecanismes per accedir al lloc

de treball corresponent.

Les Escoles Normals, dedicades a la formació del professorat, seran objecte de l'atenció dels republicans en alguns moments de la dècada. I sempre amb un to d'inquietud. És el primer esglaó que pot assegurar el correcte funcionament de tot l'engranatge educatiu, i resulta que ja falla.

Va haver-hi fins i tot algun intent de crear, amb un caràcter marcadament laïcista i en relació estreta amb la colònia francesa a Barcelona, una alternativa a les escoles normals oficials. Així el novembre del 1881, a Barcelona tingué lloc un míting anticlerical amb la participació de Salas Anton, Gabarró, Domingo Soler, Puigjané i el corresponsal de "L'Opinion" de Paris a Barcelona

"dans le but de créer un Institut polyglotte, normal et préparatoire à la carrière de l'enseignement."

A més de tenir una formació no gaire eficient, els mestres perden l'entusiasme quan integrats al seu primer destí veuen que se'ls paguen regularment les minses quantitats de diner que constitueixen el seu sou. I, per acabar-ho d'adobar resulta que, amb els anys, el mestre s'adonarà que la inspecció -considerada pels comentaristes republicans com el recargador de les energies perdudes en les batalles educatives diàries- no funciona. Acaba, d'aquesta manera, per caure en la rutina.

En resum: deficiències de formació, inseguretats laborals, manca d'inspecció, són les causes directes -pel que fa als mestres- del mal funcionament de l'ensenyança.⁽⁷⁷⁾

El mestre no té només dificultats relacionades amb el seu lloc de treball pels aspectes indicats, sinó que no compta tampoc amb la valoració social que la seva tasca necessitaria. Valoració que de produir-se facilitaria extraordinàriament la seva feina a tots els nivells:

"No se atreve nadie á decir públicamente que la letra con sangre entra, puesto que murieron para siempre los dómines, pero son escasos aún los creyentes en el nuevo ideal pedagógico que pone al instructor por cima de todas las personalidades sociales y al maestro por delante de todos los poderes públicos y en consecuencia al Ministerio de Instrucción pública como el primero de los organismos civilizados, que los pueblos sabrán darse el mismo día que se supriman los de Guerra y Cultos."(78)

També es critica, encara que de manera suau, l'ingrés al cos oficial de professors d'institut a través d'un sistema d'oposicions que afavoreixen més a l'erudit que no pas al millor pedagog. D'altra banda en un país on hi ha experiència sobre la corrupció existent a l'hora de configurar els tribunals encarregats de les oposicions -diran- resulta igualment ineficaç aquest sistema pel que fa a la igualtat d'oportunitats entre tots els opositors. Tant per tant venen a defensar lleument el sistema de concurs de mèrits com a més racional.(79)

Si passem ja a veure la visió que tenien dels tres nivells educatius, podem començar pel primari. I ho farem per l'ensenyament primari degut a que, com afirma Pere Solà i Gussinyer, el progrés de les escoles de pàrvuls va ser migrat fins als anys trenta del nostre segle. No hem pogut identificar una mínima preocupació per aquest nivell per part dels republicans.(80)

En canvi l'ensenyament primari tenia una extraordinària atenció dels republicans. Correspon al que Gener, en l'esmentat treball, definia com etapa d'impressió; l'etapa de la vida en la qual la natura actua sobre els sentits del ser humà. D'això deduiria Gener que l'educació ha d'intentar que l'home sàpiga apreciar les sensacions que rep en el seu punt just. S'han d'ensenyar, bàsicament, el que el denomina les arts (ja siguin de relació -música i arquitectura-, ja siguin d'imitació -literatura, pintura i escultura-) a través de lliçons teòriques i pràctiques alhora, amb el pes decissiu en el segon component. En una línia molt fröbeliana. Aquesta idea també la defensà Pablo Correa, tot concretant l'edat d'aplicació entre els 8 i 12 anys. Correa expressa aquest predomini de l'experiència pròpia, per davant de les informacions exteriors al nen, dient que l'ensenyament "debe abandonar los procedimientos dogmáticos"; no es pot inculcar els nens idees que no entenen.

En resum, la idea central és que

"La primera enseñanza debe tener por objeto preferente la educación de los sentidos."(81)

Això és evident que no es fa així en la pràctica pedagògica de les escoles primàries catalanes i espanyoles. Cal -diran els republicans- canviar els mètodes pedagògics, i també millorar i regularitzar els sous dels mestres.

També hi ha un problema greu a resoldre: l'absentisme escolar en aquest nivell educatiu. A la premsa republicana es fan valoracions com la següent: només un 50% dels nens i de les nenes fins als 14 anys està matriculat en aquells anys noranta; i, al voltant del 40% assisteix

a classe. Els republicans atribueixen la manca d'escolarització i l'absentisme, en gran part, a la responsabilitat dels pares. Pares que posen els seus fills a treballar des de petits i no els porten a escola. Són pares obrers que poden necessitar el sou que pugui aportar el fill a casa, però que tanquen d'aquesta manera les portes de la redempció social als seus fills. Aquests pares, diran, no poden oblidar l'existència de centres escolars que s'han creat, precisament, per donar solucions concretes al problema de l'escorallització dels fills de les classes populars.

Assenyalet que els republicans són conscients de que l'actitud mostrada pel pare davant l'educació del seu fill és clau. L'escola i la família són dues entitats que es complementen en la socialització de l'infant -sobretot en les edats que van del 12 als 14 anys.

El mestre educa continuant la feina "materna", i els pares han de cooperar amb l'acció del mestre en la part instructiva. Adhuc s'haurien d'adoptar criteris comuns per a la valoració de determinades accions dels nans: mai excedir-se, ni en el càstig ni en les recompenses:

"La escuela no debe ser más que la ampliación de la familia y la confraternidad entre todas las clases sociales".

Només hem trobat una intervenció republicana que arribi a qüestionar el paper dels pares en determinats casos. És la de Pi i Margall. Efectivament, dirà:

"Nada de confiar á madres incultas el desarrollo de la razón de sus hijos".

L'afirmació es fa en un context de rebuig de les influències religioses, mistificadores en la ment i la consciència dels nens que s'estan formant. De la mateixa manera, dirà, que no es pot tolerar que els nens vagin a escoles sens condicions, sense patis, sense professors adequats, sense plans d'estudi que contemplin la formació manual i intel·lectual ; tampoc poden deixar-se en mans dels pares -més concretament, les mares- que, influenciades pel clergat aboquen els seus fills a la superstició i no al coneixement crític de la realitat.

Ara bé, l'opinió de Pi és extrema i aïllada, en aquest punt, dins el republicanisme. En realitat la majoria de les reflexions que des d'opcions polítiques d'aquest signe es feien en matèria educativa coincidien en involucrar família i escola -per aquest ordre- en l'educació dels joves.

I l'escola havia de ser l'ampliació de la família també pel que fa al tracte educatiu diferenciat entre nens i nenes. No hi ha cap referència contrària a un ensenyament marcadament sexista. Fins i tot l'esquerra federal podia parlar amb entusiasme quan comentava els resultats de les proves d'algunes escoles laiques en les quals

"Las niñas dieron muestras de su saber sobre labores y economía doméstica."

Això després de comentar el gran nivell educatiu matemàtic o literari aconseguit pels nens.

Aquesta idea afecta més a l'ensenyament primari pel grau més elevat d'escolarització de dones, però no es privativa d'aquest nivell educatiu.⁽⁸²⁾

A l'ensenyament secundari, tant Gener com Correa insisteixen en que s'haurien de facilitar a l'alumne els

coneixements de les ciències. Gener distingirà entre les ciències que es refereixen al fenòmens en si -Física, Química, Mecànica, Psicologia,...-, i les que tractan de l'evolució de la naturalesa: de la formació i evolució del món, de la terra, de les espècies animals o vegetals,... Aquests darrers aspectes eren, segons Gener, especialment importants per donar al nen/a el concepte bàsic d'evolució. Correa introdueix dos elements més a afegir a l'ensenyament de les ciències en aquesta etapa de la formació de la persona. Parlarà d'algunes nocions d'art i de preparació física, però també d'ensenyament militar. Els alumnes de secundària haurien de tenir

"escuelas de táctica militar, estrategia, ejercicios militares y todo lo concerniente á la instrucción apara la guerra, justísimo recurso á que deben apelar los pueblos, defendiendo sus intereses, su libertad, su independencia y sus derechos."

Resulta evident l'interès d'inserir aquest plantejament d'educació militar en el projecte federal més global, que considerava la nació armada com el millor exèrcit possible; amb períodes d'instrucció més breus però més continuats, i que sembla havien d'iniciar-se a l'escola.⁽⁸³⁾

Tampoc a l'ensenyament secundari la realitat complaia gaire els republicans que denunciaven dues coses:

-La manca de qualitat, deguda a plans educatius erronis creats per buròcrates des del Ministeri del Foment.

-L'augment de la presència clerical. S'arriba a dir que l'ensenyança secundària "va siendo monopolizada por las órdenes religiosas".

D'aquest nivell educatiu no es planteja en cap mo-

ment la necessitat de la seva obligatorietat.⁽⁸⁴⁾

El darrer nivell, hauria de ser cobert de manera diferent a com s'estava fent. Diuen que sortint dels Instituts d'ensenyament mitjà s'hauria de poder triar entre les facultats universitàries i les escoles d'arts i oficis. Donar a aquestes una consideració important perquè les consideren claus en la formació dels quadres tècnics imprescindibles per a la modernització de la vida industrial del país. El que resulta curiosa és l'afirmació que aquests centres "surgirán y vivirán con absoluta independencia del Estado". No queda clar el per què -a banda del rebuig sistemàtic a l'ensenyament estatalitzat-, però sempre que es parla de la Universitat s'arriba a aquest punt. Potser la raó es trobi darrera d'unes paraules que pronuncià Salmerón, l'any 1897, a Catalunya:

"Digo que uno de los cargos más graves que pueden hacerse á la restauración es el haber conspirado contra la libertad de cátedra, régimen inaugurado por Cánovas al separar en el primer período de su mando á los catedráticos liberales no respetando los derechos adquiridos por la suficiencia probada en las oposiciones. En sentidos párrafos se quejó de la persecución de que son víctimas determinados catedráticos que cumplen estrictamente su deber por el solo hecho de no querer ser instrumentos ciegos de la reacción que acabará, sino llega á tiempo el remedio, por atrofiar el cerebro nacional."

La raó de la proposta d'un ensenyament universitari independent de l'Estat creiem que es trobava en la gran confiança que s'havia generat entre ells degut a la política educativa de la Restauració. Cal no oblidar que molts homes del republicanisme espanyol es trobaven, com a professionals i intel·lectuals darrera del projecte de la Institución Libre de Enseñanza, que podia esdevenir una via alternativa a la Universitat oficial.⁽⁸⁵⁾

Aquest punt, conjuntament amb el de la consideració de la Universitat com una fàbrica de buròcrates més o menys inútils, degut al predomini dels estudis de Dret són les dues referències més habituals.

Però no podem oblidar un darrer fet. La Universitat de Barcelona fou un camp de batalla en els anys noranta, entre "liberals" i "catòlics", per designar amb les mateixes etiquetes que els protagonistes feien servir, el que era un conflicte entre les posicions obertament reaccionàries dels ministeris del Foment conservadors i la ingerència de l'Església, per una banda, i l'acció de determinats professors republicans que eren positivistes, psicologistes o evolucionistes en l'ordre científic. Aquesta seria la cronologia de les principals agitacions universitàries:

-XII.1892, enfrontaments a la universitat entre alumnes en vaga per qüestions acadèmiques i esquirols.

-II.1893, enfrontament entre estudiants liberals i neo-catòlic amb l'excusa de la protesta, per part dels primers, del tancament d'una capella evangèlica a Madrid per part del Govern.

-III.1893, conflicte escolar per la presència d'un professor de metafísica republicà i espiritista, Sanz Benito que ha substituït al que havia estat catedràtic de la matèria a les facultats de Dret i Filosofia i Lletres, l'escolàstic Delfí Donadiu i Puiggrau. Triomfen els defensors de Sanz Benito.

A les agitacions del mes de març es barregen les rancúnies motivades en els conflictes de febrer.

-V.1893, Odón de Buen no es queda enrera pel que

fa a protagonisme. Els estudiants catòlics provoquen incidents a les seves classes i fora d'elles pel to evolucionista de les seves explicacions de geologia, zoologia i botànica.

-X.1895, Odón de Buen veu com les seves obres pedagògiques són retirades com a textos universitaris per la pressió de l'Església. Posteriorment és apartat de les aules; durant un trimestre, "por darwinista". La resposta és una àmplia campanya de suport ciutadà als seus drets i a la llibertat de càtedra. El mes de setembre de Buen havia organitzat una expedició de 300 espanyols i portuguesos per anar al Congrés internacional de lliurepensadors que va tenir lloc a Roma, sota la presidència d'Ernest Haeckel.

La connexió entre els dos fets revela que la Universitat era l'escenari on es desenvolupaven lluites d'unes dimensions que anaven més enllà de l'estrictament acadèmic.

I.1898, "Clarín" podia afirmar, des de les planes de "La Publicidad", que la reacció estava molt present a la vida universitària.⁽⁸⁶⁾

El panorama de l'ensenyança a Catalunya i a Espanya no era gens esperançador per als republicans. S'havien vist apartats dels llocs de responsabilitat en la vida educativa durant els anys immediatament anteriors i, d'altra banda, continuava essent l'educació una de les necessitats de les classes populars més mal cobertes.

Per tornar a trobar el raonament amb que iniciàvem aquestes ratlles sobre l'ensenyament, podem dir que aquest era una peça clau en l'entramat de reivindicacions que

el moviment popular català, que el republicanisme, presentava dia rera dia. Quan tenien la menor oportunitat per fer-ho, ho feien; i no pas com un afegit més d'una llarga llista de qüestions.

La intervenció de Baldomer Lostau, l'any 1892, en el decurs d'una vetllada federal pot resultar paradigmàtica d'aquesta integració de les reivindicacions educatives en el marc de les més prioritàries demandes populars:

"Combatió los consumos y la contribución de sangre, abogando por el impuesto sobre la renta y la enseñanza laica, obligatoria, verdad, á la cual se consagren los millones del culto y clero y de la lista civil."(87)

Sense solució de continuïtat es passa de reivindicar exaccions justes, sistemes més democràtics de contribució personal a l'exèrcit, a demanar un ensenyament que posés a l'abast de les classes populars un dels mitjans claus per al seu alliberament. I, tot i que aquí ens hem centrat en l'ensenyament per als infants a les escoles, no podem oblidar la contribució republicana a l'activitat dels ateneus obrers que, per evitar repeticions innecessàries, hem tractat en l'apartat sobre les relacions entre republicanisme i classe obrera.

En definitiva, l'ensenyament esdevenia, als ulls dels republicans de finals de segle, una eina de creació d'un tipus de persona que pogués assumir una moral més lliure, basada en la raó i no en principis religiosos inexplicables, i que podia accedir a millores substancials en la seva condició de vida, gràcies a la possibilitat de progrés individual que el coneixement permetia en la vigent estructura social.

Al mateix temps, i partint d'aquest doble progrés personal, l'ensenyament permetria avançar en la modernització d'una societat com la espanyola endarrerida culturalment i tècnica. Amb l'Església al seu lloc, la ciència i l'ensenyament farien d'Espanya un país just i modern.

II.B. L'exèrcit espanyol i la qüestió colonial.

II.B.1. Els republicans i l'exèrcit espanyol durant els anys noranta.

Aclarim que no és aquest un treball que pretengui aprofundir en el paper de l'exèrcit espanyol durant la Restauració, sinó tractar de la visió que tenien els republicans d'aquesta institució, del paper que jugava en la vida política de l'Estat i de les perspectives que oferia per a la intervenció republicana en aquesta mateixa vida política.

Tanmateix, i servint-nos dels treballs existents, voldríem configurar molt breument la situació de l'exèrcit com la d'una institució que, evolucionant en sintonia amb els sectors de la mitjana i baixa burgesia, estava derivant cap a posicions conservadores, partint del respecte -tradicional en tot exèrcit- per l'ordre i l'autoritat constituïda.

Es una institució que, en virtut del pacte que suposa la Restauració, ha deixat de participar en pronunciaments; que s'ha convertit, cada cop més, en una força independent dins de l'aparell de l'Estat, alhora que es transformava en un instrument que vetllava -queda dit que amb un alt grau d'independència- pel l'ordre públic.

Cal recordar la successió de declaracions de l'Estat de guerra que visqué Catalunya en les dècades dels 80 i, sobretot, dels 90, per entendre el paper fonamental, i autònom, que l'autoritat militar tenia en l'ad-

ministració d'aquest ordre públic. La Circular del 10 d'agost del 1885 facilitava la proclamació unilateral, per part de l'autoritat militar, d'aquests estats de guerra.

D'altra banda hi havia el problema de les darreres sublevacions militars de caràcter republicà d'aquell segle. Aquestes, en els anys que estudiem, havien passat al terreny de la inutilitat, encara que amb finals tràgics. Des de l'Associació Militar Republicana fins a l'aixecament de Villacampa, l'any 1886, passant pels assajos de la Seu o de Santa Coloma de Farners, les "intentonas" protagonitzades per militars d'orientació republicana -relacionats amb Ruiz Zorrilla- havien estat estrepitosos fracassos. Aquest camí quedava tancat.

Ara bé, aquesta història d'agitacions fracassades hem de tenir-la present, doncs nuclis residuals del vell republicanisme radical continuaven mantenint -en els anys noranta- una vaga esperança en la intervenció de l'exèrcit en la vida de l'Estat.⁽⁸⁸⁾

Un últim aspecte que ens sembla fonamental citar per tal d'intentar comprendre la visió que els republicans tenien de l'exèrcit i del seu paper a la societat espanyola, és el de les guerres colonials. Guerres, el desenvolupament de les quals va portar l'exèrcit a una profunda crisi moral, però que al mateix temps va produir un desgast important-i profundament desigual gràcies a les lleis de reclutament- per a les classes populars que eren el camp social on jugaven bona part dels sectors del republicanisme català. Això motivarà entre aquests sectors una revifalla final dels sentiments contraris a l'exèrcit. L'antimilitarisme i el pacifisme faran la seva aparició.⁽⁸⁹⁾

El centralisme havia estat el primer sector del partit republicà reformista que manifestà el seu convenciment de l'esterilitat de l'acció violenta i insurreccional per aconseguir la República, si abans no s'havia aconseguit un canvi substancial en els comportaments i actituds de l'opinió pública. És per això un sector que cerca una via política que allunyi l'exèrcit del paper arbitral a la vida política espanyola.

Salmerón, en l'acte de presentació del nou partit a Barcelona, havia dit :

"allí donde hay ciudadanos resueltos á ejercer su derecho con un pedazo de papel, si se suman con otros ciudadanos aquellos pedazos de papel valen más que todas las bayonetas y cañones."(90)

La implantació del sufragi universal, afegit als desastres insurreccionals, havia fet el seu paper. L'acció política passa a ocupar el primer pla de l'estratègia dels salmeronians. Sempre queden algunes reticències i acostumen a sortir en mítings i actes públics; com en l'acte electoral de l'abril del 1892, en el qual Salmerón atribuï a l'exèrcit el caràcter d'auxiliar del poble i no pas el de braç del poder polític. L'exèrcit no serà, de totes maneres, un dels punts centrals en la reflexió centralista. La referència més important fou la intervenció parlamentària de Salmerón, l'any 1895, amb motiu de l'assalt a periòdics de Madrid per part d'alguns oficials de l'exèrcit. I encara es tracta d'una intervenció en nom de tota la minoria republicana.(91)

El que sí que preocuparà sovint és el problema del servei militar. Aquest hauria de ser obligatori, però amb una matisació important. Ja el programa del P.R.C.

establia que el servei militar havia de ser obligatori, i abans s'havia afirmat des del partit republicà reformista. Però ara s'especificava que aquest caràcter obligatori afectava a la formació de les reserves, però que per a l'exèrcit permanent calia una base professional. És a dir, l'exèrcit permanent seria voluntari i professionalitzat, i, en cas de perill d'agressió exterior, tota la nació, que estaria enquadrada a la reserva, esdevindria sense cap excepció exèrcit.

Mentre el centralisme existí, aquesta posició tindrà qui la defengui. Quan esclati la guerra colonial, i sobretot quan aquesta es prolonga, els homes del centralisme -integrats a Fusió des del 1897- concretaran la seva postura en relació al sagrant problema cubà: creació d'un exèrcit colonial, que progressivament permetria la substitució dels soldats que hi eren per obligació. Això augmentaria l'eficàcia de la força militar espanyola a Cuba, alhora que evitaria situacions de flagrant injustícia social a la Península.⁽⁹²⁾

No cal dir que per a les altres forces republicanes el problema del servei militar serà també primordial. Aquest problema tenia el seu origen en la "Ley de Reclutamiento y reemplazo" de 10 de juliol del 1885. Llei que admetia la substitució personal i la redempció fixada en 1.500 pessetes.

En general la majoria d'alternatives republicanes passen per la implantació d'un servei militar obligatori, però amb moltes varietats, reserves i plantejaments divergents en el moment de concretar.⁽⁹³⁾

En el cas dels federals la proposta era, directament, la del servei militar voluntari. Proposta que els va obligar a desmentir sovint l'acusació d'antimilitarisme:

"Yerran también los que creen que los federales estamos reñidos con el ejército. No somos ciertamente amigos de la guerra. No la admitimos sino con el fin de emancipar pueblos ó abrir vías cerradas por el egoísmo ó la barbarie".

Ha d'existir l'exèrcit

"para garantizar la libertad y el orden y servir de núcleo á las fuerzas que un día convenga levantar en defensa de la patria."

El model, esquemàticament, és el següent: un exèrcit i una armada federals, amb caràcter permanent i constituïdes per voluntaris. Al seu costat, les milícies organitzades per les regions o els estats. Unes milícies que enquadrassin tota la població amb una finalitat estricte defensiva.

Els federals contestaran i rebutjaran les crides a la implantació del servei militar obligatori en temps de pau. En aquest línia, i referint-se a les propostes de Martínez Campos, en el sentit que el desastre colonial no hagués tingut lloc amb el servei militar obligatori, diran:

"Nosotros no queremos el servicio obligatorio, sino para la guerra. En tiempos de paz no admitimos sino un ejército voluntario, que sea capaz de mantener el orden, garantizar la libertad y servir de núcleo á los que se levantan con el fin de rechazar injustas agresiones."(94)

Aquest punts de vista donaran lloc a posicions extremes que, a vegades fonamentant-se en esdeveniments in-

ternacionals, justificaran la desaparició de l'exèrcit. No és aquest el punt de vista de la direcció del partit; Vallès i Ribot parlava clarament d'un "ejército nacional" producte de les reformes que normalitzin la situació de l'exèrcit a Espanya.

Com a exemple dels que demanaven el llicenciament de l'exèrcit podríem citar l'article titulat A licenciar el ejército, en el qual l'autor -amagat sota el pseudònim d'"Un miliciano"- basant-se en l'anàlisi de la resistència boer davant l'exèrcit imperial britànic al Transvaal, arriba a la conclusió que expressa el títol.

Només les milícies enteses com el poble en armes, poden garantir la defensa d'una comunitat en cas d'agressió exterior. Mentrestant, diu l'articulista, els milions destinats a despeses militars es podrien dedicar a la indústria.

Aquest argument econòmic, barrejat amb el rebuig al poder que suposa un exèrcit excessivament fort i important en la vida de les societats, són els dos motius que al·leguen els federals al llarg d'aquests anys en refusar el servei obligatori.

Molts d'aquests argument es convertiren en arguments constants de la premsa federal a finals de la dècada dels vuitanta i començaments de la dels noranta, amb motiu de les reformes impulsades per Cassola, en el sentit de crear un exèrcit nombrós -de dos a tres-cent mil homes- en base al sistema de servei militar obligatori.

Lluhí i Rissech va combatre aquestes reformes amb decisió, l'any 1888. Explicà que aquelles reformes només defensades per Cassola, tot just tenien acceptació al

Parlament. De fet, només Canalejas es posarà al costat d'aquest general. Dirà -Lluhí- que les xifres presentades per Cassola són més del doble del que en aquells moments hi havia enquadrat a l'exèrcit, i dues vegades més del que fora necessari per a mantenir l'ordre. I després passa a exposar els dos arguments centrals del federalisme: en primer lloc, observa com l'increment de les despeses militars a França, Alemanya, Àustria, Itàlia, Turquia, Polònia,..., es deu a la política exterior agressiva, i a l'armamentisme que aquesta política comporta; en contraposició dirà que Espanya no té objectius de conquesta ni enemics exteriors, per tant, estableix que la situació privilegiada de l'Estat espanyol dins d'Europa pot permetre reorientar els recursos destinats a l'exèrcit. La situació econòmica de l'Estat no és bona, l'agricultura agonitza, el comerç s'esllangueix, la indústria tanca les portes de les seves fàbriques, i la classe obrera ha d'emigrar. Aquestes necessitats apremiants -dirà Lluhí- són les que cal cobrir amb els recursos que es volen destinar al nombrós exèrcit pensat per Cassola.

En el mateix sentit es manifestarà el Consell Regional Federalista:

"Creemos funesto que no se haya enterrado con él sus reformas, consistentes en substancia en tener grandes masas armadas y el anti-democrático servicio militar obligatorio.

Ejército no debemos tenerlo sino voluntario y muy corto; que las glorias militares han de ceder el paso á las glorias del trabajo."(96)

Tanmateix són conscients que l'alternativa que plantegen no és possible dins el marc polític de la Restauració:

"¿Cuándo terminará el pueblo de servir de carne de cañon? Para nosotros, sólo cuando la República federal sea establecida; cuando el servicio sea voluntario en tiempo de paz y universal cuando la patria lo demande."

Què fer mentrestant? Criticar tot allò que es pugui considerar com un increment de les despeses militars. Per exemple, l'ascens del general Pavia, l'any 1892, en un moment que es preconitzaven mesures d'estalvi. (En aquest mateix sentit van haver-hi objeccions similars de republicans més moderats -com Pedregal- a l'augment de sou dels caps i oficials de l'exèrcit perquè suposarien un augment de les obligacions econòmiques de l'Estat). Posar en alerta contra tot el que fos un increment de la presència de l'exèrcit a la vida socio-política, contra el militarisme. I, sobretot, davant les guerres colonials, criticar els aspectes més injustos de la vigent llei de reclutament:

"El movimiento contra la redención del servicio de las armas cunde y se acentúa. Tiempo era de que el pueblo despertara y pidiera altivo la abolición de tan irritante privilegio."

Altra volta diu que en temps de pau encara s'aguantava; però no pas ara, amb dues guerres colonials al davant:

"Urge pedir la supresión, no sólo de las redenciones á metálico, sino tambien de las substituciones."(97)

Un aspecte important d'aquestes propostes federals és que quallaven entre els regionalistes. Sobretot en aquells sectors a mig camí entre el nou regionalisme i el vell federalisme. Criticaven l'excés de les quintes a Catalunya, i utilitzaven per sustentar les seves posicions les propostes federals. Coincidien amb aquests en

la necessitat d'un canvi en el sistema organitzatiu del servei militar. Canvi que no passés per l'extensió de la seva obligatorietat. El servei obligatori, diran federals i catalanistes, reproduiria el domini del diner sobre la pobresa. "La Llanterna", una publicació humorística de Manresa, representativa d'aquests sectors a mig camí entre el catalanisme i el federalisme, afirmava:

"Segons nostre entendre, cal ficsarse en lo que ha formulat el programa regionalista, en lo que ha escrit en Pi y Margall, els que resucitan l'antigua constitució catalana: No hi han quintas en Catalunya y afegeix: tots los habitants son soldats de la patria, ó sia en otras paraulas: el servey militar deu ser voluntari."(98)

Els federals varen tenir, amb la desfeta de l'any 1898, nous motius per insistir, ja a finals del període estudiat, en la seva proposta de reducció numèrica de l'exèrcit permanent. Des de la premsa catalana federal es va insistir en la incongruència de mantenir els esforços armamentístics donats els resultats aconseguits i l'estat de "crisi econòmica" creada per la guerra:

"Sin colonias no se necesita de grandes ejércitos ni de grandes armadas; podemos disminuir gastos hoy enormes y llegar á la nivelación, siempre deseada y nunca conseguida, de los presupuestos, dejando aparte, por descontado, la liquidación de nuestras malhadadas guerras."

Aquesta idea d'aprofitar les circumstàncies del desastre per introduir canvis importants a l'exèrcit, els federals la portaren al Congrés de Diputats. Pi i Margall, a la sessió del 17 de juliol va defensar una esmena al projecte de llei sobre les forces permanents de l'exèrcit. Va dir: